

2223

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

Émile Pillias az utolsó Rákóczi-ról
Erdős Jenő: «Énekes szociográfia»

Fertsek Ferenc:

Neller Mátyás:

Kézai Béla:

Luigi Pirandello:

Kállay Miklós:

Boros Ferenc:

Rédey Tivadar:

Maskara (novella)

Loyolai Szent Ignác

A Holnap hőse (szatíra)

A régi Isten (novella)

A Nobel-díjas O'Neill

Luigi Pirandello

Shaw: Az ördög cimborája

Kiss Tamás, Marconnay Tibor, Réz Gyula, Takáts Gyula és
Toldalaghy Pál versei.

A kritikai és szemle rovatokban:

Andai Ernő, Barabás Pál, Bókay János, Csathó Kálmán, Walt Disney, F. v. Fel-
senberg, Fertsek Ferenc, Fodor László, Földes Jolán, Paul Ginzkey, T. Halmy
Margit, Hans v. Hammerstein, Hubay Andor, Hubay Jenő, Jeges Ernő, A. Lernet-
Holmenia, Hans Nüchtern, Sackwille-West, Friedrich Schreivogl, Statkowski
József, Tucci-Ghersli, C. M. Weber, Arthur Weigall és Guido Zernatto

műveiről ír:

Dénes Tibor, Kállay Miklós, dr. Nagy Zoltán, Neller Mátyás, Pogány Kázmér,
dr. Prahács Margit, Sárkány Oszkár, dr. Szabó Zoltán és Thurzó Gábor.

1937. ÉV

1. SZÁM

XV. ÉVFOLYAM

ÁRA 1.20 PENGŐ

JANUÁR 1.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Helyettes szerkesztő:
KÁLLAY MIKLÓS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár egységesen egész évre 12 Pengő. Külföldre 15 Pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefonszám: 1-314-20.

Szerkesztőségi órák: csütörtökön 3-5-ig.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Émile Pillias</i> : A Rákóczi-család utolsó sarja	1	<i>Neller Máttyás</i> : Loyolai Szent Ignác, mint mai kortünet	31
<i>Erdős Jenő</i> : «Énekes szociográfia»	8	<i>Takáts Gyula</i> : Andante. (Vers)	37
<i>Toldalaghy Pál</i> : Füzértelen. (Vers)	20	<i>Kézai Béla</i> : A holnap hőse	38
<i>Fertsek Ferenc</i> : Maskara	21	<i>Réz Gyula</i> : Szél se ér! (Vers)	40
<i>Kiss Tamás</i> : Sírbolt alatt. (Vers)	30	<i>Luigi Pirandello</i> : A régi Isten	41
		<i>Marconnay Tibor</i> : Beethoven újra. (Vers)	44

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Kállay Miklós</i> : Eugen O'Neill	45	<i>Thurzó Gábor</i> : Fertsek Ferenc: Fickó meg a többiek	50
<i>k. m. Osztrák</i> írók reprezentatív estje Budapestesten	47	<i>Mihály László</i> : Tucci—Gheri: Kincses Tibet	52
<i>Dénes Tibor</i> : Arthur Weigall: Nero	48	<i>S. O.</i> : Statkowski József: Lengyelország	52
<i>N. M.</i> : A halászó macska utcája és a nemzetközi pályadíj	49		

SZEMLE:

<i>Rédey Tivadár</i> : Színház	53	<i>Prahács Margit</i> : Zene	60
<i>Szabó Zoltán</i> : Film	58	<i>Dr. Nagy Zoltán</i> : Képzőművészet	63

KÜLFÖLDI KRÓNIKA:

<i>Boros Ferenc</i> : Luigi Pirandello	66	<i>St. Joan of Arc</i>	68
---	----	-------------------------------	----

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA:

<i>Contes et Légendes de Hongrie</i>	71	<i>Manninger</i> filmje a rákkongresszuson	72
<i>Liszt</i> emlékének külföldi ünnepléséről	71	<i>Ebneth Lajos</i> kiállítása Hágában	72
<i>Rokonnépek</i> napja Helsinkiben	72	<i>A Hungária</i> hangosfilm	72
<i>Arab könyv</i> Magyarországról	72	<i>Magyar Szépirodalom</i> német nyelven	72

A RÁKÓCZI-CSALÁD UTOLSÓ SARJA.

Rákóczi Jozefa Sarolta.

(1737—1780.)

Emile Pillias, ennek a rendkívül érdekes felfedezésnek és az arról beszámoló tanulmánynak szerzője, a fiatal tudósnemzedék tagja, 1905 december 24-ikén született, régi törzsökös párizsi családból. Elvégezte a párizsi egyetem jogi és irodalomifakultását egészen a doktorátusig. Mgszerezte a Politikai Tudományok Iskolájának (Ecole des Sciences Politiques) oklevelét. Különösen történelmi tanulmányoknak szentelte magát nagy szeretettel s főképpen a következő tárgyak érdeklik. Francia vonatkozásban a Harmadik Köztársaság politikai története 1870-től 1914-ig. Már meg is jelent egy kötete Gambettáról, most van sajtó alatt a Boulangizmusról szóló tanulmánya s most rendezti Gambetta levelezésének kritikai kiadását.

Mindig igen vonzották a magyar vonatkozású történelmi kérdések, különösen a francia-magyar diplomáciai kapcsolatok. Eddig különösen a Rákóczi-kérdés francia vonatkozásaival foglalkozott, most pedig az 1849-iki magyar forradalom tanulmányozásának szenteli magát. Rákócziról több tanulmánya jelent meg a Revue des Etudes Hongroises-ben, a Nouvelle Revue de Hongrie-ban s a Lukinich Imre szerkesztésében, 1935-ben kiadott Emlékkönyvben. Ő rendezte Rákóczi Ferenc halálának kétszázados évfordulója alkalmával 1935 június 3-ikán a versaillesi kastélyban megtartott nagy ünnepségeket. Kiszéközlte azt is, hogy Yerres város tanácsa, melynek területén a Camalduliak kolostora áll, amelyben II. Rákóczi Ferenc lakott, a Rákóczi-emlékoszlop emelésére ingyen területet engedjen át. 1935-ben a debreceni Nyári Egyetemen előadást tartott XIV. Lajos és II. Rákóczi Ferenc diplomáciai kapcsolatáról. A Nouvelle Revue de Hongrie-ban két tanulmányt írt Mme Juliette Adamról, Magyarország nagy barátójéről, akit személyesen is igen jól ismert s 1935 júliusában előadást is tartott róla a Rádióban. Legutóbb a versaillesi ünnepség rendezése körül kifejtett buzgalmáért megkapta Horthy Miklós kormányzótól a magyar érdemrend tiszti keresztjét.

Ez a nagyjelentőségű felfedezése és tanulmánya a legszélesebb körű érdeklődésre tarthat számot.

ATÖRTÉNETÍRÓK, akik eddig a Rákóczi fejedelmi családról írtak, akár bizonyos aggályoskodástól vezetve, akár megfelelő okmányok hiányában, abbahagyták a leszármazási táblát II. Rákóczi Ferenc két fiánál: Józsefnél és Györgynél.

A helyzet azonban az, hogy József a Bulgáriában, Csernavodában 1738 november 7-én, halála előtt három nappal kelt végrendeletében elárulta,

hogy van egy természetes leánya, aki valami Perravex bárónóval való viszonyából született. Egyébként a végrendelet pontos szövege a következő :

Jelen sorainkkal elsősorban természetes leányunknak, Rakocki Jozefa Saroltának adunk örökül és hagyományozunk egy aranyórát, három nyest bundát, továbbá minden fehér neműnket, valamennyi butort, amelyek Magy David, francia kereskedőnél vannak, aki Galatában, Konstantinápolyban lakik, kivéve az ezüstműt, ha még van, az ékszeres ládákat, könyveket, csecsebecséket és más eféle dolgokat. Azonképen a fentnevezett Rakocki Josefa Saroltának hagyományozunk tízezer piasztert, amely szintén Magy úrnál van letétben, azzal a kikötéssel, hogy ennek az összegnek kamatait anyja, Perravex bárónő asszony kapja a nevezett Rakocki Josefa Sarolta nagykörűségéig, aki köteles lesz őt ezért tartani, mindennel ellátni és őt születéséhez illő nevelésben részesíteni, neki jutván a pénz után járó összes kamatok.

Ennek a Jozefa Saroltának ismeretlen életét igyekeztem felfedezni s olvasóim is kétségkívül úgy gondolkoznak mint én, hogy ennek az életnek, amely különben is mindvégig szent volt, joga van ahhoz, hogy helyet foglaljon egy család történetében, amelynek dicsőséges nevét hivatalosan is viselte. Az a könyv ugyanis — a Bibliothèque Nationale levéltárában megtalálható —, amelybe bejegyezték mindazoknak az apácáknak a nevét, akiket abba a kolostorba felvettek, ahol ő meghalt, a 25-ik lapon 272-es folyószám alatt a következő bejegyzést tartalmazza : *Kedves nővérünk, Ragostky Jozefa Sarolta, Ragostky herceg erdélyi fejedelem leánya.*

* * *

Mikor született? A párizsi zárda lajstromai, ahol 1780 július 3-án meghalt, úgy tüntetik fel, hogy akkor 43 és fél éves volt, ezek szerint születése idejét 1737 elejére tehetjük.

Ebben az időben Rákóczi József számos ismert bolyongása után Párizsban telepedett le — ahova 1735 szeptember havában érkezett s ahonnan csak 1737 végén távozott el újra —, csaknem bizonyos tehát, hogy Jozefa Sarolta ebben a fővárosban jött világra.

Ki volt Perravex bárónó és hol ismerte meg őt a herceg? Ami a második kérdést illeti, arra még nem találtam meg a feleletet, az elsöre két vagy három, egyébként igen bizonytalan s egymásnak különben is ellentmondó, Párizsban, a külügyminisztérium levéltárában őrzött okmány derít némi világosságot s amit az Annecy városi tanács határozatainak mutatójában végzett kutatások tettek határozottabbá.

A Perravex-család (nemesi előnév nélkül) Annecy, savoyai város közbecsülésben álló polgárságához tartozott. Eredetileg La Roche sur Foronból, egy másik savoyai városból származott és a XVII. század közepe táján telepedett le Annecyben és mindjárt helyet kapott a város közigazgatásában.

Igy Georges Perravexet, a bárónó nagyapját 1722 májusában a város polgármesterévé választották meg, ami jogot adott neki, hogy a hivatalos ügyiratokon, mint valamennyi polgármester, az «Ó-Annecy Ura» címet használhassa. Azután ismételen is megválasztották egészen 1747-ig.

Fiáról, Józsefről csak annyit tudunk, hogy apja felszabadította, azaz nagykorúságának jogaiba helyezte, még mielőtt törvényes nagykorúságát elérte volna.

* * *

Rákóczi József végrendeletének egyik cikkelye: amelyben ezer piasztornyí összeget hagyományoz a grófnőnek, hogy visszatérhessen Franciaországba, azt a gondolatot ébreszti bennünk, hogy mikor 1737 őszén a herceg Törökországba utazott, a bárónő is követte őt oda s a legnagyobb valószínűség szerint magával vitte néhány hónapos gyermekét is.

Hogyan folyt Mme Perravexnek és leányának élete a herceg halála után? Kétségtelennek látszik, hogy Franciaországba visszatérve, Annecyben telepedtek le s a különböző okmányok összegyűjtéséből az derül ki, hogy a «bárónő» igen korán meghallhatott.

Joseph de Perravex folyamodványa Savoia szenátusához unokája, Rakocki Jozefa Sarolta kisasszony érdekében s amely folyamodványban az anyáról semmi említést nem tesz, elég világosan utal arra, hogy ebben az időben a gyermek gyámsága a nagyapára hárult. Ezt a feltevést erősítik meg a néhány év múlva bekövetkezett események, amikor Jozefa Sarolta zárdába akart vonulni és támogatja magának Jozefának egy mondata, amelyben mint később látni fogjuk, azt írja, hogy de Carignan hercegnő az ő «anyahelyettese».

Christine Henriette Ernest Leopold Hesse-Rhinfels-Rothenburg uralkodó grófjának leánya, aki 1740-ben Louis, Victor,-Amédée-Joseph de Savoiehoz, Carignan hercegéhez ment nőül, rokona volt Jozefa Saroltának, lévén dédunokája a Hessen-Casseli grófnak, akinek Jozefa nagyanyja, Sarolta Amália, II. Rákóczi Ferenc felesége révén dédunokája volt. Mellesleg megjegyezzük itt, hogy a gyermeknek ez az örökbefogadása a hercegnő részéről természetes származása ellenére is, arra enged következtetni, hogy a Rákócziakkal rokonságban levő családok elismerték őt rokonnak.

* * *

Egy könyvelési lajstrom tanúsága szerint, amely kimutatja, hogy 1755 január 8-án 2125 livret fizettek négyévi és negyedévi ellátás fejében, amely megelőző december 3-án vált esedékessé, Rákóczi Jozefa Sarolta 1750-ben vagy még korábban lépett be, mint ifjú növendék Párizsban a Vizitációsok Sainte-Antoine-utcában levő kolostorába.

Kétségtelen, hogy ezt a helyet de Carignan hercegné választotta, aki, úgy látszik, szoros összeköttetésben állott a zárdával, mivel halála után örökösei 1766 október 1-én 400 livrevel évi misealapítványt tettek ott lelkiüdvéért.

Szűz Mária Vizitációjának rendjét 1610-ben alapította Jeanne-Francoise, Frémot, de Chantal báróné (Chantal Szent Johanna) és sâlesi Szent Ferenc Annecyben s az anyaház ettől fogva itt állott. Kétségkívül ez a földrajzi körülmény volt az eredete de Savoie-Carignan hercegné és a Perravex-család kapcsolatainak a renddel.

1619 áprilisában Szent Ferenc rendeletére Chantal Szent Johanna vezetésével három vizitációs apáca jött Párizsba, hogy társasházat alapítson, amelyet 1628-ban szenteltek fel a Saint Antoine-utcában, a de Cossé hercegek palotájában. 1632-ben Francois Mansart, a híres építész a Saint Antoine-

utca szélén a római Santa Maria della Rotonda mintájára templomot épített, amelyet 1634-ben az angyalok királynéjának tiszteletére ajánlott fel a bourgesi érsek Chantal Szent Johanna tulajdon testvérbátyja.

Az igen kis templom — mint egyébként maga a kolostor is — amelyet igen keskeny ablakok gyengén világítanak meg, még ma is kiválik, akárcsak akkor, összhangzó arányaival. Az utcáról akkor 12 vagy 15 fokos lépcsőfeljárat, amelyet ma a közlekedés érdekében átalakítottak, vezetett fel a két csavart korinthusi oszloppal keretezett kapuhoz.

Szabályainak enyhesége, a jó családok leányainak adott kitűnő nevelés s végül a kedves vendégszeretet révén, amelyet a világ zaja után békés elvonultságra vágyó úrihölgyeknek nyújtott, a rend csakhamar felvirágozott úgy hírnevét, mint vagyonát tekintve és a Saint Antoine-utcai rendháznak nagy része volt ebben az emelkedésben.

Itt öltött fátyolt Louise-Antoinette, Colbert-nek XIV. Lajos nagy miniszterének testvére, Louise-Angélique de La Fayette, XIII. Lajos király kedvese, Jacqueline-Thérèse de Bussy Rabutin, Chantal szent Johanna unokája. Az előkelő családok azt a szokást vették fel, hogy a templomok kriptáiban temetkeztek el: 1641-ben André Frémiot, 1664-ben Isabelle de Vandôme hercegnő IV. Henrik unokája és Charles Amédée de Savoie özvegye, 1680-ban XIV. Lajos híres pénzügyi főintendánsa, Nicolas Fouquet, aki a Pignerolerődben töltött rabsága alatt halt meg, itt temetkezett el. A Sévigné-nek a templom hajójában külön kriptájuk volt.

A kolostor gazdagsága a nagy ünnepeken nyilvánult meg, amikor, ha az egykorú szerzőknek hinni lehet, az oltár rendkívül tekintélyes értékű ezüstművel és nagy, igazgyöngyökkel hímzett oltárterítővel volt felékesítve.

Ezen a helyen élt Rákóczi Jozefa Sarolta.

* * *

A kolostor lerombolása alkalmával az 1789-iki forradalom alatt néhány lajstromkönyvet, amelyet jelenleg Párizsban a Nemzeti Levéltárban őriznek, megmentettek, ezeknek köszönhetjük, hogy részben rekonstruálni tudjuk Jozefa Sarolta életét.

A Saint Antoine-utcai nyugalmas kolostorban már korán kibontakozott a fiatal lány vallásos hivatása: alig érte még el 16-ik évét, amikor 1754 júniusában felöltötte a Vizitációs apácák ruháját. Ebből az alkalomból a kolostor a királyi kincstártól a szertartás költségeire 1000 livret adományt kapott, ami azt bizonyítja, hogy Franciaország királya előtt sem volt ismeretlen Jozefa Sarolta jeles származása és hogy a király is érdeklődött iránta. A kolostor különben keresett az eseten, mert mint az ugyancsak 1754 június havában kelt «kiadások rovatából» megtudjuk, a szóbanforgó szertartások csak négyszáz livrebe kerültek.

De mikor egy évvel később Jozefa Sarolta, miután a szabályszerű várokozási időt kitöltötte, le akarta tenni végleges fogadalmát, egy Perravex báró, kétségkívül Joseph de Perravex, a leány nagyapja, törvényes úton bejelentette tiltakozását. Azonban furcsa tárgyalások után, amelyeknek leleplező nyomait a zárda számadási lajstromaiban megtaláljuk, a báró visszavonta tiltakozását, mégpedig csengő tallérok ellenében. Az 1755-iki «Rendkívüli kiadások» lajstromában tényleg a következők olvashatók:

— Perravex báró úrnak megállapodás szerint 1200 livre

— A tiltakozás visszavonásáért, amelyet kedves nővérünk, Charlotte Joséphine de Ragócsky hivatása ellen tett ..... 12 livre

Jozefa Sarolta 1755 június 11-ikén tette le szerzetesi fogadalmát. Erről a szertartásról szerencsére a legközvetlenebb bizonyítékot találjuk, mivel az Jozefának saját kezétől származik. Az egyik regiszterben található ez, amelynek első lapján a következő érdekes felirat van :

† Éljen Jézus.

2. Könyv, amelybe Szűz 'Mária 'Vizitációja rendjének nővérei beírják fogadalmuk letételének s a fogadalom évenkénti meg erősítésének évét és napját ebben a párizsi első kolostorban.

A rend nővéreinek szerény dicsősége.

Nincs más kötelékünk, mint a szeretet köteléke, amely a tökéleteség köteléke, mert a szeretet erős, mint a halál és a szerelem buzgalma erős mint a pokol, hogy lehetne hát erősebb kötelékünk, mint a szeretet köteléke, amely a tökéleteség köteléke.

Krisztus irgalma szorít bennünket.

Ennek a kötetnek 170-ik oldalára írta be Jozefa Sarolta tulajdon kezével a szöveget, amelyet itt egész terjedelmében közlünk :

Én Charlotte Jozéphine Ragotsky de Brogny Isten kegyelméből ma az 1750-edik év június 11-edikén tettem le ünnepélyes fogadalmamat, hogy itt akarok élni Mi Asszonyunk Vizitációjának rendjében. Áldja meg az én Megváltóm ezt a napot, hogy hasznát lássam az örökkévalóságban.

Charlotte Jozephine Ragotsky de Brogny nővér.

és széljegyzetként :

Bonvallet abbé úr ennek a háznak főtisztelendő gyónatatója, Robinet abbé úr a ház főnöke s az egyházmegye fővikáriusa távollétében 1755 április 2-dikán megvizsgált engem. E célból magamra hagytak és bezártak a társalgóba, hogy mondjam el, amit jónak látok és ugyan azzal a teljes szabadsággal, amellyel Őkegyelmessége de Carignan hercegnővel beszéltem, aki nekem jószágos helyettes anyám. Robinet abbé úr, ami főtisztelendő szuperiorunk meghallgatta fogadalmamat, amelyről mindenki tanulságot tehet, hogy őszintén és szabad akaratból vállaltam a szent hivatást.

Charlotte Joséphine Ragotsky nővér.

Akár csak az előző évben bőltözése alkalmával Charlotte Jozephine nővér megajándékozta a rendet és minden nővérnek négy frankot adott. Június 8-án másodízben is 1000 frankot adtak a szertartás költségeire és — Franciaország királya jóindulatának újabb jelentős tanubizonyossága ez — XV. Lajos ajánlotta fel az új Vizitációs apáca hozományát, 12.000 livret kötve le a posta jövedelmére, amely háromszázalékos évjáradékot bizto-

sított. Tegyük hozzá, hogy Jozefa Sarolta haláláig a királyi kincstár évi 300 livre tartásdíjat fizetett érte a zárdának.

* * *

Ettől az időtől kezdve Jozefa Sarolta élete akár csak többi társnőjéé, egy negyedszázadon át nem hagyott egyéb nyomot a zárda lajstromaiban, csak a fogadalom évenkénti megújításának szokásos formuláját. Az első még a fogadalom letételének évében kelt:

Megerősítettem fogadalmamat Mária Bemutatásának napján 1755 november 21-dikén az Atya, Fiú és Szentlélek nevében, Amen.
Charlotte Joséphine Ragotsky nővér.

Évről-évre ugyanazzal az apróbetűs, dült írással jegyezte be Rákóczi nővér ugyanezeket a sorokat. 1767-ben történt először — akkor volt 30 éves — hogy egészségi állapota nem engedte meg fogadalmának az előírt napon való megújítását. Nyolc napi késedelemmel jegyezte be az alábbiakat:

Megerősítettem fogadalmamat 1767 november 29-edikén, mert Mi Asszonyunk Bemutatásának napján nem tehettem, beteg lévén. Az Atyának és Fiunak stb.

A betegség 1770-ben is tartott egészen november 25-ikéig. Majd 1774-ben még súlyosabb betegségbe esve, csak december 25-én tudta beírni a szokásos formulát. 1778-ban újabb késedelem történt, de csak egynapos.

A baj azonban, amelyben szenvedett, aligha nem hamarosan teljesen erőt vett rajta: 1779-ben már a tollat sem tudta fogni, hogy a szokásos formulát beírja és idegen írás alá jegyezte kissé reszkető kézzel a nevét, még pedig utoljára december 2-án.

Hét hónappal azután elhunyt. És ugyanarra a lapra, amellyel 25 évvel azelőtt II. Rákóczi Ferenc unokája fogadalmát beírta Anne Madeleine Chalmette, a rend főnöknője jegyezte föl a szokáshoz híven halálának történetét. Egetlen szó változtatása nélkül közöljük:

Ez a kedves nővér 1780 július 3-dikán 2 órakor elhunyt, negyvenhárom és féléves korában, apácaságának 25-dik évében, a Korus-nővérek sorában. Tetszett az Úrnak egyesíteni ebben a szeretett nővérünkben a természet és a báj minden adományát, amelyek egy lényt tökéletessé tesznek, minden felsőbbrendű volt benne: a szellem mellett megadatott neki a józan ítélet és a tehetség, de még inkább birtokában volt annak, ami a lélek szépségét alkotja és a vallásos erényeknek, szerénység lakozott benne, amely elrejtette őt a szemek előtt, de különösképpen figyelemre méltó volt szellemének alázata valamennyi fejfebbelölőjével szemben. 12 vagy 14 év óta azt lehet mondani szövevényes és folytonos betegségben szenvedett, amelyek úgy megpróbálták, mint aranyat a kohó és hasonlóvá tették őt a megfeszített Jézus képéhez. A Szent Utravaló, amelyet több ízben nyújtottunk neki, megerősítette őt arra, hogy fenékgig igya a kelyhet. Az Utolsó Kenetet halála előtt mint egy három héttel adták fel neki, mert súlyos állapota olyan veszedelmessé vált, hogy már nyelni is alig tudott. Végül Isten, aki két héten át

szakadatlanul halódó áldozatként tartotta úgy, hogy teljesen elemésztdöve nem látszott már csak élő csontváznak, a mai napon véget vetett hosszú vértanúságának, miután délben megkapta az apostoli áldást. Kevéssel elhunytá előtt gyóntatónk újra elmondta vele a lélek felajánlásának imáját, ez alatt az idő alatt lehelte ki lelkét a gyóntató az egész társasház és a mi jelenlétünkben egy angyal békességével. Ezt a kedves testvért a templom bejárata alatt levő kis sírboltban temettük el.

Anne Madeleine Chalmette főnöknő.

«Szent Pál urai», azaz Szent Pál templomának, a zárda parókiájának papjai végezték a hercegek unokájának szerény temetési szertartását. Tizenegy livre elég volt rá, azonkívül kilenc livre és tizenkét souba került «a koporsó, a sírásás és a temetőszolga költsége».

Egy évvel később, 1781 júliusában mutatta be a zárda a halál évfordulóján szokásos három engesztelő misét és ugyanennek az évnek szeptemberében nyomatott a Rend többi háza számára egy «Körlevelet», amelyben közölte velük Charlotte Joséphine elhunytát. Végül a zárda «Rendkívüli Kiadásainak» lajstromából tűnik ki egy másik körlevél nyomatása is, amely Rákóczi nővér életének leírását tartalmazta. Sajnos, eddig nem sikerült megtalálnom ezt a két értékes okmányt, amelyeknek egy példánya sem található a párizsi Bibliothèque Nationaleban, s amelynek egyéb másolatai is elkallódhattak a Forradalom alatt a Rend kolostorainak lerombolása alkalmával.

* * *

A Saint Antoine-utcai Rendház 1790-ig állott fenn. Ebben az évben az ingatlant, mint nemzeti vagyont eladták s ott, ahol Chantal Szent Johanna jámbor leányai imádkoztak, utca nyílt és házak épültek. Csak a kis templomot kímélték meg, kétségkívül építészeti értékénél fogva. A konzulok rendelkezése folytán a XI-ik év frimaire 12-ikén (1802 december 3-ikán) átadták a református vallás gyakorlására. Ettől az időtől kezdve «Szűz Mária Tempoma» néven a protestánsok birtokában maradt és a véletlen különös találkozására folytán vasárnaponként most is itt gyülekeznek össze a Párizsban élő, kálvinista magyarok.

Néhány héttel ezelőtt az a vágyam támadt, hogy megkeressem Rákóczi Jozefa Sarolta sírját. A templom szeretetreméltó lelkészétől vezetve végigkutatam a sírboltokat, ahol most is örök álmukat alusszák, olykor-olykor felnyitott koporsókban, a Fouquetek és a Sévignék. Azonban, ügylátszott, egyetlen kőcokca sem rejt lejáratot a «templom bejárata előtt levő kis sírbolthoz», amelyről Chalmette nővér beszél és már kezdtem feladni a reményt, hogy megtalálhatom ezt a bejáratot a templom padlózatának felbontása nélkül, amikor az épület baloldalához ragasztott egészen kis alkotmányban, amelyet a templom öre használt lakásul a fal faburkolatában egy mozgatható táblát fedeztünk fel, megnyitva ezt a táblát, súlyos csapóajtó tűnt elő s a csapóajtó alatt pedig mintegy húszfokú kőlépcső. Ez volt a keresett bejárat: a méretek csakugyan nyomban megmutatták, hogy az a sírbolt, amelyhez levezetett, tényleg a templom bejárata alatt van.

Lementem a száraz és hűvös, fehérre meszelt falú sírboltba, ahol a kolostori szabályok szerint semmi sem jelezte a sírt. Megilletődve lépkedtem a néhány négyzetméternyi területen, amely alatt másfél század óta névtelenül és mindenkitől elfeledve alszik az utolsó Rákóczi.

„ÉNEKES SZOCIOGRÁFIA“.

Irta : Erdős Jenő.

I.

MELYIK tisztult ízlésű és igényesebb olvasó ne ismerné a Nyírséget, Bereget, Szatmárt, ahol a homokbuckák dombsorával lezárt horizont alatt, zsembékos nádlók, sziksós tavak és mocsarak közt elszigetelt világ erjed, fortyog önmaga «keserű levében», de sohasem forr ki; kezdeményez ritkán, de mindig visszahull önmagába.

Ez az artisztikus, de életgyökereket roncsoló környezet nevelte Besenyeit, dobta ki Bécsbe és húzta vissza rövid tündöklés után, hogy ne maradjon egyebe, mint az embertelenül meddő mult- és ifjúság-sóvárgás, halálíg kiirt-hatatlanul szivéből. A szatmári sors jelképe ő : ahogy egy nyiri bucka tetején, zsúptetejű kúriájában, lomha pipafüstben, dohogó gondolatok közt lassan irdogál : a császárné mellől kivénhedt magyar testőr. A gyűlö kézirat-árkusok a levendulás kommod-fiókban hányódnak — régi dicsőséget, Bécszet és «Trézsiát» idéző kucsmaforgók, övek és kaméák között : talán sohasem váltja meg őket a bécsi nyomdász ólomszagú keze. Kint szekérsor zörög, hogy megremeg benne a lantornás ablak és furcsa, puffogó hangot ad. Ordas, horgas inó parasztkok, kurta fehér gubákban pattogatnak az ostorral a szekereken, az őriásszájú csíkos és halas hordók szélére kuporodva.

És jelképes, ahogy a szatmárcsekei kúria félszemű magányosa, a «szatmári adózó népre» néz az ablakból, akikért oly humánus beszédeket mondott az országgyűlés díszmagyarjai előtt ; a görnyedt jobbágyokra, akiknek sötét farkas-képeről sunyi reflexek villanak vissza félszeme szelíd recehártyáján. Magában emésztődik s halálában szomszédai megdobálják a koporsóját : itt e különös féltekén, mely Krudy művészetében, de tán a valóságban is, szinte értelem nélkül szakadt le a nagy Magyar Globusról.

II.

„A NÓTÁSKÖNYV“.

A Besenyei ablaka előtt elhaladó szekerek szatmári, lápkörnyéki *kurtanemesek* voltak és a debreceni piacra halat és csikot vittek eladni. S *kurtanemes* az a család is — egyidős tán magával, ötödfélszáz esztendő szülőfalummal, Porcsalmával, — amely egy körülbelül százötven éve vezetett «nótáskönyvet» hagyományozott apáról-fiára, s akikben közülök felébredt az írásbafoglalás igénye, — családtagok, az eladó lányok udvarlói, a házhözjáró kántorok s régi követválasztások izalmát visszaáhitó vénhedt családfelek egyaránt beleírták nótakincüket. Ez a nótakincs a maga bonyolult rétegeztségével keletkezésében nagyjában párhuzamos az ősi szállás helytörténetével. S bonyolult egymásra utalásuk felfejtésével előttünk áll a falu gazdag, változatos és színes rajza is.

A «nótáskönyv» alapanyaga egy ajándék-füzetecske, mely egy Majtis nevű, Erdőhát-i, szatmári kismemes falu XIX. század eleji és végi nóta-

kincséből ad izelitőt : majtisi legény ajándéka a család egyik híres lánytagjának, híres falu szépjének. Ha tudjuk, mit jelent, amikor egy más falusi kisnemes gavallér udvarol egy kisnemes eladónak s milyen kötelező formásokok környékezik viszonyukat, mint például a tudálékos s zavart-palástoló fel-firkálása neveiknek minden kézalá kerülő papiroskára : megértjük, milyen lényeges udvariassági, szerelmi és egyúttal szellemi aktus az udvarlónak a család nótáskönyvébe írnia, bejegyeznie a majtisi «új nótát», azzal a merev és az írás iránt tanusított tisztelettel, amely a kultúra szelétől megérintett, félpasztoros, félpolgári, sznob-fontoskodással vezetett vonásokból még ma is árad. (Pedig a tinta, melyet a kedves, illatos bodza bordószínű bogójából készítettek, egészen megfakult.) Ugyanaz a tisztelet, mellyel a rusztikusnemes földesúr — egy fokkal fentebb a társadalmi és kulturális ranglétrán — vezeti lúdtollát. A peleskei nótárius nehéz kezének és nem könnyebb szellemének mozdulata ez, hogy már az irodalmi példa idézésénél is Szatmár megye litterátor-hagyományainál maradjunk. A Magyar Vidék földműves törzsi tudatú kisnemesének attitűdje, aki félve-viszologva, de tisztelettel s egy jellegzetesen magyar borzongással közeledik minden felé, ami kulturális, ami polgári : «úri módi» szerint udvarolni, társalogni s új nótát írni az imádott könyvecskéjébe. Ne mondjuk : *emlék* könyvébe, bár a leszivárgás egészen nyilvánvaló, csak itt az alkalomra készült obligát emlékkersek és alkalomszerűsített költemények helyett a nemzedékek nótakincse van feljegyezve nagy össze-visszaságban. Egyszer a lányok írnak bele a maguk kedve töltésére «dalokat», igazi népdalokat, eredeti szerzőktől valókat vegyesen, a divatos operetteknek és népszínműveknek Blaha Lujza repertoárjából vasút nélkül is lekerülő slágereivel. Sőt versolvasmányaikat is feljegyzik ide : az anyag jó negyven százaléka századközépi pesti divatlapokból való Petőfi-, Tompa-, Vachott-versek, bizonyosságul annak, hogy a kulturális áramlatok kényszerítően mindenhova kiterjednek. Az anyag egy igen érdekes részét teszik a politikai és közigazgatási érdeklődésű családfők bejegyzései : bíróválasztás, követválasztás, megyei tisztújítás kortesrigmusai, de elkerülhetett a füzetke a rektorhoz is, amint a gyakorlottabb írású rigmusokból, köszöntökből, búcsúztatókból gyanítható.

Szóval : itt látom in *statu nascendi* a népdalt, ahol egyikről-másikról még megtetszik, hogy nem eredeti s világosan látom, hol s milyen változtatással jár az ismert szerzőjű darabon az «adaptáció» ; változat és valódivá válás összefüggés-törvényeit. Ez az átabotában lejegyzett dalkincs a maga forrongó kialakulatlanságában történelmi «ecetágya» a népdal-költészetnek, spóratelep ez az inkább paraszti, mint úri osztály-konglomerátum, mely felfelé és lefelé oly remekül szűri a kultúrhatásokat.

III.

„A GRÓFI LEVÉLTÁROS NYOMAIN”.

Persze, a falu kialakulásának első történelmi jegyét nem e nótáskönyv, hanem a Károlyi grófok egykori levéltárosának, Walthernek feljegyzéseiben, az 1388-as évszám hordozza, amikor a «Kátha-nemből eredt Chaholi-ágnak sarja, Sebestyén» Sós helység határában új, ingatag, apróka falvat telepített. Ingatagot, mert helyét többször megváltoztatta s a lóp vizétől körülnyaldosott zombékok és «goroncok» bizonytalan fundusáról kénytelen volt a lakos-

ság továbbállni. Az ecsedi Sárvár hadnagya védelmi szempontból körül duzzasztotta a vára sáncait a Kraszna vizével s ez ősfalumat végromlással fenyegette. De annyiszor költöztek, hogy ennek indítékát a hidrogeográfiai okokon kívül az akkor még burjánzó migrációs hajlamban is kell keresnünk.

Porcsalma másik történelmi jegye még mindig egy magános tégladarab a református templom egyetlen Mátyás korából fentmaradt része, s csak azt tudjuk vázlatosan, hogy a falunak nemes és szabad magyarokból álló őslakosságából a nagyobbik rész, a szabad parasztok éppen ezekben az időkben, 1300 és 1400 között váltak lassankint a falut birtokló földesurak gyors váltódlásai közben jobbágyokká, hogy majd később kiváltságot osztogató Habsburg királyok alatt ismét felkerüljenek a jogi nemzettestbe. Etnikus keveredéseik és alakulásuk épp olyan nehezen követhető, mint életrendjük szövdése a mindennapok fürge s bizonyára mozgalmas szövdésükén.

IV.

„FALU SZÉPJÉNEK KEZE...”

De az ember hamar beleún a poros akták forgatásába : üssük fel hát a nótáskönyvet, üzzük el az «exact» magatartás unalmát s ellágyulva, keresünk inkább a ropogó lapokon a porcsalmi falu szépjének fiatal és gömbölyű könyöke nyomát, amint íráshoz készülődve, kerek mellei alá szorította a papírt és róni kezdte az elsőt :

*Ónos ablak, rézkarika,
kedves rózsám nézz ki rajta,
nézz utánam keservesen,
vagy látsz többet, vagy sohasem.*

*Málé, málé, édes málé,
nincs szebb élet, mint a jányé,
ha alszik is, azt álmodja,
csókolja kedves babája;
de a legény, mint a kutya,
kustorog egész éccaka.*

Az «ónos ablak» asszociációján elindulva a fanyar és karcsú hajadonhoz jutunk. A falu XVII. századi életrendje ez. A civilizáció éppen csak derengő ablakán tekint be önkeretbe foglalt lantornás ablakán át, ha kinéz az utcára, hiszen az ónosablak itt, az ecsedi lóp közepén valóban civilizációs eredmény volt. De ugyanakkor egy civilizáció-ellenes történelmi vihar szele csapja vissza torkára a könnyeket. Esze Tamás kurrogó dühvel támadó, sunyi szegénylegényei közé vonulnak ebben az időben ablaka előtt, a széles Nagy-utcán nap mint nap a porcsalmi kurucok is egy szétfolyóan szomorú eltörlétség objektívatlan bánatával :

*Én is egyszer kedvemre éltem,
szerencsémét boldognak véltem.
De látod-é, nem szánod-é, miként megestem,
szerencséméből, vig kedvemből számkivettetem.*

*Ki-ki maga dolgát követi,
kinek nem fáj, könnyen tűrheti,
bár sirjon is, óhajtson is, míg nem felejtí,
kinek nem fáj, annak nem fáj, könnyen tűrheti.*

*Véletlenül szerencsém fordult,
arcáimról könnyem lecsordult.
Mint pelikám a pusztában, hej, maga szorult,
a régi jó, mint olvadt hó, tölem úgy elmúlt.*

V.

„AZ ECEDEI LÁP ÉLÉSKAMRÁJA”.

*A porcsalmi hatvan öles utca,
már én többet nem sétálok rajta,
nem sétálok, mert nekem nem szabad,
kedves rózsám, maradhatsz magadnak*

a következő bejegyzés és arra az óriás útra emlékeztet, amelyiken a XVIII. század végén és a XIX-ik elején a láp felé tereltek a nagyszámú csürhét, kondát, gulyát és juhnyáját. Ez a marhajárás a falu vége felé már egész tölcészerűen szélesedett ki, mert minden portáról kihajtotta kiki a maga jószágát s az utolsó háznál már beláthatatlan áradattá nőttek, úgy hogy csak a felettük úszó pásztorokat lehetett látni, amint lovaikról kígyóvastagságú karikásokkal irányították a vadul zajló tengert, melyből a pulik terelő szopránja úgy jutott felszínre, mint egy buborék, fent el is pattant.

Ebben az időben a láp volt a falu éléskamrája: itt fogták a temérdek csikot és halat s itt legeltek — elveszve a nád és sás rengetegében — a nyájak. A mocsári harmatkása szolgáltatta a leginyencebb frugális ételt s a parázs súlyom, a gyékény gyenge csirája, a millió madártojás. A sásból, gyékényből, fűz vesszőből használati eszközök száza készült s a határ szárazabb részén termeltek dohányt, káposztát, köleskását és némi gabonát, amennyi kenyérnek valóul éppen hogy elegendő volt. De éltető elemük mégis a nád, amely mitikus erdőként burjánzott a lápon: náddal fedték a házat, nád volt a kerítés, a kút-káva, a szövőszék bordája, csévelőcsője náddal tüzeltek, de stukaturnak éppen olyan jó volt, mint aszalónak, melyen a szapora szilva és a som száradt ízesre, mint paticsfálnak. S a munka, mellyel a nádnak birtokába jutottak, ne gondoljuk, hogy idilli volt a legkevésbé is! A téli nádszűret éppen olyan elszánt, folyamatos munkalendületet kívánt, mint a nyári aratás az Alföldön és a feles nádat elfuvarozták a legtávolabbi Szabolcsba és Hajdúba eladni, kévénkint négy-öt tojás értékéért. Kiváltságos és jobbágy őrizte a lápban a marhát, mely például a messze Hamburgban a legkeresettebb hús-állat volt. Amint a tanácsjegyzőkönyv tanuskodik, ez a ridegjóság nem igen volt germanofil, mintha talán pásztoraik s a korhangulat hatása alá kerülhettek volna ők is, mert egyikük az Úr 1708-ik esztendejének valamelyik derűs vasárnap délelőttjén gondolkozás nélkül halálra öklelt a hamburgi templomtéren egy sörissza burkust, mert az barátságból s templomutáni hangulata nyárspolgári kedélyességében rá talált ütni sétatálcájával. Egyet villant a hatalmas szarv-koszorú s ő szegény, az ebédelőtti sör jóízével inyén-örökre félbehagyta az órásmesterséget.

„PROTESTÁNS DEMOKRÁCIA”.

Ebben az időben keletkezett a porcsalmi történet új jellemző jege : a Mátyás korabeli templomhoz hozzátoldott nyolcszögletű hatalmas kálvinista erődítménytorony, jelképe egy viruló szellemi demokráciának, amelynek kristályosodási pontja Debrecen volt. Az első négy szuperintendenst ez a megye adta (s köztük egyet Porcsalma) a kálvinista Rómának és mindannyiukban parasztsarjadék vállára terült a komor főpapi palást. S ez a palástfüggöny, ha fellebbentjük, mögötte a protestantizmus nagy művelődés-történeti szerepére, jelentőségére nyerünk kilátást s megtanuljuk becsülni benne azt a felhajtó erőt, mely ezidőben Porcsalmán, de a megyében, a Tiszántúlon és az egész országban annyi parasztivadékok juttatott a tudósi, rektori, tanári, prédikátori pálya magasabb társadalmi színvonalára : már 1640-től megvan róluk az eklézsia írásában a tanuság. A porcsalmi lápi szabadmagyar kidolgozott karja ugyanazzal a nehézkes mozdulattal vezeti értelmes gyermekét az eklézsia gimnázialis rendszerrel oktató iskolájába, mellyel nádat vág, kerítést korcol, szénát gyűjt. Ugyanazok a fürgén mozgó ujjak mutatják pap-gyermekeiknek a nyugati egyetemeket, amelyek az ügyes gyékényszatyort fonják és küldik London és Páris piacaira. A Porcsalmával határos ecsedi sárvárba széles Európából visszatért prédikátorok bibliát exegetálnak, görögöt, hébert gajdolnak s megférnek a jezsuitával, aki a protestáns fejedelem vendége itt s az ő megbízásából a Vulgátát fordítja a suttogó nádasok alatt. És bár a debreceni kollégium alapja egy protestáns szellemi demokrácia vitalitása volt : de emberanyagát jórészt az ecsedi lóp vidéke, Porcsalma, Tyukod, Ecsed, Kocsord és a megye adta. Ez az emberanyag, mint az illatos, méhhordta viasz a lápi kasokban, hasonlíthatatlanul rugalmas, alakítható és formálható volt a nagytiszteletű professzorok arravaló kezein — a masszív bolthajtásos tantermekben — a tudományok dongó, szorgos méhkasaiban. Ez a pedagógiai massa — őseik kényszerű és évszázados intellektuális pihenése után — az elszellemiesülésre, a legmohóbb kulturális tájékozódásra született. S az a teméntelen pap, tanító, tudós, professzor és prédikátor, aki a paraszti életformából egyszerre, minden átvezető generáció közbeiktatása nélkül a középosztályban találta magát : nem lett neuraszténiás és félelmes és korántsem szenvedett annyit az életformaváltódás miatt, mint mai, kései, korcs és ritka utóda, — ha adatik ma egyáltalán alkalom, hogy a parasztságból felkerüljön ilyenmódon az értelmesebb elit-réteg.

Ezt a derús időt idézi nótáskönyvünk románca is, az aranykalamárisos deákról

*A minap, hogy Debrecenben jártam,
a szekeren rákveőre vártam:
egy szép diák állott meg mellettem,
szemem-szívem rajtafelejttem.*

Specifikusan debreceni kollégiumi diák-barokk strófa fejezi be a rövidlélegzetű románcot, bizonyos művészi lezserséggel :

*De szeretnék aranyporzó lenni,
velem tudná levelét hinteni,*

s ha szerelmes levelét olvasná,
az aranyport beleszókolgatná.

De egy különös szerelmi sznobizmusról is vall ez a kis románc. A porcsalmi lányok otthon, papjaik tanítóik szellemi arisztokratizmusához vonzódni valóban rászokhattak, hiszen azok a külföldi egyetemekről jöttek vissza a nádfedeles parókiába; hogyné szeretett volna hát bele a halárus lányka diákvásárlójába, akiben a tiszteletes urat láthatta megifjodva.

VII.

„SZÁRAGZAVETETT HAL”.

Azonban a viszonylag napfényesebb köztársaságnak — amelyet amúgyis gyakran zavar meg a történelem felhőjárása — csakhamar vége s a nótás-könyv:

*Fogd meg pajtás a vasvesszőt,
verd meg vele a temetőt,
Mért nem kedvez semmi szépnek,
semmi n é p n e k —*

kezdetű darabja már a szabadságharc befejeztével és utána az ecsedi láp lecsapolásával megváltozott világot idézi. A falu egy tátogató halhoz hasonlít, melyet parton hagyott a kiszáradó víz. De az ember is idegenül érzi magát a rákényszerülő új életformában — a föld tervszerű és rentabilitásra is számító művelésében. Eddig is művelték a földet, de a lápigazdálkodás kiegészítéseképpen csupán, de az igazi, fegyelmezett, stabil földművelésbe — melyet csak a *száragzdálkodás* jelent igazán — nehéz beleszokniok. Amit eddig csináltak: gyűjtögető életmód tulajdonkép, mely ember és természet között egyáltalán nem fegyelmezett viszonyt. Míg a lápból éltek, emberi östermészetük spontán szabadságvágyának kevés korlátja volt; most, amikor sokkal keményebb munka között rá kell kényszerülniök a piacratermesésre, kalkulálni és alkalmazkodni: többé nincs mód, hogy a statikus társadalmi formákat nem kívánó ősemberi gondtalanság lelkük mélyéről feltörhessen. «Ősi soron» voltak ők szabadmagyarok s a vármegye se nagyon parancsolt s rendelkezett felettük! Igaz, hogy a láp ingoványai közé semmiféle perzekutor, csendbiztos vagy adószedő nem jutott be az ő jó akaratuk ellenére, hacsak nem számolt azzal a kellemetlen halálnemmel, hogy elnyelje a hinár és bürü.

De a kimondottan lápi szabadnépek utódai — halászok és pákászok, orvvadászok és pásztorok, csikászok és békászok, solymárok és darvászok, piócaszedők és lápi méhészek, rákfogók és lesipuskás betyárfélék unokái — a megváltozott körülmények és milió ellenére sem tudnak a tudat sötétjébe, a testek összejtébe lehorganyozott életforma szorításából! A sejtjeik is emlékeznek és ragaszkodnak: a lápi életstílus még csontjaik konstitúciójában is megmarad. Ma is olyan satnya, szikár, alacsonyabb, vézna és horgas-inas, mint a lápi környezet miatt és ahhoz alkalmazkodva őseiké volt; sunyik, feketék és ordas nézésűek, mint a nádi toportyán, melyre annyit vadásztak egyesben, lesből, csapdával, vagy közösen a falulakókkal a téli farkaskergetés idején. Most mit csinálhatnak mást, mint elvándorolnak mérföldekre a Szamos holtágaiba, ahol még van gyékény: megtelepednek, a gyékényest

kibérelik a gazdájától, «kitermelik» s kévénkint cipelik haza, kiki a hátán. Kibérelik a füzeseket is, mert ha a mogyorógyékényből kitűnő szakajtó, kenyereskosár és méhkas készíthető — a fűz vesszőből *szekércas*. A szekércasnak van készítményeik közt a legnagyobb keletje, sőt «kereslete» s így fokonkint mégis megtanulnak piacra dolgozni. A régebben is falulakó kismemes törzsöklakossággal csak így tudják az iramot bírni, mert az aratás kemény munkájából a «benszülöttek» mellől kidőlnek.

A nótáskönyv következő bejegyzése, ősi pásztornóta, a bánatukat mondja :

*Kiszáradt a rétből mind a víz, mind a sár,
az a szegény jószág is csak a pásztorra vár.
Istenem, Teremtőm, adj egy csendes esőt,
a szegény jószágnak jó legelő mezőt,
a szegény pásztornak hü, igaz szeretőt . . .*

VIII.

„ELMENT A RÓZSÁM ÁMÉRIKÁBA”.

Az ősi pásztornóta után az újabbkeletű, agrár-proletár ízű népdal a kivándorlás keserű kényszeréről szól :

*Elment a rózsám Ámérikába,
nem mehetek el utána . . .
Anyám mondja: házasodjam meg,
de én mondom: anyám, nem lehet:
(mert) elment a rózsám Ámérikába,
nem mehetek el utána . . .*

A lép lecsapolásával felszabadult területet jószimatú pénzesek hasították ki és habár a művelés alá fogott földek jól fizettek volna, ha jutott volna elég belőle a lassanként elproletárosodó kurtanemeseknek, a zselléreknek, volt jobbágyoknak, taksásnak, mesterembernek és a kialakult nagybirtok cselédeinek : nem sokat használt volna, mert a tengerentúli agrárkapitalista gabonatermelési dömping leszorította termelvényeik árát. Napszamosok és egykori kiváltságosak, az «első családok» és «bekerültek» tekintete egyformán a tengerentúlra szegződött. Jobb esetben Budapestre s a lép közepéről egyszerre csak az amerikai szénbányákban, monstrum-gyárakban, vagy a budapesti sárga villamoskocsik vezetői fülkéjében, az utca-sarkok rendőri posztján és a fogházak cellái előtt találta magát a porcsalmi kismemes, akinek az apja bölömbikasírás és farkasok kardala közt élt a lépben s horizontja nád, víz, hinár és nád volt. Mert ő már a kivándorlás előtt a szélesebb Magyar Gyepút is próbálgatta. Terményt fuvarozott nyárvégétől késő őszig zsidónak és nagybirtokosnak a megye 32 kilométerre fekvő székelyére, Szatmárnémetibe, hozott visszafelé jövet fát, meszet, sőt és ecetet a falusi apró szatócsnak. Így értékesítette betakarítás után a maga kis terményfölöslegét is, meg hordott követ a lassan meginduló útépítésekhez. Összetartó csapatokban jártak, hosszú, tekervényes sorban egymás után, nagy hahózások közt, hiszen a rossz úton ráfért a biztatás a szegény lovakra. Sötét éjszakákban világító petróleumfáklyákat szúrtak a szekéroidalba : kísérteties processzió volt !

Ebben az időben, a múlt század nyolcvanas éveiben fanyalodott rá a családjával egyidős nagyapám is a fuvarozásra. De egy húszéves «szeke-rezés» után az új század ajtónyitásával pontosan egyidejűleg, 1900 január elsején csapta be maga után a kuriális porta kapuját s nekivágott «Amerikának». A szabadkéményű tűzhely alatt, az évszázados füstszagban, a megégett jó bükkfák és a benne füstölődött szalonnahátak és sódarok falakba ivódott illata közt, egy különös, fülledt, törzsi tudat ösztönökbe görcsöződő életrendjében hagyta itthon tizenkéttagú családját. S «részibe» kellett «aratniok» és «harmadába kapálni». A szabad tűzhely mellett nemes barokk és empire-stílusú komódok álltak; olyanok, mint amilyenek a század végén a Szaploneczay földesuraknál voltak divatban, s amint a szabad tűzhely a rideg magyarsághoz való tartozást jelképezte, a barokk komód viszont a jogi nemzettesthez való tartozást jelentette.

S a szép komódok és sublótók eltűntek, helyébe festett fenyőbútorok, vásári, kapitalizált tucatáru került, s mire az amerikai bányákból hazakerült a családfő: az exkluzív nemesi tudat gyökereit felszaggatta fiaiból az idő.

IX.

„KÖZJOGI KORRÜPCIÓ”.

A nótáskönyv bejegyzései most egyszerre megritkulnak, hiányzik hozzá a sine cura, az anyagi gondtalanság.

A kortesversek észrevehetően nőnek, a századvég élénk, közjogi jellegű politizálására emlékeztetve:

*Jó bort iszom, fenyőfával tüzelek,
kis pejlovam csárda előtt enyeleg;
hol van a megválasztandó tisztikar,
hadd tudjam meg, az eszemmel mit akar.*

*Az alispán kalapomhoz rózsát tett,
most is ott van, ha onnan el nem veszett.
Rózsá mellett szép a piros tulipán,
piros borral itatott az alispán.*

Ez a kortesnóta azt a társadalmi szituációt jellemzi, amely a nagyobb birtokú és fontosabb közjogi szerepet játszó hivatalnok- és birtokos-nemesek anyagi és szellemi hatalma következtében köztük és a birtoktalan ármálisták közt általánosságban ki szokott alakulni. A lojális szavazó kisnemes felajánlja voksát a hatalmasabb földbirtokosnak: «hadd tudjam meg, az eszemmel mit akar». Ez azonban Porcsalmán nem általánosítható, mert voksolói (Tyukoddal együtt) mindig különvéleményt jelentett be a megyegyűléseken — fokosok és ölmosbotok nyomaték-érvelésével. De a nótáskönyvet birtokló család mindig is lojálisabb volt s még női neveiben is híven másolta a földbirtokosoknál szokásos Eulália, Nina, Polixénia stb. keresztneveket. A családot egyébként egy szélső, persze, uralmi szempontú lokalpatriotizmus is jellemezte, mint a bíróválasztási rigmus tanúsítja:

*K. László egy csengeri fi,
menjen o d a korteskedni.*

*Van a községünknek fia,
a z legyen a főbírája!
Éljen Tarczaly!*

*Gyermeke még kilenc éves,
nem is gazda, csak egy béres,
boruljon a szeme könnybe,
nincs a neve telekkönyvbe.
Éljen Tarczaly!*

X.

„NEMES, JOBBÁGY, ZSELLÉR, TAKSÁS, MESTEREMBER”.

A porcsalmi társadalom szerkezetét jellemzően kevés a béresnóta, ritka az ilyen témájú bejegyzés :

*Harangoznak vásárnapra,
ne várj rózsám a templomba.
De azért ne mondj pogánynak,
nincs vásárnap a szógának.*

A mezőgazdasági cseléd életigénye karakterizálja a következőt is.

*Sásat eszik az ökör,
ha jóllakik, bekötöm,
aztán elmegyek a babámhoz,
tudom, elvár magához.*

A faluban ugyanis kevés volt a béres : Porcsalma tipikus szatmári kisnemes falu s lakossága a társadalom alaptónusát megadóan birtokos vagy ármális kisnemes. Ez azonban nem azt jelenti, mintha az nagyobbbirtokú földesuraktól ne függtek volna, — anyagilag és egyébként —, az «una eademque nobilitas» elve ellenére is. S ez a függőség nemcsak közjogi-közigazgatási, hanem főként gazdasági : megtörténik, sőt gyakori, hogy a Szaploneczayoknak ármális nemes vezetni gazdálkodását. Mégis, sohasem romlanak le annyira, hogy a katonáskodás nemesi előjogáról és nem könnyű kötelessége alól felmentést kértek volna. A földesúrhoz való viszony a pátriárkális-feudális birtokfejlődéssel párhuzamos s minden rurális-nemes jellegű faluban hasonlóan alakult ki a nagybirtokos család protektorátusának vonzókörében az ármálisták és földesurak között. Állandó társasérintkezésben voltak — különösen asszonyaik — és ha valamelyik Galgóczy vagy Szaploneczay családtag meghalt : hatalmas tömegében «kondoleált» a falu s a koporsót a legmegtermettebb kisnemes-legények vállon vitték ki a tölgyes temetőbe, — karjukon a tenyérszerű széles égszínkéék selyempántlikákkal. Családom ma is őriz egy ilyen becses relikviát, amelyet anyai nagyanyám nagyapja viselt. G. Sándor temetésén.

Kétségtelen, hogy a porcsalmi törzslakosság jellege inkább rurális, mint marciális, inkább földműves típusú, mint katona — mégis nincs olyan nacionális megmozdulás, amelyikben részt ne vett volna. Az egykori kurta-

nemesség mai utódaiban a régi nemesi-tudatnak az talán az egyetlen nyoma, hogy máig számon tudják tartani, hány családtagjuk vett részt a Rákóczi- s hány a Thököli-harcokban. Deresfejű, harcsabajuszu öregek heves vasárnap-délutáni kártyacsatái rendszeren nagy és általános emlékezetessel végződnek arról, — hogy s mint állt a nemesember portája kisajtájába és «protestálok» szóval hogyan tiltakozott a katonafogdosók ellen, akik nem-nemes pásztorát, csikósát vagy juhászát akarták örökös katonának vinni, «császárlenyerére». Ilyenkor — amíg nem tisztult a levegő — megtörtént, hogy maga őrizte nyáját a lápon s pásztorát bojtárostul portájára zárta. De voltak a faluban jobbágyok is, akik a Szaplóczayaktól és Galgóczyaktól szántóföldet bírtak. A területi egység a jobbágy-telek volt ; jelentett 32 hold földet s a hozzávaló házas belsőséget, de rendszeren csak $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{2}$ telket kaptak. A földért egyrészt fizették az adót az államnak, — másrészt a szokásos «robot»-tal, «úrdolgával» tartoztak szolgálatára lenni a földesuraknak. Ezzel a földtulajdonnal szabadon rendelkeztek, örökölték, — de kölcsönt nem vehettek rá. A határnak ezt a részét, az ú. n. «Úrbérest» 48 után korlátozatlan magántulajdonul kapták s ma is így nevezik.

A *zsellér* viszont olyan szabad, nem-nemes magyar volt, aki csak házas belsőséggel bírt s kenyerét kereshette úgy is mint

mesterember, kisiparos. Mesterember lehetett nemcsak zsellérből ; ha a házacská, ahol lakott se volt az övé, hanem bérben bírta az uraságtól : *taksásnak* nevezték. Porcsalmán persze csak olyan kisipar fejlődött ki, amelyik a földdel volt szoros kapcsolatban, a földműveléssel : kerékgyártó, kovács, bodnár, tetőfedő, ác, csizmadia — mind tiszta magyar, valósággal földszagú kisipar. Ahogy a városi polgár réme a szabószámla — a porcsalmi gazdáé 48 előtt és 1936-ban egyformán — : a kovácsé, — szekérvasalásért, lópatkolásért, patkószeg felverésért, marha-tokárolásért. Természetes, hogy itt *évre* szerződnek a gazdasághoz szükséges kisiparossal és természetbeni fizetésre : kovács, kerékgyártó, szíjgyártó, sőt még a fodrász is újabban : búzában, rozsban, tengeriben kapja meg munkadíját. Olykor feleségeik is megpótolják egy kis tejjel ; különösen a csizmacsináltatást fizetik az asszonyok és ilyenképpen. Mindez nagy huzavonával és nagy elégedetlenkedéssel megy mindkét részről — amint az már a naturálgazdálkodás természetéből folyik.

Ezt a situációt jellemzi a nótáskönyv is :

*Egyszer mentem el a bálba,
leszakadt a csizmámnak a sarka.
Varrd meg Feri, varrd meg,
ha így csináltad meg . . .
Egyszer mentem el a bálba,
leszakadt a cipőmnek a sarka.*

XI.

„POLGÁRI HÁZASSÁG” ÉS SZERELEM.

A mulatságos «csizma románca» után a nótagyűjtemény a század végén bevezetett polgári házasságra is reagál. A liberális közhangulat ez :

*Azt mondotta Wekerle és Szilágyi,
jegyeseket a jegyző megesketi.*

*A pap csak bibliáját forgassa,
ne szóljon a szerelmesek dolgába.*

Érdekes, hogy a szerelmes versek száma is megfogy. A szívbéli s konvenció-mentes szerelmeskedés s a róla való nagy nótázgatás különben is mindig, régebben is a nem nemes lakosságnál játszott Porcsalmán olyan nagy szerepet: egy magyar proletár-Ámor rekompenzációja a nélkülözésekért. Náluk volt divatos a szerelem pátoszos *jelenetézése* s gyakori a férjfogás túlzott igyekezetéből eredő *megezés*, ami a magasabb rétegeknél csaknem kizárt: itt a férjhezmenésnél sokszor a szülők akarata szerepel, egy-egy titkolt vagy bevallott nemzetség- s birtok-egyesítő indítékkal.

Porcsalma szerelmi lírája egyébként egyrésztében egészséges, metafizikai árnyalás nélküli, mondhatni: fizikális:

*Barna kislány kanavác dunnája,
szőke legény huzódik alája.
De hiába huzódik alája,
kilátszik a sarkantyús csizmája.*

*Ne hajts a mende-mondára:
ülj a térdem kalácsára.
Átölellek két kezemmel:
hadd lássa más irigy szemmel.*

*Este későn ne járj hozzám,
mert nagy vigyázat van reám.
Ha eljössz is lassan járjál,
ablakimon kopogtassál,
a sarkantyúd ne peregjen,
hogy az anyám fel ne keljen...*

A testiség rideg-magyar öröme ez; ifjúsága, testi ereje, szépsége és szeretője a kincse a porcsalmi legénynek, leánynak. E világból való életük, ma még drága, holnap értéktelen keretét sajnálják a betyárnótában, melyben bent van a halál előtti riadtság pupilla-tágulása, ijedten kapaszkodó felhorkanás:

*Kár vóna még nekem a fán megszáradni,
sárga bodor hajam szélnek elhordani,
fekete két szemem hollónak kivájni,
vékony gyócsqatyaomat szélnek lobogtatni...*

Lírai izzása igazában csak ennek a balladának van:

1. <i>Bereg Náni kiment az erdőbe, lefeküdt a zöld erdő szélébe. Ötöt-hatot kijátottam néki, kelj fel Náni, mert meglát valaki.</i>	3. <i>Bereg Náni bément a kocszába, lekönyökölt annak asztalára, parancsolja a csaplárosnének, tiz itce bort ennek a zsandárnak.</i>
2. <i>Bereg Nánit hat zsandár kíséri, a rózsája az ablakon nézi, ne nézd rózsám gyászos életemet, mind teérted szenvedem ezeket.</i>	4. <i>Még a zsandár a bort meg se issza kilenc pandur az ajtót bényítja: ne sirj Náni, nálam lényung-pénzed, holnap délben véled ebédelek.</i>

5. *Bereg Náni hét rőf pántlikája,
nem illik a fekete hajába,
tedd el Náni a láda fiába,
jó lesz majd a kislányod hajába . . .*

A következő örökös katonáskodásból, Habsburg császár-vadász üzenete a Pó mellől, vagy Stájerből az Ecsedi-láp «mellyékére» :

1. <i>Repülj madár, repülj, hazámon keresztül, szállj be az én galambomnál, ej, haj, maga van egyedül.</i>	3. <i>Édesanyám vótál, mért nem tanítottál, mikor gyenge vessző voltam, ej, haj, mért nem hajlítottál.</i>
2. <i>Ha kérdi, hogy vagyok, Mondjad, beteg vagyok, házambéli temetőben ej, haj, nyugodni akarok.</i>	4. <i>Hajlítottál vóna, hajlottam is vóna, amerre te akartad vón, ej, haj, arra hajlottam vón.</i>

XII.

Igazi gazdaság-történeti vonatkozása a szerelmes nóták közül azonban nincs egynek sem, — hacsak meg nem ismétljük azt az egyetlen, már említettet :

*Elment a rózsám Ámérikába,
nem mehetek el utána.
Anyám mondja: házasodjam meg,
én meg mondom, anyám nem lehet,
(mert) elment a rózsám Ámérikába,
nem mehetek el utána.*

A döngölt földű szobákat idézi elénk ez a kesergés, ahol a nyirkos falakon amerikai esküvői kép lóg a cselédlakásokban és a kúriális, kólábas portákbán is, hiszen a szertelenül szétaprózódó kisbirtok nadrágszijnyi darabkáját a kismemes is olyan könnyen elhagyta, mint a nincstelen a cselédkedést : mindkettő a szerzés és szaporítás vágyából. Megható, hogy a legrégebb ilyen fotográfikon a vőlegény és menyasszony még mindig magyar s összeházasodásuknál már nincs meg az óhazában elválasztó társadalmi határ ; tájhazafiságból rendszerint csak az egyfalusiak, vagy szomszédbevalók kelnek egybe s idegen-faju feleség ritka, mint a fehér holló.

Újabban riktó és ízléstelen konfekció-naptárakkal árasztják el a kívándoroltak hozzátartozóikat ; primitív sznobizmusból származó kedveskedés, olcsó ajándék. A naptár különös jelenetet ábrázol : egy amerikai «flapper»-ből és a magyar «kedves»-ből összetevődő leány eteti rajtuk nyárspolgári kellemel és félművelt kacérsággal a Brodway-n a galambokat. Alján amerikai magyar nyomda jegye. Közöttük láttam megbujva egy mezei csösznél egy rémületes fényképet : felállított koporsóban nyomorék halott, körülötte pár porcsalmi és tyukodi kívándorolt, jenkis, groteszk eleganciával, stuccolt bajusszal — szívszorító szimbolumaként a magyar magáramaradottságnak.

Az amerikai nótát egyébként a kívándorlást újraindító kilencszázhuszas évek elején ismét nagyon divatba hozták. Családomban keresztneve-

met először viselő rokonom, a háborútjárt agglegény, minden nyárvégi szöszdörzsölőn és őszeleji lekvárkavaróban nyikorgatta ezt orosz fogságban szerzett ócska harmonikáján — viháncoló fiatal leányok és suttyó legénykék mulattatására. Gyöngyöző bakfis-kacagások közt árva és félszeg mosoly folyt szét redőiben — a háborúban csonkán maradt és a «kocska» embernek nem akad itt asszony.

Amint egy évtized súlyos és sűrű közegén át felém leng az orosz és magyar bánatot olyan furcsa nosztalgiával egyesítő zene — : a harmonika szétnyíló s összehorpadó redői mögött felmerül előttem vénlegény-druszám apja, a különös figura, a gyorsan serte-pertelő öreg. Fiatalkorában bécsi császárvadász volt — s a Habsburg főhercegek és a bécsi polgárok kedélyes és hamisítatlanul nyárspolgári nevét, a gyakori Eugént megkedvelve — fiát Jenőnek keresztelte. Ezzel az utánzásnak olyan lavináját indította meg, hogy nemcsak az én nemzetségem, hanem az egész falu, sőt a bennszülött zsidók is Jenőnek kereszteltek egyideig minden újszülött fiút.

Hát ilyen ez a gyökeresség!

FÜZÉRTELEN.

*Hol vannak édes napjaim?
a dáridók s szelíd tivornyák,
nyáréjszakák, mikor a szél
megbontott száz, erős vitorlát
s a kertben gyors rakéta gyúlt
makrancosan és engedetlen
s prüszkölve lobbant el a kék,
ködöt sóhajtó fűzesekben.*

*Hol vannak szép játékaim?
Bújócskák és gyöngéd fogócskák,
a Kőrösmenti alkonyok,
míg hintásszárnyú, lomha bóját
terelt az ár nyugat felé
s a nyári ég föléje roskadt.
Ki látta fecske-röpteit
e surrogó, dalos napoknak?*

*Ki látta lassan vénülő,
magányos arcát szép anyámnak;
rigós tavaszkor ébredő
tekintetét az ibolyának?
Tízéves fejjel jártam én
csigás sörényű, nagy hegyekben.
Majd tíz év kőfalak között —
s a várost is csak megszerettem!*

*Tíz év, tíz hosszú gyűlölet,
tíz végtelen keserűség
görgette rajtam át napos
és naptalan tengervizét.
Labdával játszó kertjein,
mezőim lassan elmerültek.
Szerelmem is csak vágya volt
egy késő, esti hegedűnek,*

*melyből bolondos és napos
játékok lassanként kifognak.
Magányom partjait puhán
nyaldosták lomha folyamoknak
bivalyszerű hullámai:
napok, hetek az életemben.
Kicsit megvénültem talán,
amíg a várost megszerettem.*

*Utcák, körúti, zöld terek
s nyáresti csöndes, hosszú séták
új életem virágai —
jól ápolt, kerti margaréták.
De néha látom még gyerek-
koromat tiszta sugarakban
s úgy tetszik, ő hagyott el s én
füzértelen gyerek maradtam!*

Toldalaghy Pál.

MASKARA.

Irta: *Fertsek Ferenc.*

HA VALAKI kikapta volna szemmel a többi közül, a többi rohanó, törtető és loholó közül, százat egy ellen rámondta volna: mint a többi. Nem más; része az egésznek. A lábát valami motor rángatta gyors ütemben, ugyanaz, amit a többieknél is bekapcsol reggelenként valami láthatatlan kéz, hogy estig így járjanak; fiatal arcát — a kétoldalt ütköző barázdával, nyilván az előbbi kéztől származó rovás-írás, fejtsse meg, aki akarja — ugyanazzal a töprengő kifejezéssel fúrta a levegőbe, mint a többi — sohasem tudni, ezek min töprengenek: lehetőségeken, vagy lehetetlenségeken, de inkább mindig az utóbbin; s ha az, aki netán szemmeltartotta volna, elébe áll és rászánja magát, hogy kiléte után érdeklődjék, százat egyre, hogy ezt kapná: ugyan, kérem! Szegény Ördög vagyok.

Maradjunk ennél. Szegény Ördög, nem más.

Nincs jogunk, hogy kételkedjünk a szavában, igazán úgy fest, ahogy mondja.

Könnyű megismerni az ilyet még akkor is, ha nem is a legroszszabb ruha fityeg rajta s ha lábbelije is oly veleérző, hogy sejthető folytonossági hiányait szemérmesen rejtegetni igyekeznek. Nem mindenkit lehet becsapni: ha mostanában többször eszik is, mint nem: azért megtetszik rajta, hogy közelebbi ismeretséget köthetett már a hideggel-meleggel, türéssel és várakozással, reménységgel és reménytelenséggel, nélkülözéssel és küzdéssel, mileszholnappal és megint-nem-történt-semmivel — ilyenekkel.

A lába alázatosan és engedelmesen — mit tudom én, talán inkább öntudatlanul — átveszi az uralkodó ütemet: úgy tesz, mintha loholna ő is a többivel, beleolvadva az utcai forgalomba, de nem kell hinni a lábaknak: bizony csak lödörög vagy ódöng azért. A lába tehet, amit akar, mehet a többi után nagyképműen, mintha egy bizonyos cél felé törne, a gondolatai azért egyhelyben topognak. Szegény Ördögre egy idő óta rájött az elmélkedés; ha merném, ezzel a bűnös kifejezéssel illetném: a vágyakozás; de nem teszem, mert mit is akarna az ilyen, aki többször koplal, mint nem, a vágyakozással, nem igaz? Az ilyen maradjon csak a gyomránál s a többit hagyja másnak, akinek jobban megy, mint neki. Gondolna a kenyérre inkább, vagy ha jobban tetszik: a munkára. Az, hogy valaki fiatal, nem mentség. A fiatalság acélos, magabízó és nem engedi el magát, fiatal barátom. Kivált napjainkban nem engedheti meg, hogy erejét céltalan vágyódásban élje ki. Az ilyennek egyetlen vágyálma lehet csak: a business. A többi csak azután jöhet.

Nem ér a szó: Szegény Ördög meg-megáll a fényes kirakatok

előtt, míg el nem sodorják onnan s beles a sorbanálló gépkocsik ablakán, míg csak tova nem surrannak előre.

Legyünk igazságosak: a felelősséget nem egyedül viseli ezért, cinkosai is vannak ebben. Elsősorban az évei. Harmincéves! Ebben a korban kergetik leginkább a szálló ifjúság lábanyomát az olyanok, mint ő is. Meg aztán az este! Most terül a házak fölé s mert a csillagokat, amelyek megbolondítanak az embert, a házaktól nem lehet látni, kárpoztulás villanyfénybe pólyálja a várost. Meg még a farsang is; a farsang is itt van! Akármilyen elnyűtt is az ember, a kérészéletű farsang ott táncol az orra előtt, belebotlik, ha akarja, ha nem.

A Metrok ontották magukból az estélyiruhás népet, ezek a szegény robotosok is táncolni készültek, a férfiak feltűrt kabátja alól néha elővillant a fehér plasztrons a selyemcipellőkhöz az uszályos ruhák felett a hölgyek utcai kabátot viseltek, kalappal — elfordult tőlük.

Ezek a férfiak s ezek a nők hozzátartozói voltak — szegény ördögök —, akárcsak ő, az érdeklődése mit keresett volna náluk? Most jöttek a gyárból, a műhelyből, vagy az irodából. Reggel — olyikuk tán nem is fürdött — sietve felrángatták az estiruhát, rohantak a munkahelyükre, belebujtak a munkaruhába, amelyben estig görnyedtek, gürcöltek, egyhelyben álltak vagy hajszolódtak; a szirénabúgásra, csengő- vagy fényjelzésre azután sebtiben bekaptak valamit; belebujtak tolakodószínű és szabású rongyaikba, retiküljükből kiszépitették magukat, azután époly rohanvást, mint reggel, előzönlöttek a lokálokat, mert farsang volt s élni vagy feledni kellett az életet. Ismerte már ezeket a nőket, akik platinaszőke vagy cinóber-vörös szériákban estek be az ajtón; ismerte a csaknem felismerhetetlenül egyformára kendőzött arcukat, az illatszerüket, a körömlakkjukat; kívül-belül ismerte már őket s ez nem volt valami nagy tudomány. Vidámak voltak mind, folyton kacagtak és azon túl is könnyű koszt volt valamennyi — mégis azt tartotta róluk, ezek a nők lehangolók. S ha történetesen autó suhant el mellette; autó, amelyik ékszerdobozként csipkébe és hermelinbe burkolt, ékszerrel borított nőt rejtett magában — sötét párnákon élő, lélegző ékszer —, fájdalmas fintorba torzult az arca. Ez igen! Ilyen nők — ezek igen! Szépek — mert mindegyik más —, finomak, előkelők, hidegek és titokzatosak. Lassan ezek jelentették számára a Nőt, akivel úgysem fog soha találkozni. Hogy vágyott pedig erre — egész rögeszméjévé vált, igazán. Csak egyszer állhatna szemtől-szemben vagy egyikkel, megfoghatná a kezét, táncba vihetné, beszívhatná a lehelletét, érezné a keze könnyű súlyát, a karjában tarthatná, beszélhetne vele s az is szólna hozzá; örültség, mit akar, hiszen azt sem tudja, melyik lábára álljon, hogyan viselkedjék, miről is beszéljen.

Nem tudta, mikor kezdődött: egyszer csak ott tartott, hogy rögeszmét dajkál magában.

Ha keresethez jutott már ezután, még kevesebbet gondolt a

gyomrára, moziba kezdett járni. A mozireklámokat tanulmányozta s ha a képeken estélyiruhás hölgyek és urak voltak: megváltotta a jegyét, beült a helyére s nem törődve a szomszédjával — még ha történetesen csinos, fiatal és vállalkozó szellemű hölgy is volt az és többnyire ilyen volt — a vászonra meredt pirosuló fülekkel és elnyílt szájjal, itta és nyelte a filmet, figyelme kiterjedt a legaprólékosabb részletre is, tanulni járt ide, mint valamikor az iskolába, meg akarta tudni, el akarta lesni, hogyan viselkednek amazok.

Előadás után szikkadt torokkal és káprázó szemmel botorkált kifelé s amilyen örült volt, nem a korgó gyomrán kesergett. A Nőre gondolt, elérhetetlen álmára; finom és decens, gazdag és előkelő, művelt és titokzatos lényére és sajtó szívvel tartott szállására, ami a jobb napokban afféle tömegszálló, máskor csak egy bérelt ágy, gyakran pedig a sétatér elhagyott padja volt. Világos, hogy Szegény Ördög nem volt egészen normális; ez az ő baja volt viszont.

Ezen az estén — kicsit jobban járt mostanában a kártyája —, hogy megéhezett, egy bistroba sodródott. A helyiség olyan volt, mint a többi: füstös, tisztátalan és olcsó. Ezzel szemben asztalnál költhette el ki-ki a mindenütt — egyformán — ízetlen szendvicseket. A kövér kiszolgálóleány — fekete selyemruhát viselt rózsaszínű köténykével és rózsaszínű fejdísszel, erősen izzadt s ezt olcsó illatszerrel igyekezett palástolni — a tálak elhelyezése és elszedése ürügyén félig rádólt, közben pedig mindjárt előszörre felvilágosította, hányadik utcában lakik, mennyi a hetibére, hány óraker szabadul innen, csöppet sem titkolva, hogy a vendég erősen megnyerte a tetszését — mennyit is keres vajjon?

— Munkanélküli vagyok, — akarta lerázni magáról, noha pillanatnyilag nem is így volt, de a leányt ez nem hűtötte le, szép fehér fogát mutatva, mosolygott: nem baj; itt ehét hitelbe is, persze, csak az ő révén. Alig titkolt undorral fordult el a jószívű és rosszillatú nőszemélytől, ilyenek jutnak neki! Mindig csak ilyenek! Elege volt belőlük!

Körülnézett a zsúfolt helyiségben. Minden asztal foglalt volt, csak az ő asztalánál volt még egy hely, de ott is elrántotta a széket csakhamar egy formaruhás boy, gyors kosztolásba kezdett, felállt, fizetett s már ment is.

Csak azután vette észre, hogy a csomagját ott feledte. Mikor felállt — igen, emlékszik is rá — letette maga mellé a székre, miért — Isten tudja, gondolatban; nyilván nagyon sietett, aztán ott feledte. Majd érte jön — gondolta s ha nem, beadja a végén a pénztárba, mikor elmegy. Őrizzék meg.

Szegény Ördög becsületes lélek volt, úgy cselekedett, amint mondta. Távozóban fogta a csomagot, hogy majd átadja a chefnek, sajnos, elejtette; a csomag, úgylátszik, lazán volt csak összekötve, szétesett s megmutatta a tartalmát. Szégyenkezve és bosszankodva

hajolt le érte — mit is avatkozik a más dolgába —, hogy összeszedje most már. Felemelte s rendezgetni kezdte az asztalon. Finom, nagyformájú fehér kartonlap — merített papírból való sok-sok kartonlap, vagy háromszáz — terült eléje. Mik ezek ugyan, — megnézte, ha már dolga volt vele.

Egek!

Meghívó volt valamennyi! Kezében reszketett a papír, ahogy nagysietve átolvasott egyet. Mr. Jacobs — a festékkirály — meghívja jóbarátait és ismerőseit a yachtján — holnapután! holnapután! — rendezendő farsangi ünnepélyre. Hölgyek jelmezben, urak tetszés szerint — szeme száguldott a betűkön —, álarc nem kötelező, csupán kívánatos; álarcos vendégek mutassák fel a meghívót. Egek!

Körülötte jöttek-mentek az emberek, meglökték, ahogy egyik-másik a széket taszigálta és nem tudtak semmiről. Az emberek nem tudtak semmiről!

Sietve kapta össze a csomagot s egynek a kivételével hiánytalanul adta le az összes meghívót a pénztárnál. Az az egy ott lapult a felsőzsebében.

Akad még ilyen romantikus bolond, mint ez a Szegény Ördög is. De lehet, hogy enyhén bírálom el, mert nem bolondnak készül, csalónak. S ugyan hány csaló van, aki a végén bolondnak tettei magát? A bolond viszont nem tartja magát bolondnak. Talán állapotjunk meg abban, Szegény Ördög ha nem is kimondottan bolond, határozottan mániákus volt.

Másnap kiszáradt torokkal toppant a ruhakölcsönzőben a tulajdonos elé.

— Tudna nekem holnapra egy kifogástalan gentlemannek való frakkot kölcsönözni?

— Az elnök úr is felvehetné, uram — mondta a tulajdonos nyugodt lélekkel, mert azt hitte, mond valamit ezzel, holott az elnök akkoriban közismerten rosszul öltözködő úr volt. Sokáig válogatott az öltönyökben, végre lefoglalt egyet. Nemrég úgy számította, hogy ha történnék valami, körülbelül egy hónapig szűkösen eléldgeélhet abból, amennyit mostanig összekuporgatott. A frakk kölcsöndíja most ezt a számítását keresztülhúzta.

Az a fő, hogy másnap este frissen megborotválkozva és megfürödve beöltözhetett úriembernek. Mikor a kocsit — amelyik a kikötőig vitte — kifizette, egy pennyje sem maradt. Nem baj; fontos, hogy itt tart végre. Tudta, élmény vár rá. Hozzá még nem is egy, lehet. Attól nem félt, hogy kiütözik a társaságból. A ruhakereskedőnél megnézte magát az állótükörben, semmi különbséget sem látott a maga figurája meg amazok között, akiket a filmen tanulmányozott. Olyan volt, mint ők s azok is olyanok voltak, hajszálig, mint ő.

A kocsiból már álarcosan szállt ki s a motoroson megmutatta a meghívót, amit «Mr. Garricknak» címzett valami ismeretlen kéz.

A dolog rendben volt. A motoroson már — előre — jókedvű társasággal került össze; előfutam — gondolta — s igyekezett hozzájuk alkalmazkodni. Jól benne voltak az éjszakában — nem ment korábban, sejtette, hogy így jobban elvegyülhet — s még egyre jöttek a vendégek, nagy részük saját motorossal.

Vigyázott magára, még nem esett ki a szerepéből, még nem volt semmi baj; igyekezett, hogy ne tátson száját semmin, semmi meglepőn, ami fogadta, vagy ami még jöhet. Egyelőre csak arra ügyelt, hogy a frakkos személyzetet össze ne tévessze a vendégekkel, nehogy a felső tízezer valamelyik tagjától kérjen egy pohár whiskyt. Ez is megeshetnék.

Őszes kecskeszakálla alacsony úr hogyvan-hogyvanozott vele — ez tán a házigazda? — s a többiekkel az étkezőterem felé sodródott.

Úristen, mi van itt! Micsoda pompa!

Még a lélegzete is elakadt, úgy érezte, agyonnyomja a fehér és arany, a fekete és vörös ölelkezése; az egész kábító luxus, ami ráterítette ismeretlen, meghökkentő, szívet elszorító látványát.

Lakájok tálakat tartottak eléje, ezüst- vagy aranytálakat — nem lehetett látni a roskadásig rakott ételektől. Kábultan bólintott: igen, igen, ebből is, ezt is, úgy van; így hát mindegyikből raktak a tányérjára, a lakájok nem ütődtek meg, biztosan azt hitték, részeg, mint a többi körülötte.

De most? Tanácstalanul nézett a felhalmozott ismeretlen ízekre, színekre és formákra. Ez itt mind ennivaló, komolyan? Az az átlátzóan fehér, ami mégis húsnak tetszik, a zöld tojás s a rózsaszínű mártás; eh, valószínűleg a többiek sem hálnak bele. Sonkát tudok enni szépen — ötlött az eszébe s az ezüstitányéron sódarfelfedező-útra indult a villájával.

— Miért nem veti le az álarcot, ha eszik? — mondta egy vendég mellette.

Majdnem zavarba jött.

— Gondolom, így nem látják, mennyit eszem — felelte s igen örült a talpraesett válasznak; az úr harsogva nevetett s tele poharát az övéhez közelítette. Ittak. Jól esett.

— Jó, mi? — hunyorított a szomszédja. — Tudja úgy-e, hogy a házigazdának külön csempésze van? Nyolc napja érkezett Európából, valami különleges festékanyag-szállítmánnyal; humoros, nemde? — s szélesen, öblösen nevetett, majd újra megemelte a poharát.

— Szép kis pénzébe kerülhet ez Mr. Jacobsnak — vélte.

A másik legyintett.

— Nem számít — mondotta. — Az a fő, hogy prohibíciós területen talán egyedül Mr. Jacobsnál kapni ma valódi, márkás italokat. S ivott egyre.

És ő is. De evett is, hamárittvagyok-jelszó mellett, mert hiszen tegnap óta... de most nem akart erre gondolni.

Tulajdonképpen nem tudta, mit eszik, de ez nem is volt fontos. Csak hányta magába az ételt, egymásután, ahogy jött; a fagyalatra halat, levest a sajt után — mindegy volt most, fő, hogy tölthette a gyomrát, mert csak evés közben érezte, hogy kegyetlenül éhes. Így járt az italokkal is s azok is vele. Pezsgővel kezdte, sörrel végezte; közben likőröket fogyasztott egyremásra, meg konyakot.

Azért nem egészen így képzelte. Három nap óta, mióta ez az örült terv kivirágzott a fantáziájában, gondolatban előre átélt mindent, a legapróbb részletekig megélte mindazt, ami majd történni fog vele; elképzelte a dús lakoma gyönyörűségét is, amit szép és bizonyára meztelenvállú hölgyszomszédja társaságában fog elkölteni, inyen előre elrendezte, külön az osztriga és a humor, külön a lazac és a kaviár ízét s külön rakta a borok s a gyümölcsök zamatát is — és nem így történt. Falt, lélek nélkül, mint egy kikötőmunkás; összevissza, mindent, arra ügyelve csak, hogy alaposan megtömje a hasát. És ismeretlen, középkorú úr ült mellette, aki minden figyelmét az itálnak adta, bólogatott s közben csuklott is már, mint más is, mikor részeg.

— Elég volt ebből — gondolta s felállt. Sohasem ivott, vagy csak nagyon keveset; undorodott a pancsolt italtól, ez a hamisítatlan itt most a lábára vetette magát; a hajó ring — gondolta s vigyázott, hogy egyenesen járjon, de ha a többire nézett, látta, hogy ez tulajdonképpen fölösleges is. Mindenki dülöngött itt, mindenki, kivétel nélkül. A cowboy, az indián törzsfőnök, a rendőr — ez volt a legnépszerűbb maszk — s a frakkosok is, mindenki. De felmentette őket magában: nem csoda, az ital teszi, a valódi alkohol — gondolta. Az alkohol nem válogatós — tétován elmélkedett —, ha már részeg, egyformán visszataszító a szegény és a gazdag.

A táncterem felé tartott, ahonnan egyszer vad és szilaj, máskor meg mámorító zene áramlott feléje; csak bele, csak bele — érezte a belülről jövő ösztönzést, hetek, hónapok vagy talán esztendőök ösztökélését s elindult, hogy megkeresse és megtalálja, amiért betört ide.

Megállt a bálteremben — Úristen, mi van itt —, szédült. Nem tudta eldönteni, amit a hangszerek kiokádnak magukból, muzsika-e vajjon s a forгатag az egymáshoz préselődött párokkal táncnak számít-e még. A falakon köröskörül drága virágfüzerek lógtak csapzottan és jelmezes meg estélyiruhás nők az alkohol leplezett vagy leplezetlen kábulatában táncosaikhoz tapadtak.

Egyszer egy matrózkocsmában volt, nyomorult, kikötőbeli, utolsó lebuiban, Newyork sőpredéke járt oda, nem tehetett róla, muszáj volt odamennie; ha egyszer nem volt pénze s ha egyszer mennie kellett, — nem tudta miért, most erre a kocsmára kellett gondolnia valahogy megenyhülten s nem tudott számotadni az érzéséről, ami utólagos igazságosztás is lehetett, valami elégtételféle, amit gondolatban a régi lebuji felé nyujtott, a leköpött lebuji felé: bocsá-

natot kérek, a hangulat önöknél teljesen megfelelő volt, mondhatnám stylszerű, harmónikus, találó vagy amit akarnak, kérem — most utólag belátom. Gőzös agyára fogta, hogy ilyeneket kellett gondolnia.

Micsoda nők! Micsoda nők!

Ahogy megálmodta: kábítók és különösek, raffináltak és titokzatosak, meghökkentők és mégis ismerősek — igen, igen, határozottan ismerősek, honnan ugyan? Honnan ilyen körvonalozottan ismerősek ezek? Hiszen mindannyian a felső négyszáz hölgyei; ez kétségtelen, — nem tudta eldönteni. Micsoda ékszereket viseltek... Némelyiknél úgy tűnt, mintha az ékszereivel okolná meg a meztelenségét, az ékszereit különben nem lett volna hová raknia.

Most aztán nem látta fától az erdőt: csak állt és bámészkodott, mint gyerekkorában egyszer a vándor-panoptikumban. Ha nem tudta volna, éreznie kellett, hogy ezt a kiváltságos és kifinomodott emberanyagot, aki itt hajladozik és kering karnyuajtásnyira tőle, a racenak ezt a tobzódását sokrétű és szerencsés fajkeveredés termelte ki s raffinált testkultúra fejlesztette ilyennek. Bőrük zománca, hajuk színe, arcuk különbözősége s vonalaik tökéletessége megzavarta és elkábította. S a fesztelenség is, amivel hovátartozásukat aláhúzták. Velükszületett fesztelenséggel viselkedtek — még azt se? — gondolta, ahogy ki-kitérve a pároknak, figyelte őket, magánosan és sóvárgón és még mindig álarcosan. Kápráztató nők húztak el mellette, pazar jelmezben, úgy látszott, ezeknél a meztelenség minél művészibb kihangsúlyozása volt az ötlet s az estélyiruháknál sem volt másként. Amitől kezdetben tartott — nem, nem voltak nagyképűek, egyáltalán nem! A jókedvüket nem titkolták; igaz, hogy éjfél felé járt már — gátlás nélkül ittak, táncoltak, mulattak és flörtöltek, farsang volt.

A farsang fék nélkül tombolt itt, csakugyan.

Megbátorodott. Most — vezényelt önmagának — s nekirohant egy vörösruhásnak, aki jócskán mámoros volt már, az imént tette le a gavallérja; magához ragadta s keringeni kezdtek, mint az örültek. A nő kábultan dőlt rá, talán nem is tudta, hogy táncol, csak vitette, vonszoltatta magát vele s akkor eszébe jutott a nagyvilági viselkedés, amit a filmről nézett le és ha alkalma volt rá, zárt ajtók mögött próbálgatott, hogy elsajátítsa és annakidején elővehesse, mint kész tudományt s most mégsem vette hasznát, megfeledkezett róla, hogy betartsa a formákat, az előírást, a szokást — most jött rá —, kissé lehangolóan hatott, hogy a maga módorával is boldogult itt, arról, amiről azt hitte, kívül fogja hagyni, ha ide belép.

Frakk és álarc, a nagyvilági életnek ez a maskarája a többi vendég megjelenésének színvonalára emelte — vagy sülyesztette — őt is, miért ne ment volna vele táncba, akit találmra kiragadott a tömegeből és magával vonszolt? Nem tartott tőle, hogy gyanussá válik, mihelyt szóra nyitja a száját. Nem történhetett semmi; a hangulat sokkal forróbb, sokkal túlfűtöttebb volt már, hogysesem a

beszédnek sok szerepe lett volna, ha mégis beszélgettek, a rövid szavak és kurta mondatok az alkohol körül keringtek, mint bódult éjjeli bogarak: borfajták nevei, pezsgő, konyak, coctail, gin, likőr — ez volt a lemez itt most.

A padlóra szórt süppedő párnákon mámoros nők nyúltak el csodálatos selymekben, eleinte még vigyázott, rá ne tiporjon az összevissza heverő, egymásba gabalyodó uszályokra, később ezt is abbahagyta, minek, a többi se vetett rá ügyet. A lépcsőkön többnyire fiatal párok ültek farsangi hangulatban szorosan egymás mellett s a személyzet egyre hordta még az italt — közben egy-egy elázott vendéget — asszonyt is — diszkrétén eltüntetett — s a zene percig se szünetelt. Sokan levetették már az álarcot — pillanatra ő is megpihent, melege volt, a szeme égett, az agya zúgott — a férfiak bárgyún vagy kigyúltan bámultak a nőkre, azok meg fátyolos szemmel, mámorosan; a parketten eldobált virág, eltaposott konfetti, szerpentin és egyéb papiros-kacat halódott, a Farsang kibontotta és meglengette felettük százzsínű szalagból font ostorát — szájában keserű ízt érzett, a helyzet mind ismerősebbnek tetszett csakugyan s a szenzáció is váratott magára. Ezeknek a nőknek mindnek megvolt itt a párja; elindult, hogy ő is megkeresse a magáét.

A kabinfolyosón csudaszép fiatal hölgyre akadt, a fedélzetre akart menni, köpeny nélkül, mindenáron, kicsit kiszellőztetni a fejét, mint mondta. Ezt ő nem engedte persze; a hölgy összekapta az illanó tüllfelhőt, amit viselt — púderpamacs-jelmezben volt — s karcsú lábát megmutatva felszökött a lépcsőn. Utánaeredt s ölben hozta le; ezen mind a ketten kacagtak, úgy látszott, gyönyörű kaland indul most. A hölgynek nem volt kedve táncolni, — keressünk inkább valami csendes helyet, ahol zavartalanul beszélgethetünk, — mondotta. Ődöngtek, bizalmas kettesben, egymásba karolva, mintha régi ismerősök lennének, kis csónak két utassal a táncoló, zajló emberhullámban. Megjárták a dohányzót, játéktermeket, a szalont, olvasótermet és könyvtárt, egyik sem volt kedvükre. A télikert is zsúfolt volt — lássuk a kabinokat —, mondta a hölgy s ő ment utána, akarát nélkül, akár a világ végére is.

A hölgy fesztelenül, ismerősen nyitott a díszes kiállítású fülkébe — a könnyű, habos takaróval fedett ágyakra fiatal leányok dőltek hármásával, négyesével, sem a takarót, sem ruhájukat nem kímélve, lovagjaik előttük kuporogtak a szőnyegen s ittak is, mint mindenütt a hajón — mosolyogva hívta az ajtóhoz, ha megmosolyogni való helyzet akadt s ilyen akadt bőven, ő meg csaknem szégyelte, hogy magában botránkozik, holott láthatta, itt nem ütköznek meg semmin. Itt minden természetesnek hatott; talán azért, mert egymásközt csinálják, *családban marad* — jelszó mellett, kiváltságosságukban egyetlen kiterjedt családot alkotva.

Azért mégis letek egy üres kabint, ahol letelepedhettek végre,

hogy kibeszélgethessék magukat, mint a hölgy mondta. Levetette az álarcot, ami fiatal és nélkülözéstől szántott arcát takarta. A hölgyet Edithnek hívták és bűbajos volt — igazán nem tehetett róla, ha később a beszélgetés elfajult. Akárki más — közülük való is — megszedült volna az ő helyében. Javában csókolóztak akkor is, mikor az a két úr benyitott, aki később kidobta őt.

Persze, ekkorra már ő se volt teljesen józan, a sok és nem-hamisított ital, amit bőven fogyasztott s az ismeretlen nő is felelős volt ezért, kábán bámult a betoppanókra, karja még mindig a nő derekát kulcsolta és mert nem tudta, hogyan kellene most viselkednie, elnehezült agyában filmemlékek hasonló esetei után kutatott.

A hölgy volt bátrabb.

— Ez itt Mr. Garrick, a híres utazó és vadbőrkereskedő — mondta, megelőzve a férfiakat — és mi szeretjük egymást.

Meglepődött. Honnan tudja, honnan gondolja, hogy...

A hölgy nevetett, papírlapot emelt fel a földről s orra elé tartotta. A meghívó volt, amivel... Kieshetett a zsebéből, már nincs másként.

— Úgy — bólintott az idősebbik úr. — Ön tehát, Mr. Knight, tanu rá, hogy a feleségem Mr. Garrickhoz kíván nőül menni. Mr. Garrick — fordult hozzá —, mi a véleménye erről?

Ez aztán mindent betetőzött; ha nem is lett volna mámoros, ettől végleg becsíphetett volna. Felugrott s mintha valaki a Brodwayn váratlanul ezer dollárt nyomott volna a markába, kiabálni kezdett örömeiben.

— Hogy én mit szólok? Ó, uraim, túlboldog vagyok, túlboldog! Igaz, azt hittém, Miss Edith — akarom mondani Mrs... nem-is-tudom-kicsoda még leány, de nem tesz semmit! Nem tesz semmit, nem fontos igazán! Ekkora szerencséről nem is álmodtam! Ó Edith — olyan boldog vagyok!

S rázta a kezüket, a nőét is — nem tudták, hova tegyék.

Mint a részegék, kibeszélte most a titkát.

— Csak egy a bökkenő! Nem tudom, Edith mit szól hozzá — én tudniillik nem vagyok Mr. Garrick...

— Nem Mr. Garrick — hökkentek meg — s akkor ugyan kicsoda?

Nem szégyelte — olyan boldog volt! — megmondta, hogy mi tagadás, Szegény Ördög ő csupán.

A hölgy kezeibe temette az arcát.

Ami ezután jött, arról nincs is egészen tiszta képe, mert csak ott kinn tért magához, a motorcsónakban, ami a part felé vitte.

Hogy botrány ne legyen a dologból, szép summa pénzt adtak neki s megfenyegették, hogy álmában se vakkantsa el magát, lakájok tuszkolták ki feltűnés nélkül, ugyanazok, akik az imént még alázatosan görnyedve szolgálatára voltak — hogy Edithet megcsókolta-e még azután... nem, nem emlékszik...

Különös, ahogy a motoros a part felé röpítette s a szellőzőnyílásból friss sós levegő áramlott a homloka felé, arra, ami itt történt vele, egyáltalán nem emlékezett, egyre a matrőzkocsmára kellett gondolnia, arra a csapszékre, ami már az este is a fejében motoszkált, mint hitte, indokolatlanul.

Volt egy leány abban a kocsmában; fekete, kócos haja a homlokába hullott és Dollynak hívták. Megkörnyékezte persze, mert még ez volt a legkülönb ottan. A nő nem állt kötélnek. Azt mondta:

— Hallod-e, tágulj, még mielőtt Dick észrevenné, hogy forralsz valamit.

A vöröshajú díjbirkózó háttal volt feléjük.

— Tetszel nekem — mit tagadjam. Dick undok, részeg állat, de ő tart el már második éve, van lakásom, ruhám, mindenem — nem tehetem, beláthatod. Lógj meg, hamar... Sajnálám, ha leütne...

Igy az a lány, akkor.

Partra tették. Mehetett.

Csak imbolygott a kikötőhídon aztán. A vékony, bógallérú esti-köpenybe, amiért annyi pénzt hagyott a pulton s ami mégsem volt az övé, belekapott a szél, aláfujt s felduzzasztotta, hogy beledermedt.

— Maskara... maskara — motyogta lenézően s összekapta magán a köpenyt. Valami keményet tapintott benne. Megnézte. A pénz volt, a pofapénz — már a saját stílusában gondolkodott.

Feltetszett előtte Edith gyöngyfehér bőre, kék gyerekszeme, az egész móka — szíve elnehezedett, a papírt is okolta ezért, a nagy csomó bankjegyet.

Fogta s — mert részeg is volt, kicsit talán romantikus is, de egész bizonyosan bolond, mint némely Szegény Ördög — apró darabokra tépve, elfektette az egészszet a tenyerén.

A szél kacagva elkapta, vitte s konfettinek szórta a messze imbolygó, kivilágított hajóra.

SIRBOLT ALATT.

*A pusztulás így enyhébben büntet,
az éhes föld se szível oly olcsón,
de túl időn, köveken koporsón
ki tud összefogni majd bennünket? ...*

*Hogy széthullnak mind a nagy családok,
mint rossz ruhák és avult szövetek.
Csontjaikra rakják e köveket,
hogy benyelje őket egy nagy árok.*

*Csak te maradsz fáradt, szomjas lélek,
kit a földön semmisem vigasztal,
s ha Jézus jön eléd halk vigasszal
vacogsz, mint fagyos szél: félek... félek...*

LOYOLAI SZENT IGNÁC, MINT MAI KORTŰNET.

Irta: *Neller Mátvás.*

RENDKIVÜL érdekes és különösképpen jellegzetes mű jelent meg a közel-múltban a nemzetközi könyvpiacón. Az életrajzirodalom mai divattá vált özönében, a kétségtelenül sok selejtes fércmű között kevés az, amely gondos figyelmet igényel és csak nagyon ritka, amely előtt gondolkodva kell megállani. Ez utóbbi ritkaságok közé tartozik Loyolai Szent Ignác életrajza, amely Ludwig Marcuse tollából az amsterdami Queridónál, a németországi emigránsok kiadványánál jelent meg. Loyolai Szent Ignác, hogy látja messzi századok homályából fehérlő sáppadt, aszkéta, éles arcélet a mai erősen baloldali, emigrált német író?, illetőleg, hogy egyáltalán észreveszi és közel négyszáz oldalas, testes kötetet szentel neki: ez itt az érdekes és az elgondolkoztató. Miért éppen Marcuse a száműzetésben és miért éppen Loyolai Szent Ignác: a válasz e kérdésre, messze túlnő a könyvismertetés jelentőségén és éles világhosszágot vet sok mindenre, ami ma a lelkek mélyén lappang.

Nem titok, ő maga is némi döjfös öntudattal hangsúlyozza könyve utószavában: Marcuse és a kereszténység, Marcuse és a hit között olyan szakadék van, amelyet nem lehet áthidalni. Hiszen minden sorából érezhetően, olykor gyűlöli, olykor gúnyolja a vallást és annak hőseit, a meggyőződéses ateista egész álfölényével. Nem rajongás, nem szeretet, de még csak nem is csodálat volt az, ami tollát ihlette, amikor nagy életrajza megírásához fogott. Annál elismerésreméltóbb, hogy olykor tényleg közelébe jutott a tizenhatodik század ez egyik legjelentősebb egyéniségének. Ilyenkor mintha megihlette volna még őt is a nagy embernek, sőt ezen felül: a szentnek varázsa, amely alól oly nehezen vonja ki magát még az ilyen programszerű istentagadó is. Ilyenkor valóban olyan sorokat, oldalakat ír le, amelyek miatt igazában szígyenkeznie kellene a hitvalló ateistának. Ezek a részletek azonban nem gyakoriak. Nem is ezek a fontosak és jelentőségteljesek művében, mint ahogy Loyolai Szent Ignácnak és korának tanulmányozására is aligha lehet alkalmas az életrajz. A fontos és érdekes egyedül az, hogy a huszadik század istentelenje, aki előtt az elmúlt korok jelentős egyéniségeinek beláthatatlan képcsarnoka vár választásra: éppen a nagy ellenreformátor megmintázásába kezd, hogy élete egyik fő művét megalkossa.

Első pillanatra azt lehetne gondolni, hogy a ma íróját az időt és múlt korokat túlélő, egyetemes értékű és érvényű egyéniség varázsa és ereje ejti meg, akinek nagyságát nem tépázzák meg tűnő századok, mert az mindig élő és elevenen ható. Holott Marcuse maga mondja könyve egyik oldalán: A Jézus Társasága nem egyéb, mint Ignác önarcképe, ezé az Ignácé, aki nem időtlen és idők fölött álló szent, hanem saját korának hatalmas megnyilvánulása, aki az akkori korszak erejéből fejlődik ki.

Tulajdonképpen tehát a tizenhatodik századot látja az aszkéta arcél sötét háttérében kirajzolódni a mai kor e szellemidézője; Ignácban nem az egyetemes, időkkel dacoló katolicizmus nagy férfiát ismeri fel, hanem a tizen-

hatodik század egyik kortünetét. Marcuse egész lelkivilága és beállítottsága fölötté jellemző az emigránslelkületre, amely sajnos, manapság Európa-szerte egyre gyakoribb és ismertebb lesz. Ez emigráns-lélek egyik fő ismertetőjele a tehetetlen dac és dacos tehetetlenség. Az az elvonatkozás a tényektől, a fejlődés ütemének és irányának az a tagadása, amely csökönös elszánt-sággal ragaszkodik a talán végzetesen és végérvényesen elmúlthoz, ábránd-felhőkbe burkolódnak és megmakacsulva, végső erejét összeszedve kapaszkodik bele az utolsó mentődeszkába, amelyet máris elsodor az idő. Legyen az politikai vagy világnézeti, tényleges, vagy lelki emigráció, számkivetettek egyben mind hasonlóak: tagadják azt, ami van és igenlik az elmúltat anélkül, hogy a kettő közé hidat verni próbálkoznának. Olykor nekik, eszméiknek van igazuk és a jövő az újabb változásokban elégtételt is szolgáltat ez ábrándozóknak, visszafordítván az idő kerekét. Ekkor hősöknek, mártiroknak vagy prófétáknak tiszteli őket az utókor. Ha pedig letűnt eszmék utolsó mohikánjai, akkor végleges feledésbe sodorja őket a történelem áradása. Az emigráns-lélek sok egyébfajta tulajdonsága mellett: talaját vesztett, nem ereszti gyökerét az életvalóságok fundamentumába, ábrándokban ringatózik és ezért mértékét is elveszti. Így lesz életideáljának módfeletti rajongója és ellenségeinek mértéktelen gyűlölője.

Emigráns ez a Ludwig Marcuse is, aki száműzetésbe vonult és elvesztette kapcsolatait a világgal és a való élettel, illetőleg ami előbb világát és életét jelentette: a hazával. Számára, a baloldali, liberális érzelmű embernek csak gyűlöletes lehet az, ami az odahagyott határokon belül ma történik. A liberális tanokon felnevelkedett, szabadelvű világban élt író és gondolkodó, akinek szemében az individualizmus, az egyéniség korlátot nem, vagy csak alig ismerő szabadsága és azzal együtt önzése volt a legfőbb és legmagasztosabb embereszmény: olyan talaját vesztetten réveteg és olyan mértékét nem ismerő, ádáz gyűlölettel fordul ez ellen a kialakuló új világ ellen, ahogyan csak emigránsok tudnak fájdalomtól égő szomorúsággal gyűlölni. Ami a határokon túl számára láthatatlan ködbe veszőn gomolyog és alakul, az hite szerint az emberi kultúrának és civilizációnak tagadása, Európa megszégyenítése. Mert görcsös akarattal hiszi, hogy Európa, humánium, civilizáció csak egy lehet: az a világ, amelyet átmentett az emigrációba és amely most immár csak vágyaiban és emlékeiben él tovább.

Gyűlöli az új világot, új rendet, szellemiséget és mint minden emigráns, ő is e gyűlöletnek lesz a megszállottja. Mindent ennek szemszögéből néz, mindenben ennek igazolását keresi és ha tekintete a múlt felé fordul, akkor ugyancsak analógiák után kutat. Jellegzetesen emigráns-alkotás ez a könyv, amikor nem saját életeszményének hőstét alakítja ki, hogy megmutassa, mi a tisztelni és követni való, hanem megmintázza az ellenfelet, hogy tápot adjon gyűlöletének és vádlón állítsa őt az olvasók szeme elé.

Igaz ugyan, hogy maga mondotta könyvében: Loyolai Ignác saját korának embere. De ha egy Marcuse mégis őt választja ki regényes életrajza központjául, akkor ennek oka csak az lehet, hogy felfedezi a hasonlatosságot a mai idők és a tizenhatodik század között. Ez a közeli rokonság tényleg fenn is áll. Mert a XVI. és a XX. század egy szempontból egymásután következő két mértföldkövet jelentenek a történelemben. A XVI. században alakul ki az olasz félszigetről fel, északra szivárgó reneszánsz hatása alatt az individualista ember típusa és az individualista világkép. Ekkor lesz tizennegyedik tizedötödik század olaszföldi humanista *uomo singolare*, az *uomo unico*:

európai individualizmussá és individualista Európává. Ami azóta történt földrészünkön, az ennek az individualizmusnak kibontakozása, fejlődése, gyümölcse vagy olykor fattyúhajtása. Évszázadokra jelzett előre határt az a nagy lelki vajúdás, amely akkoriban megremegtette az egész kontinenst. Régi, az egyetemes katolicizmus misztikumában összeforrott világ eresztékeit recsegettette meg ez az e-világhoz közelebb álló, önző és egocentrikus «uomo singolare», aki már bontogatta a reformáció zászlaját, olyan gondolatok csíráit érlelte, amelyek az enciklopédia felé mutattak irányt. Új világ alakult itt ki az évszázados múlt hagyományainak tagadásával és e forrongásban szembenálló két táborra szakadt az akkori értelmiség.

Ebből a szempontból nézve azóta sincs törés az individualista világkép fejlődési útján — egészen a mi napjainkig. A huszadik századig, amikor nagy kataklizmák nyomán újra misztikus erők és források buggyantak fel itt is, ott is a lelkek kiismerhetetlen mély talajából, nyílt tagadásaként az individualista világ anyagiasságának. Más mítoszok felé tolultak a tömegek, mint amilyeneket a középkor misztikája vallott és ismert: de a pozitívizmussal szemben újra győzött az elvont, az eszmei, amelynek az egyén magát alárendelni tartozik. Az individualizmus helyét több felé a kollektív életideál foglalta el, a szabadság helyébe a diktátor lépett. Ugyancsak tagadása ez elmúlt évszázadok fejlődési vonalának, olyan remény újítás, amelyet nem tapasztalt Európa a XVI. század óta, amelynek a francia forradalom is csak természetes következménye lett.

Itt az analógia a két évszázad, az akkori és a mai, a huszadik között. Mindkettő merev tagadása a közvetlen múltnak, mindkettő hirtelen törés. Az egyik is egészen új világképet teremtett Európában és most a másik is ilyesmivel próbálkozik lelkes hívők és elszánt ellenzők harcai közepette. Csak hogy az egyik a kereszt mítoszának univerzalizmusából vezetett át az önmagában és önmagáért élő ember eszményéhez. Ma pedig ezt a korlátlan szabadsághoz szokott egyéniséget igyekeznek a faj, a vér és egyéb mítoszok jegyében kollektív nyájja tömöríteni.

Ezzel szemben Marcuse szerint a haladás egyetlen lehető iránya a minél föltétlenebb, nagyobb szabadság felé vezet és aki ez úton akadályokat emel, legyen elméleti gondolkodó vagy erőskezű diktátor, légyen ma, vagy lett légyen az első, heroikus korszak idején: az ellensége az embernek. Ezeket gyűlöli az emigráns, aki néha finomabbnak, művészebbnek és találóbbnak is érzi, ha mai fájdalmait nem politikai röpiratban panaszozza el, hanem a művészet eszközeit veszi igénybe és visszanyúl a jelképet jelentő múltba.

Marcuse Loyolai Szent Ignáchoz nyúlt vissza. Ahhoz a férfihez, aki élete végén, szívós, kitartó munkája és bámulatatos szervezőereje folytán «valóságos testet öltött impérium lett». Csoda-e ezek után, ha Marcuset láthatólag csak másodsorban érdeklí Loyolai Ignácban az ember és csak harmadnegyedsorban a szent. Neki egyik sem fontos most. A fontos: *das Werden eines Diktators*. Ahogy «Vezér», diktátor lesz a férfiből, aki el akarja gáncsolni az igazi haladást — Marcuse, az emigráns gondolja így — és béklyóba szeretné kötni az izmait már ropogtató, alig felszabadult egyént, vissza akarja vezetni a szabadság felé áhító világot a dogmák és misztériumok tömlőcébe.

Bizonyos, hogy ez az elképzelés, eltűzött és helytelen. De így felfogva bármennyire erőltetett, mégis érthető az analógia és egyszeriben előttünk áll egy Loyolai Ignác, aki merőben más, mint akinek mi ismertük. Ez az Ignác céltudatos törtető, elszánt és számító, célja felé könyörtelenül törő. A cél

pedig : az uralom, a hatalom, az erőszak, valami irracionális, ködös misztika érdekében, amely előtt mindenkinek meg kell hajolnia. Visszavetített, a tizenhatodik századba transzponált mai diktátor, a parancsuralom megvalósítója, akinek példáján az olvasónak akarnak leckét adni, milyen történelmi és kulturális visszafejlődés a kényuraság. A lelkek diktátora és rendjének generálisa : így áll előttünk Marcuse Loyolai Ignáca, akiben az író az örök erőszak mintaképét akarja megrajzolni légyen az elmúlt koroké vagy uralkodjék ma lelkeken, tömegeken és nemzetek felett.

Marcuse Szent Ignácban elsősorban a szabadságnak gátlóját és megkötőjét véli látni. De Marcuse egyben pozitívista is. Ugyancsak ennek a XVI. századból sarjadt sokévszázados kornak gyermeke, amely kor józan és «felvilágosult» és történelme egyes korszakaiban is inkább rajongásokat ismer, mintsem misztériumokat. Marcuse pozitívizmusa már egyenesen az ateizmusba torkollik ; az a régi, immár kivészőben lévő fajta ateista, akinek az Isten-fogalom is ködös és pozitív agyhoz nem méltó misztikum. Nem csoda ezek után, ha Szent Ignác hűvös, kiegyensúlyozott és fegyelmezett, önfeláldozó vallásosságában is misztikumot lát és keres. Noha a misztikusok távol állanak a Jézus Társaságának lényegétől.

De Marcuse a materialis világszemlélethez szokott, az újkor liberalizmusának talán legtöbb szabadságot nyújtó korszakát kiélvezett emigráns, aki elvonult saját szülőföldjétől és saját korától egyaránt : hunyorgó szemmel nézi a spiritualizmust éppen úgy, mint az új mítoszokat, az önfeláldozást, akárcsak a kollektívizmust. Nem érti, nem fogja fel, idegen tőle végzetesen és végérvényesen. Különbséget sem tud közöttük tenni, elvégre fehér embernek minden néger egyforma. Ilyen fekete, szerecsen dolognak látja ő is mindazt, ami nem fér bele materialista világmépének szűk kereteibe — és ebben rejlik legfőbb gyengesége és gyarlósága, a könyvé is, meg az emberé is.

Számára spiritualizmus és ködös mítoszok kergetése egyaránt idegen és megcsodálni való furcsa, «retrogád» életézés. Mert ő maga hisz abban, hogy az anyagból és az anyaggal, körülményekkel és adottságokkal mindent meg lehet magyarázni az életben, sőt azokkal be is lehet telni, kielégülni. És ez az a pont, ahol elveszti jogcímét, hogy a haladás érdekében harcoljon. Mert ha modern mítoszok és parancsuralmak ellen más szellemiséggel telített, de a szellem, lélek jegyében küzdő szabadságharcosok kelnek fel, akkor el lehet nekik hinni, hogy a fejlődés útján törnek előre és nem visszafelé kanyarodnak. De Marcuse szellemi korosztályának javát már eltemette az idő homokja. Ez már az a materializmus, amely még a múlt század végén elomlott és elszikadt, amelyet már régen meghaladott az idő. Ide visszatérni valóban retrográd kezdeményezés volna. Erről az oldalról harcolni kollektív mítoszok ellen pedig talán többet árt a szabadságnak, a kiegyensúlyozott és nem ködbevesző mítoszokat kergető szellemiségnek, mint amennyit használ. Mert jaj annak a félnek, amelynek igazát arra nem hivatottak kezdek védelmezni. A szellemi szabadságnak árt legtöbbet, ha olyanok szállnak érdekében síkra, akik vallják a szabadságot, de tagadják a szellemiséget abban az értelemben, ahogy az egyszersmind anyag fölé emelkedő spiritualizmust is jelent.

* * *

Egészen sajátos, de minden értetlensége és súlyos tévedése mellett is érdekes szent- és emberábrázolást lehet várni attól az írótól, aki a katolicizmusnak, az ellenreformációnak egyik legcsodálatosabb és legtisztább alakját

így mutatja be : «Épületes jelenség nem volt ez az ember : még hívei közül is sokan voltak, akik nem tartották annak. Tehát nehéz is róla épületes könyvet írni. Azonban olyan erőket szabadított fel, amelyeknek hatásai még ma is érezhetőek . . . »

Nem szabad *apage Satanas!* felkiáltással megbotránkozva elfordulnunk, inkább kérdezni kell, honnan alakul ki ilyen szemlélete a mai idők Marcuse emigránsának a régmúlt kor Ignác szentjéről. Az író egész tévesen, de emigráns beállítottságára oly jellemzően a harcos, tevékeny férfit látja meg hőisében, aki kicsikarja az emberi sors vezetését Isten kezéből, hogy azt önmaga kerítse hatalmába. Szerinte éppen ő, és éppen ezáltal távolította el egymástól az eget és a földet. Mi más ez a fölfogás, mint a tétlenségre kárhozottat, passzív és különben is enervált kornak gyenge akarátú embere, aki bizalmatlan és rosszindulatú féltékenységgel, kelletlenül szemléli azt a harcos és győzelemre törő tevékenységet, amely egy eszmét akar diadalra vinni? ! Hadakozó és elszánt fanatikuskok hajszoltak a közelmúltban is keresztül egy ideológiát Németországban, amellyel nem tudtak megmérkőzni az ideálokat nélkülöző, kiábrándult és cinikus Marcusék. Innen az ellenséges rosszindulat a győzelemre törő eszme ellen, még ha az a tizenhatodik században kezdi is meg térhódítását, még ha az merőben ellenkezője is a mai életideáloknak. Marcuse önmagát és önmaga korát vetíti vissza a történelembe, amikor Ignácban Hegel előfutárját látja, mint aki nem tesz különbséget tényleges és isteni hatalom között. Nem a mai német emigráns jajdul-e föl e sorokban : «Ignác mindig azon fardozott, hogy a hatalmat szellemivé tegye ; hiábavaló és reménytelen igyekezet. De soha nem kísérelte meg, hogy a szellemet tegye hatalmassá». Az emigránsnak sirámai ezek, akit legyőzött és kiüldözött hazájából a mítosz köntösében jelentkező hatalom. Maga sorsán kesereg, amikor írja : «Mindig kevés a hely ezen a világon, az új uraknak mindig sok tér kell berendezkedésük számára». Ezért kell a régi urak és elvek szolgáinak kivándorolniuk : gondolja, ha így kifejezetten nem is mondja.

Ebből az életrajzból pontosan meg lehet állapítani, nem azt, hogy milyen volt Szent Ignác és kora, hanem hogy miként vélekedik a mai világról az, aki ittmaradt a tegnapi Németországból. «Lobognak a lángok, — cél és értelem nélkül. De mi szükségé is van a lángnak célra vagy értelemre? . . . » Szent Ignác gondolkodása a lelki totalitást követeli. Hogy pedig mi a totalitás jelentése az államéletben, azt az író saját bőrén tapasztalta. «Aki az uralkodó eszméket nem vallja magáénak, — írja Marcuse, — aki annak képviselőivel együttműködésbe kerül, arról mindent föltételeznek az emberek. Harcos államban elhiszik a pacifistáról, hogy hazáját egy ócska kalapért hajlandó eladni. A kapitalista állam szívesen elhiszi a félszemű kommunistának, hogy az minden felebarátjának félszemét akarja kiszűrni. A totális államban pedig felteszik az individualistáról, hogy ezüstkanalat lop. Ha azután egy szép napon bebizonyosodik, hogy a helytelen világnézetű ember tiszteletben tartja a rendőrségi intézkedéseket, szabályos irányban megy át az úttesten, evés közben nem rakja lábát az asztalra és különben sem okoz semmi kellemetlenséget az államhatalomnak, akkor a rend őrei elégedettek . . . Aki feltűnik, az máris eretnek, és olyan korokban, amikor az eretnekeket elégetik, föltötte kellemetlen dolog a föltűnés . . . »

Önkéntelenül fölmerül a kérdés az olvasó előtt : mi ez, történelmi életrajzírás, vagy politikai pamflett? Tulajdonképpen mind a kettő, múltba áthelyezett politikai bírálat totális államról, erőszakról, jelszavakkal folytatott

ügyeskedésekről, forradalmakról. «Kinyilatkoztatások olyanok, akárcsak a forradalmak: forradalmárok és kinyilatkoztatást elnyertek sietnek győzelemre törni és amint már uralmon vannak, előszeretettel tagadják a kinyilatkoztatás létét és a forradalom jogát». A párhuzam már megint nem sikerült, erőltetett és kierőszakolt, mint ahogy igen sok részében az egész könyv az, amidőn a kétségtelenül meglévő párhuzamot XVI. és XX. század között túlságosan kiélezi, minden vonatkozásban végig akarja vezetni. Itt sokat használt volna a mű komolyságának, de talán hatásának is a közmondás: *Il ne faut jamais mettre le point sur l'i*. Igaz viszont, hogy amennyit a mű ezáltal veszít egyetemes és időtálló művészi értékéből, annyit nyer jelentőségében, mint — mai kortünet.

Nem csoda ezek után, ha Marcuse, aki így látja a kort, Loyolai Ignácban is a mai diktátor alakját véli felfedezni. Szerinte Assisi Szent Ferenc és Machiavelli keresztteződése, akiben végül is erősebb lett Machiavelli. Az új irányzat jelszava lesz: Aki nem tör hatalom után, megérdemli a szolgaságot! Milyen távol áll ez a gondolkodás Marcuse korosztályának enervált individualizmusától és valóban, mily közel került a mához, amidőn türelmetlen világnézetek nem az ellentétek sarkait akarják lecsiszolni, sőt ellenkezőleg: végső leszámolásra készülődnek. Mind uralkodni akarnak, ami egyben annyit is jelent: új szolgáreteget akarnak maguk alá tiporni. A kíméletlen következetesség időszaka ez, és ennek a lelki hatalomvágynak megtestesülését vizsgálja Ignácban a vélt szolgasor elől külföldre menekült német író.

Ő az emberi szabadságnak és liberalizmusnak, amely itt, a XVI. században alakult ki, időtálló hatalmában hisz, és mert Ignácban ennek ellenségét látja, azért tartja őt is, hasonlóan a mai parancsuralmi törekvésekhez: retrográd jelenségnek. Ignác is, — mondja Marcuse, — akár manapság másoknál megfigyelhettük, modern fegyvereket és módszereket vett igénybe, — réghalott ideálok érdekében. «Az ellentét fegyverek és jelszavak közt mindig életveszélyes», fűzi hozzá reménykedve és szeretné elhinni, hogy e tételét «a kereszténység alkonya» igazolja. Pedig nem is a kereszténységre haragszik elsősorban, hanem azokra, akik ugyancsak modern eszközökkel jutottak a parancsuralomhoz, ami szerinte nem haladást, hanem visszafejlődést jelent sok évszázaddal.

«Támadó, harcos szövetség Führerje Ignác, ez a hadsereg nélküli generális, ez a «spanyol Don Quijote, akiből nem költő, hanem diktátor vált». Számára a lélek nem lidércfényes, ismeretlen homály, hanem látható, felmérhető csatatér. «Ez a katona szent, de ez a szent mindig katona marad», ... mondja legszebb három oldala végén, ahol szinte már közelébe jut a katolikus szentnek. Ő maga, Ignác is, behódol a totális hatalomnak, amelynek alapföltétele a feltétlen engedelmesség. És engedelmességből, fejét aláztatatosan meghajtva veszi át diktátori megbízatását. És mint diktátor, «a vigasz válásából világhódító vallást alakított — ad maiorem dei gloriam».

Még valami, ami nagyon érdekes. Marcuse Szent Ignác egyik végzetes és legfőbb tévedésének azt az egyéni megállapítását tartja, hogy a nagy ellenreformátor túlságosan összekapcsolta a kereszténységgel, tehát az eszmével, a világi hatalmat, tekintélyt, befolyást és összeköttetést. Talán, mert megérezte, írja, hogy ez az eszme egymagában nem elég a győzelemhez, kell hozzá a külső pénz és hatalom. Így lett a vallás az eszme árulója, hogy saját fennhatóságát és befolyását, ezt a lelki diktatúrát további diadalra vihesse. Így vált a Gondolatból érdekek labdája, így lett a diktátor önmaga hatal-

mával a háttérben lévő földi erők, királyok és pénzemberek kiszolgálója. Csak avégből, hogy ez a diktatúra szilárdan álljon.

Megint az emigráns panaszkodik itt, aki gyűlöli az eszmét, amely idegenbe száműzte, de még jobban gyűlöli azokat, akik hite szerint még ezt a tömegeket megmozgató ideált is albérletbe adják ki, — mert «talán belátják; hogy az eszme egymagában nem lesz elegendő a végső diadalhoz».

Igy fest átfórmálva, átgűrva és átértékelve, emigráns szemléleten keresztül Loyolai Szent Ignác, mint mai probléma. A kiindulási pont nyilvánvalóan helyes, a XVI. és a XX. század közt megvan az a közös vonás, amelyről a bevezetésben szó volt, bár Marcuse túlságosan összebogozza az analógiákat, elveszíti mértékét és szenvedélyével, háborgó érzelmeivel viteti magát kalandos mellékösvényekre. De hiszen ezért emigráns és éppen ez az érdekes e műben, amely jellemző kortünet lesz, amikor Loyolai Szent Ignácot is a huszadik század kereteibe foglalja. A szent nagyságához nem érhet fel és emlékének nem árthat az ilyen könyv, de viszont annál többet használhat tanulságul a mai lelki erejedésre, amely egész Európában kirobbanásra kész energiákat sűrít össze — világnézetek jegyében, talán tényleg az időpontban, amidőn korszakok váltják le egymást, és egyelőre kicsendül az az akkord, amelyet az individuálista «európai ember» először a XVI. században ütött meg.

ANDANTE.

*Ma újra hegyek lettetek. Büszkén tartjátok fejteket,
ti játszi apró dombok.*

*Mint sisakdísz úgy lobogjon megannyi ismert bokrotok,
és fáidon a lombok.*

*S mit, mint kis csikó vesztettem el, gyors szemem reája lel:
a tükröző lábnyomok*

*ezüst lánc a vígan ott szalad a berkenye fák alatt,
s léptem rajtuk andalog.*

*A tormák illata úgy száll, mint ágak közt a madár,
lengve légi szárnyán.*

*S lángot szór a karó hegye; vörös macskám ült hegyibe,
egy vak vakondra várván.*

*S a nyúl-járta kert alatt, újra folyam lettél kis patak!
Büszkén ragyogjon kék szemed,*

*és sásos medred szétszakaszd, fürdeni jött a vén kamasz,
s lázát hűtse hűs kezed.*

A HOLNAP HŐSE.

Irta: Kézai Béla.

EGY IDŐ ÓTA kedvező hangulat alakult ki a sajtóban a Holnap Hőse mellett. Öles vezércikkek láttak napvilágot, amelyek a hön óhajtott és várt Hőst reklamálták. Költemények születtek meg ebben a rajongó, lelkes várakozásban, melyeknek ez volt a gyakran visszatérő refrénjük: Hol lappang a Holnap Hőse? Népgyűléseken türelmetlen beszédek hangzottak el s így nyugtalanítottak: Jelentkezzék már a Holnap Hőse!

A Holnap Hőse azonban nem jelentkezett. Gyáva volt és kényelmes ember. Szeretett volna továbbra is szerény magánember maradni, továbbra is a szürke, de biztos mának élni. Sokszor valósággal menekülnie kellett a kutató, fürkésző tekintetek elől.

Az embereknek nagyon rosszul ment a soruk, unták és utálták a jelent. Valami mámorosító tömegélményre vágytak. Keresték a bálványozott hőst, a holnap nagy emberét, akitől csodákat és elragadó ötleteket vártak. Az egyik legnagyobb bulvárlap külön nyomozóosztályt állított fel és naponként tájékoztatta a türelmetlen közvéleményt a Holnap Hőse napi életének minden mozzanatáról. Az egyik szemfüles riporter jelentette, hogy a Holnap Hősét az Omikron kávéházban látta, amint kávét szürcsölt dupla habbal. Ezzel egyidőben megleste a másik, hogy a Holnap Hőse galambokat etetett a Ferenciek-terén. Délután a ligetben látták: tojánhéjra lőtt sörétes puskával, majd a hullámvasúton szórakozott. Minden alkalommal sikerült megugrania a leleplezés elől. A közönséget felbőszítette a Holnap Hősének az az állítólagos kijelentése, hogy nem hajlandó kötélnék állni s nem vállalja a rávárakozó, megtisztelő szerepet. Egyszerű nyárspolgár akarok maradni! — kiáltotta.

Homloka borús volt, tekintete riadt és a lelke nyugtalan. Egész megjelenése az üldözött vad benyomását keltette.

Régen korán elszökött hazulról s lakását gyakran változtatta, nehogy otthon találják s diadalmenettel vigyék a fórumra. Egy idő óta nem mert ujságot sem olvasni, mert felingerelte és elszomorította, hogy mindig róla írtak a lapok. A vezércikkírókat esküdt ellenségeinek tekintette, mert valóságos társadalmi nyomozásra szólították fel miatta a közvéleményt. Régebben szerette a verseket is, de utóbb egyet sem olvasott, mert mindegyik, mintha összebeszéltek volna, őt aposztrofálta. Émelygett a gyomra a sóvárgó, dicsőítő dithirambusoktól. A politikusok beszédei megriasztották, mert mindenáron a nép holnapi vezérévé akarták kikiáltani őt.

Nem mert belépni az étterembe, mert minden szem feléje fordult

várákozón, dühödt, követelő arckifejezéssel . . . Azt várták, hogy az asztalra ugorják és bejelentse : «Hölgyeim és uraim, megadom magam. Igenis, én vagyok a Holnap Hőse, akire várnak, akit óhajtva sejt szívük. Rendelkezzenek velem. Mindent megteszek, amit a közboldogság érdekében várnak tőlem !»

A Holnap Hősét azonban nem szédítette becsvágy — ülve maradt s arra gondolt, milyen ízletes becsináltlevest eszik nemsokára. Ez bizonyára többet ér minden hírnévnél, dicsőségnél és diadalmenetnél.

Máskor kiszökött a Dunapartra s megbujt a kőrakások között. Lopva körülnézett, figyelik-e, nyomában vannak-e s amikor látta, hogy üldözői egy pillanatra elmaradtak, kicsomagolta a tegnapi estéről maradt tőpörtyűt — és falatozott. Sietve, mohón dobálta magába a pörkölt húsdarabokat. Nyugtalan volt, mert attól tartott, hogy valaki felismeri és rákiált : «Nézzétek csak, ott heverészik a Holnap Hőse és táplálkozik. Még hozzá közönséges tőpörtyűt eszik, ahelyett, hogy étlen-szomjan értünk dolgozna és megmutatná, mit tud tenni az érdekünkben !»

— Megvan a véleményem a maguk hőseről ! — mondotta egy külföldi úr a szomszédjának, aki áhitattal nézte a Holnap Hősét.

— Hallja az úr, ne sértegetse a mi hősünket — kiáltotta vissza egy sötétarcú ember. Mit tudja ön, hogy a tőpörtyűévés közben milyen gondolatok szikrázhatnak a lelkében, amiket holnap a köz érdekében valóra vált. Milyen kitűnő dolgunk lesz, ha majd elérkezettnek látja az időt, hogy síkra szálljon értünk !

Igy vitatkoztak felette, amíg a tőpörtyűt falta gyanútlan.

Nem mert belépni a trafikba, hátha felismerik. Nem ült villamosra, mert attól tartott, hogy a kalauz lecsöngeti a kocsit s átadja a rendőrnek.

— «Itt van a Holnap Hőse, aki már napok óta bujkál, amerikázik, szerénykedik és a közömböst játssza. Most azonban megcsíptem, végre ! Kérem, biztos úr, igényt tartok a kitűzött jutalomdíjra !»

Ezért nem ült villamosra. A rendőrt is elkerüli. Hátha nála van a személyleírása és lefűleli. Ha sok embert látott az utcán, menekült. Félt az utcai ismeretségtől.

Az imént is megállította valaki az utcán. Vidéki bácsinak látszott és tájékozatlannak. Beszélgetés közben azonban kiderült, hogy az öreg urat az egyik vidéki választókerület polgársága küldte fel, hogy megkeresse a Holnap Hősét, valami ártatlan ürüggyel elcsalja a városból s hogy ha kell, erőszakkal is megválasztják képviselőnek. Bizalmasan megkérdezte tőle, ismeri-e a Holnap Hősét s ha igen, mennyiért hajlandó elárulni a rejtekhelyét. Az ügy nagyon sürgős, mert a kerület dolgai rosszul állanak s igazán szükség volna egy nagyreményű, hős népvezetőre.

Ő azonban óvatos ember léteire kitért a válasz elől és elsietett.

Éppen jókor menekült, mert az egyik parlamenti párt kiváló titkára megismerte. — «Hé, emberek, tisztelt választópolgárok! — kiáltott stentori hangon a tér közepén. — Ott menekül a Holnap Hőse! Fogják meg! Tépjék le róla az álszakált! Fogják meg!»

Azonban még ez egyszer szerencséje volt. Idejében eltűnhetett rajongó üldözői elől. Nem ült a liftre. Remegő inakkal, zakatoló szívvel felmászott a hatodik emeletre és besurrant a lakásába, mint a tolvaj.

A kulcsot megfordította a zárban kétszer és eltorlaszolta a bejáratot. Kimerülten omlott a diványra és sírni kezdett. Hosszasan, fájdalmasan sírt. «Nem viselhetem el ezt a szörnyű hajszát». — Zokogta. — Úgy érzem, meg kell adnom magam a dicsőséges sorsnak. Fel kell áldoznom magam a közért. Rá kell szánnom magam annak a mámorító örömnök befogadására, amit a hatalom birtoklása jelent. Elhatározta, hogy nem bujkál tovább. Holnap megállítja az első embert az utcán és bemutatkozik: «Én vagyok a Holnap Hőse, akit keresnek, akitől világboldogító tetteket várnak. Én vagyok az áhított valaki, akiről cikkeznek, akiről áradozó verseket írnak a költők. Én vagyok az, akit a parlamentben is reklamáltak. Rendelkezésekre állok, fenséges nép! Hőshöz illően vállalom mindent, ha kell, programot adok, ha kell, fogadom a sajtó képviselői is. Vállalom a történelmi nagyság mártírszerepét!» Megadással hajtotta le a fejét. Csodálatos béke és elszántság költözött a lelkébe. Képzeletben szájalommal ölelte magához az emberiséget, amelyet holnaptól kezdve ő boldogít s amely epedve, türelmetlenül vár reá.

Ebben a felmagasztosult lelkiállapotban dolgozott otthon hajnalig. Elrendezte a könyveit, az íróasztalát. Egy-két sürgős levélre válaszolt még. Utolsó este volt magánember s temetnie kellett szerény multját.

Lefekvés előtt, amikor minden személyes ügyével végzett, arra gondolt, hogy régi szokásához híven, talán utoljára, tánczenét hallgat Londonból. Holnaptól kezdve, hogy hős lesz, úgy sem ér rá ilyen intim és szabad gyönyörűsége.

A Holnap Hőse azonban ijedten zárta el a rádiót, mert a szpiker éppen az ő személyleírását közölte a nagyvilággal. — «Igazán nem bujkálhatok tovább — rebegette keserű szájjal. — Holnap, ha nem jelentkezem, még a sztratoszférában is keresni fognak!...»

SZÉL SE ÉRI!

*Szél se éri, csak verőfény,
mégis hull a falevél.
Nem várja, míg vihar tépi,
elmúlt a nyár, nem remél.*

*Nekem is jobb volna menni,
míg csalóka fény ragyog,
nyári hittel vihar előtt,
ha úgyis soron vagyok.*

Réz Gyula.

A RÉGI ISTEN.

Irta: Luigi Pirandello.

SOVÁNYAN, kissé görnyedten, vászon kabátkájában, mely buggyosan lebegett a hátán, nyitott ernyője a vállán, kopott panama-kalapja a kezében, Aurél úr így indult el mindennapi kedves nyári sétájára.

Egy helyet fedezett fel, egy helyet, mely senkinek se jutott volna eszébe; s ettől magában oly boldog volt, hogy mikor rágondolt, ideges kezeit boldogan ropogtatta.

Ki a hegyekben, ki a tengerparton, ki vidéken: ő Róma templomaiban. Behát miért ne? Talán nincs-e hűvösebb ott, mint az erdőkben? Az erdőkben fák vannak; itt a templom-hajók oszlopai; ott a lombok árnyékában, itt az Úr árnyékában.

Neki is volt egy időben szép vidéki birtoka Perugia táján, tele sűrű ciprusokkal, hosszú öntöző-csatornákkal; a partokon lilaszínű karcsú fűzfák elegáns sora és édes kék árnyéka; s a gyönyörű villában csodálatos műtárgyak gazdag gyűjteménye: és aztán, ó! az irigyelt Vetti-féle díszítések!

Nyarálásnak most már csak a templomok maradtak.

Néhány éve Rómában nem volt még elég, hogy a híresebb templomokat megnézzék. Most nyarálásnak ebben az évben megtenné. Annyi hiú reményt, annyi vagyont és más sok szép dolgot veszített el életének útján Aurél úr: most már csak az Istenben való hit maradt neki, amely tönkrejutott életének szorongó sötétjében mint egy kis lámpácska égett: egy lámpácska, amit, így hajlottan sétálgatva, legjobb ereje szerint őrzött, izgatottan gondolva az utolsó csalódások hideg lehelletére. Elveszetten ballagott életének romjai között és senkisémmel törődött már vele.

— Nem baj: az Isten lát engem, — bátorította magát szívében. És bizonyos is volt abban Aurél úr, hogy Isten látja őt azért a kis lámpácskáért. Annyira bizonyos volt benne, hogy a közeli halálnak a gondolata nemhogy ijesztette volna, hanem valósággal megerősítette.

Az utcák a lángoló napban szinte teljesen üresek voltak. Mégis neki mindig akadt valakije, valami csibész utcai kocsis, aki a mint elsétált mellette, födetlen, fényes koponyájával, az állán könnyedén rezegő szakállával és szürke, felkunkorodó hajával, amely a tarkóján ugyancsak remegett, gúnyosan odavetette:

— Nézd csak, két szakáll, egy elől, egy hátul!

Dehát Aurél úr nyáron nem tudta fején hordani a kalapját. Maga is mosolygott a zsványon és sietett, hogy kísértésbe ne hozzon valami más csavargót e semmittevők közül.

Belépve az aznapra kitervelt templomba, mindenekelőtt a megérkezés örömét akarta élvezni: leült és nagyot sóhajtott. Letörölte verejtékét; azután igen gondosan négyrétre hajtotta zsebkendőjét, így összehajtogatva fejére tette, hogy védje magát a nedves hűvöségtől.

Néhány elkésett templom-búvó nő, aki alig fordult meg, hogy rápillantson, meglátva rajta ezt a nevetséges fejfödőt, magában elbuffantotta magát.

De Aurél úr e pillanatban boldog volt, mélyen belélegezve a tömjénnel illatos, hűvös levegőt, amely a szent hely csöndes és ünnepélyes ürességében lebegett; és eszébe se jutott, hogy valaki az Isten házában azt az örömet keresné, hogy mulasson rajta.

Egy kissé kipihenve magát, elindult, hogy szemügyre vegye a templomot, lassan-lassacskán, mint akinek van elég ideje, hogy itt töltsen el egész napját. Szeretetteljes gonddal vizsgálta az architektúrát, a részleteket. Megállt minden oltárszárny előtt, közelhajolt a képekhez, vizsgálta a kápolnákat és a síremlékeket; kipróbált tekintettel azonnal fölfedezte a kort, az iskolát, melynek a művészi munka tulajdonítható és hogy megrongálta-e az idő múlása, amit szerencsétlenül hoztak helyre. És aztán újra leült; ha a templomban, mint ahogy ez gyakran megtörtént ebben az időben és évszakban, nem volt más, csak ő, felhasználta az alkalmat arra is, hogy gyorsan gyűrött kis irkájába néhány jegyzetet tegyen, felírja még alaposabb vizsgálatra váró kételyeit, benyomásait.

Miután első kíváncsiságát így kielégítette és teljesítette az arra a napra előre kitűzött művészi feladatát, zsebéből valamely szép-irodalmi könyvecskét vett elő, amelyet alakjáról ítélve imakönyvnek is lehetett volna nézni, és olvasni kezdett. Néha felemelte fejét, hogy összefoglalja magában az olvasottakat és maga elé képzelte a költő által leírt jelenetet. És nem félt attól, hogy ezekkel a profán könyvekkel megbántja az Úr házat. Szerinte az Isten nem vehette tőle rossz néven a költőknek az emberek ártatlan gyönyörűségére teremtett műveit.

Fáradtan az olvasástól hátradőlt, szemét a templom homályába szegezte és két kis vékony kezének mutató- és középső ujját hosszasan ropogtatta, saját elképzeléseit és elveszett éveinek emlékeit forgatva fejében. Néha mialatt így képzelődött, egészen elmerülve magában, észrevette, hogy a szemben lévő pillérbe vájt sír-fülkéből egy szobor figyel rá, mintha azért hajolt volna ki az oszlopból, hogy őt megnézze.

— Ó — csóválta ilyenkor mosolyogva fejét, — boldog barátom, te! Jó-e halottnak lenni?

És ismét felkelt, hogy a sírföliiratból kiolvassa a halott nevét, aztán visszatért helyére és rápillantva így beszélgetett hozzá:

— Hát így vagyunk, kedves Hieronymusom! Kár, hogy nem lehet templomba temetkezni többé. A szemben lévő pillér oldalába

vágnék egy szép kis sírfülkét és te ott, én itt, mind a ketten kihajolva, szép kis beszélgetéseket folytathatnánk! Jó ember lehetsz, szegényke, az arcod erre vall, és bizonyára volna bajod is, amit nekem elmesélnél, dehát csak türelem, majd meglátjuk... Úgy érzem, hogy a templomban jobb halottnak lenni. Ez a jó tömjénszag; aztán mindennap misék és könyörgések. A temetőben, ha már meg kell mondani, bizony esik az eső.

A halál persze ott a temetőben is megszabadulás; hiszen a földön, ahelyett, hogy jól élne az ember, inkább csak azért küszködik, hogy félelem nélkül meghaljon; Aurél úr sem várt odaát valami jutalmat. Elég volt, hogy ideát egészen utolsó léptéig nyugodt lelkiismerete legyen, hogy szabad akaratból sohase követett el semmi rosszat. Ismerte a lelkiismerettől felhalmazott sötét kételyeket, mint megannyi felleget a ragyogó magyarázat felett, melyet a halálról a hit ad nekünk; hogyne, olvasott is róluk némely könyvben és itt szinte a levegőből szívta; és megint azon sóhajtozott magában, hogy az ő napjainak Istene neki is, hívőnek, nem lehetett már az, aki hat nap alatt teremtette a világot és a hetedik napon megpihent.

Azon a reggelen, amint belépett a templomba, nagyon elcsodálkozott az öreg sekrestyésen, akinek óriási szakálla volt, nagy haja, s látszott, milyen büszke a gyapjas szakállára s a közepén elválasztott s egészen a vállára hullámozó hajára. De csak a feje volt szép. Teste tömzsi, hajlott, roskatag, szinte alig állt valahogy a lábán attól a rengeteg szakálltól.

Már most Aurél úr, miközben az életről és halálról elmélkedett s keserűen gondolt a lélek szomorú táplálékára a fényűzés ez elvarázsolt századában, gondolatában az atyák érintetlen hitének régi Istenéhez fordult, lassan elaludt. És az a régi Isten álmában egyszerre csak előtte állt hajlottan, roskatagon, nagynehezen tartva vállán a templom sekrestyésének óriás szakállú s nagyhajú fejét; leült melléje s beszélni kezdett, hogy megkönnyebüljön, ahogy az aggok tanyáján szoktak az öregek kis agyagtöltéseken ülvén.

— Rossz idők, fiam! Nézd mivé lettem? Néha egy-egy idegen. Nem értem jön, tudod! A régi falfestményeket és emlékműveket jön megnézni; akár az oltárookra felkapaszkodna, hogy közelebről megnézzon valami festett képet! Rossz idők, fiam. Hallod? Olvastál modern könyveket? Én, az örökkévaló Atyaisten, nem csináltam semmit: minden magától lett, persze, lassan-lassan. Nem én teremtettem először a fényt, aztán az eget, aztán a földet s a többi más teremtményt, ahogy tanították volt a te zsenge éveidben. Persze, persze! Nekem semmi közöm az egészszhez. A ködfoltok, érted? A kozmikus anyag... És mindez magától teremtődött. Megnevettetlek: akadt egy bizonyos tudós, aki volt oly merész, hogy kihirdesse, miután minden szempontból megvizsgálta az egeket, hogy a legkisebb nyomát sem találta az én létezőmnek. Mondd csak, el tudod képzelni ezt a szegény embert,

amint a messzilátójával felfegyverkezve egészen komolyan nekifeküdt, hogy hajtóvadászatot rendezzen utánam az égen át, mivel nem érzett meg engem nyomorult kis szívében? Szívből nevetnék, kedves fiam, ha nem látnék embereket, akik jó arcot vágnak az ilyesféle együgyűségekhez. Emlékszem még jól rá, mikor valamennyiőjüket szent félelemben tartottam, s a szelek, a mennydörgés és földrengés hangján beszéltem hozzájuk. Most már feltalálták a villámhárítót, érted? és nem félek tőlem többé; megmagyarázták a szél, az eső s minden más jelenség okát, s most már nem fordulnak Hozzám, hogy valamit kegyelemből elnyerjenek. Bizony, bizony, el kell határoznom magamat, hogy elhagyjam a várost és ezután csak a falun legyek Örökkévaló Isten; ott él még, nem mondok sokat, de néhány paraszti lélek, akiknek nem rezdül meg egy levél sem, ha én nem akarom, s még mindig Én teremtem a felhős és derült időt. Gyerünk, induljunk, fiam. Látom te is nagyon rosszul érzed itt magadat. Menjünk vidékre az istenfélő dolgos nép közé.

E szavakra, érezte Aurél úr, amint a szíve összeszorul. A falu! Az ő álma! Máris mintha ott lenne; szívta balsamos levegőjét... — amikor érzi ám, hogy rázzák és szemét kinyitva, kábultan maga előtt látja az Örökkévaló Atyát, élön és rálehelve, miközben újra meg újra mondja: Menjünk, menjünk...

— Nodehát, ha ez... — dadogta Aurél úr tágranyitott szemmel, megrémülve az álm valóságától.

Az öreg sekrestyés megrázta a kulcsokat:

— Gyerünk! Zárjuk a templomot.

Fordította: Füsi József.

BEETHOVEN ÚJRA

*Beethoven! bánt a kusza zaj, a vad hang
mint hajdan versemben füled idézem,
süket füledet, mely hallott merészen
hallatlant, hőst, felülmulhatatlant.*

*Körül város, buta népek zsvajjal,
Ő szabadíts meg e sok betörőtől,
ki mind a kincsemből szemetet öröl.
Tedd, hogy fülem zúgásuk meg se hallja.*

*Te boldog voltál. Csak saját zenédet
hallottad, csak az volt neked az élet
amit dúsgazdag lelked megteremtett.*

*S ezért sajnál az ember. Ugy-e furcsa
Ő hős! Add, hogy lelkem tőled tanulja
kizárni mind, mi künnről zeng, a szennyet.*

Marconnay Tibor.

EUGEN O'NEILL

a Nobel-díj 1936-os nyertese.

Rövid időköz után másodszer juttatta az idén a svéd Akadémia a világ legnagyobb és legelölkelőbb irodalmi jutalmát amerikai írónak s amennyire meglepett néhány évvel ezelőtt Sinclair Lewis jutalmazása, olyan természetesenek találjuk és megnyugvással fogadjuk ezt. Bár azon nem győzünk eleget csodálkozni, hogy találhatja jónak O'Neillt ugyanaz a bíráló bizottság, amelynek Lewis tetszett. Úgy látszik, nemcsak a két író szülőföldje, Amerika a meglepetések hazája, hanem az irodalmi díjak zsürije is, és az amerikai írók kitüntetésével alkalmazkodni kíván azokhoz az Amerikában természetes irodalmi viszonyokhoz, amelyekben általában banális és vértelen talajon sokszor félig dilettáns írók mellett a legeredetibb tehetségek teremnek.

Ilyen őseredeti tehetsége Amerikának O'Neill. Drámaíró. Mást nem is igen ír. Szerelme, szenvedélye a színház, amelyhez minden idegszálával hozzátapad. Az igaz, hogy akár csak a legnagyobb drámaírót, Shakespeare-t, őt is a színpad nevelte drámaíróvá. Költővé nem. Költővé még a színpadnál is sokkal hatalmasabb valami: a tenger. A tenger valósággal megigézte. Beleoltotta a kalandvágyat. Csaknem minden darabjában ott bujkál a végtelen távolságok kísértő varázsa, az óceán határtalansága után síró epedés. De minden tárgyában más-más megtestesülést tud adni ennek az örök nosztalgianak.

Talán ez a vágy befolyásolta egész élete folyását. Ez hajtotta nyugtalan vándoréltre. Kalandos bolyongásra Amerika hatalmas térségein keresztül-kassul. Életéről Jack London írhatott volna méltó regényt. Maga végigpróbált minden viszontagságot, mielőtt megpróbálta volna színpadon ábrázolni. Apja ír származású színész volt, aki vándortársulattal kóborolt Amerika kisvárosaiban. De fiát tudományos pályára szánta, egyetemre küldte, ahonnan azonban a fiatal O'Neillnek hamarosan távozni kellett szertelenségei miatt. Ekkor apja társulatába áll be s valahol fel is jegyzi, hogy a társulat turnéin Monte Christo szerepét játssza. Ezek alatt a kóborlások alatt végkép megszokja a kalandos életet. Most már egészen távoli tájak vonzzák. Becsavarogja Hondurast. Itt Dél-Amerikába induló vitorlásra száll. Buenos-Ayresben lopja a napot s innen áthajózik Afrikába. Maradása itt sincs. Megint tengerre száll s végül New-Yorkban fejezi be vizi bohéméletét.

De ekkor már súlyosan beteg. Tuberkulózisa komoly stádiumba jutott. Szanatóriumba kerül, ágyhoz van szegezve s itt a magányban és a mozdulatlanságban kénytelen magába mélyedni. Felfedezi hivatását. Ellenállhatatlan vágy szállja meg, hogy drámaíró legyen. Amerikában ez is mesterség. Vagy tudomány? Beiratkozik a Harvard-egyetemre, ahol a drámaírásnak katedrája van. Diplomás drámaíró lesz. Így kezdí a pályát, amely hatalmas sikerek után a Nobel-díjra köt ki.

Először a Provincetownban működő társulathoz csatlakozik és az Amerikában akkor közkedvelt egyfelvonásosokkal próbálkozik. A kalandos kóborélet lázadó természetűvé nevelte. Szemben áll a társadalommal s érdeklődését a kivetettek és gyökértelenek kötik le. Amerikának csaknem

minden nagy írója maga is ilyen kóbor kivetettje a társadalomnak Edgar Poe, Herman Melville, Walt Whitman és Jack London, valamennyi outlaw. Ilyen outlaw O'Neill is s alig egyebek drámáinak hősei. Frank Harris vaskos kötet szentel annak, hogy kimutassa Shakespeare drámáiban az életrajzi vonatkozásokat. De ha van drámáiról, akinek darabjai a legszorosabban kapcsolódnak életéhez, úgy bizonyára O'Neill az. Tulajdonképen egész színháza egyetlen nagy életrajzi regény. Minden hősébe beleírt egy darabot magából. Darabjai lázadózó szárazföldi patkányainak, brutális hajós legényeinek, messzeségekért epedő kalandorainak drámáit maga élte át. A *Szörös majom* vad melodramájában ott izzanak hajós életének emlékei. A nagy távolságok nyomasztó kísértését a Szigetben írta meg. Ennek hőse egy asszony, akit férje bálnavadászhajón visz egyre feljebb északra. A magánosság, a körül folyó süket végtelenség csöndje megzavarja. Magánosságát azzal próbálja elűzni, hogy régi dallamokat játszik harmóniumán, végül teljesen elveszti az esztét. Anna Krisztina című drámájában is a tenger költészete csillog. Drámát írt a történelem egyik legnagyobb utazójáról, Marco Polóról. Ennek a drámának szatirikus éle a genuai hajós ellen fordul. Marco Polo O'Neill szerint nem igazi tengerész, hanem szárazföldi patkány. Kapzsi kalmár, akit nem a gyönyörű, szabad kalandvágy ragad a messzeségek felé, hanem az arany láza. Nem tudja azonban az útjába dobott szerencsét sem megfogni. Egy álmovilágot, szerelmet, csodálatos titkok varázsát hagyja ott érzéketlenül, hogy összeharcsolt kincsével visszatérjen pénzes ládáihoz.

A szárazföld átkáról, az elnyomott vágyaknak bűnné fajult terhéről írta a *Vágy a szilfa alatt* című darabját, amely az újabb színházi irodalom legkeserűbb, legsötétebb naturalista drámája.

Afrikai kóborlásának emlékeit a Jones császár című drámájában értékesítette. A fekete föld császára részben népétől való rettegésében, részben fájának ősbabonákkal vemhes lelkétől hajtva az őserdőbe menekül, ahol félelme rémlátások baljós árnyáivá testesül. A fekete faj egész sötét multja, elnyomatása, szenvedései elvonulnak előtte. O'Neill csodálatosan ismeri a primitív lényeket és ezzel a tudományával sikerült mélyen behatolnia a néger lélek titkába. Brown a nagy isten című drámájában arra tesz kétségbeesett kísérletet, hogy megmagyarázza és kiegyeztesse egymással a realitás és a misztikum világát. Általában O'Neill újabb drámáit, különösen Strindberg hatása alatt valami misztikus légkör veszi körül. Hamarosan lesiklik a valóság talajáról és ködös, álomszerű látomásokba réved. Így keveredik valóság és álomszerűség. Különös közjáték című drámájában, amelynek közép-pontjában egy titokzatos nő, Maya, illúziókat osztó, körülálmodott és mégis mindig magános alakja áll. Legújabb drámája visszatért a görög sorstragédiához és egészen rendkívüli kísérletet tett a modern végzetdráma megteremtésére azzal, hogy az ősi Oedipus komplexumot s a körülte csoportosult véres tragédiákat mai amerikai polgári környezetbe helyezte át. A magyar közönségnek alkalma lesz O'Neill számos darabja után ezt a tragédiát is látni, mert a Nemzeti Színház most készül bemutatójára.

O'Neill költő, és az marad a színpadon is, bár érzi a színpad igazi törvényeit, ha nem is fogadja el törvénynek a színpadi mesteremberek diktatorikus fellépését, amely a színpad törvényeire hivatkozva akarja kizárni a költészetet és az irodalmat egy irodalmi műfajból. O'Neill nem ír azért könyvdrámát, pedig minden darabja igazi irodalom és valóban él a színpadon, ha nem is kényszeríthető be a mai színpad élő formájába sem. Mint

minden nagy drámai újtó, O'Neill is gyökeresen felforgatja a színpadi technikát s a drámai dialógust. A sokszor misztikus Ibsen alapozta meg a modern színpadi naturalizmust, O'Neill is egészen új technikát vezet be s ez a színész kettős szerepe a színpadon. A külső, mondjuk a beszélt szerepet párhuzamosan követi egy belső, mondjuk gondolati szerep. A darab szereplői kettős dialógust folytatnak: az egyiket egymással, a másikat önmagukkal, amikor a kimondott szóra legbensőbb énjük ösztönösen feltörő replikáival is felelnek. A kimondott szót mint visszhang kíséri egy felszabadított és hangossá vált lelkiismeret. Mély lelki megismerés és bravuros írásművészet kell ennek a kettősségnek színpadi kiegyensúlyozásához, de a Különös közjátékban sokszor meglepő hatással sikerült.

A Nobel-díjat ezúttal a világirodalomnak igazán mély és eredeti tehetősége kapta.

Kállay Miklós.

Osztrák írók reprezentatív estje Budapesten. Nagyjelentőségű irodalmi eseménye volt nemrégiben a magyar fővárosnak, amely különben csak első lépése egy nagy koncepcióval elgondolt és a jövőben megvalósításra váró kultúrprogramnak. Ennek a programnak célja, hogy a kölcsönösség alapján megismertesse velünk a barátságos népek élő irodalmát s viszont a magyar irodalomnak is emporiumot teremtsen ezeknél a népeknél. Eszközei ennek a kölcsönös kultúrkeresésnek az írók műveinek fordítása és kiadása, de maguknak az íróknak személyes megismertetése is az olvasó közönséggel.

Az első ilyen est a ma első legkiválóbb osztrák írók egy válogatott csoportját hozta el Budapestre és mutatta be a magyar közönségnek. Az osztrák irodalom mindig jelentős szerepet játszott és külön szint képviselt a német irodalomban, a világháború után azonban önállósága mindig erősebben és erősebben domborodott ki s ezzel még inkább külön utakra térült, de fejlődése is erősebb lendületet kapott. Ma az a helyzet, hogy az élő német irodalomnak úgyszólván erősebb és világviszonylatban is ismertebb egyéniségei vannak az osztrák írók közt.

A budapesti reprezentatív esten részt vett Hans von Hammerstein, aki a mai kormányának propaganda-

minisztere elmélyülő lírikus s a finoman és gonddal ötvözött, érzelmes prózának igazi mestere. Itt volt Guido Zernatto államtitkár, egyike a legerőteljesebb és legmarkánsabb fiatal lírikusoknak. Sebastian című verse volt az est egyik legsikerültebb darabja. Nagyon tetszetek Paul Ginzkey kedves humorral megírt balladáái is. Von Felsenberg lírikus és prózairó, mind a kettőnek belső átfűtöttségű kontemplációval ad mély tartalmat és formaszépséget. Hans Nüchtern egy ódai szárnyalású hazafias költeménnyel tett hitet osztrák volta mellett s adta igen sikerült próbáját a lehiggadt expresszionizmus gazdag gondolat és szövegének. Lernet-Holenia egyformán ismert és becsült név a birodalomban is, ahol a Kleist-díjjal kitüntették. Lírikus, drámaíró és regényíró. Színdarabjaiban szatirikus, szépprózájában pedig a könnyed, színes bomló, de amellet mély érzelmességet rejtő mese mestere. Itt egy tréfás kis karcolatát olvasta fel. Friedrich Schreyvogel szintén sokoldalú író. Nagy Grillparzer regénye esemény volt Bécsben. De kitűnő esztéta és lírikus, sőt színpadon is sikerei voltak. Az estén ő adott bevezető beszédében képet az új osztrák irodalomról. Zenei része is volt az estnek. Joseph Marx finom modern tonalitású dalait énekelte Báthy Anna óriási

sikerrel. A szerző maga kísérte. Az estet Hekler Antal tömören összefogott, nagy kultúrájú beszéde nyitotta meg.

Maga az est egyébként társadalmi eseménnyé is nőtt. Gróf Zichy Rafealné, az estet rendező Szellemi Együttműködés Szövetségének elnöke Verbóczy-utcai palotájában teán látta vendégül az est szereplőit a magyar arisztokrácia és kultúrélet néhány kiválóságával. Majd az est után az Országos Kaszinóban rendezett díszes fogadást, ahol az egész magyar szellemiség minden rétege képviselve volt.

k. m.

Arthur Weigall: Nero. Budapest, 1936. Athenaeum.

Nero alakja is örök témája a gondolkodásnak. Az örök Nero, — aki kortársai számára is rejtély volt, Tacitus véreskezű császára, az egyházatyák Antikrisztusa és az európai századok történetíróinak fantasztikus hőse. Császár, költő, zseni, művész és örült kalandor. Ime, most akad valaki, aki az évezredek ítélkezésén nagyot akar fordítani és másnak, újnak és vétkeikért megbocsáthatónak, — embernek — szeretné élnék állítani Augustus problematikus jellemű és egyéniségű ivadékát.

Az adatok, mik annyi-annyi idő után ránkmaradtak, szolgálatkészek, a krónikás kénye-kedvére használhatja fel azokat és magyarázhat velük kort, szokásokat, embert és általuk eszközölhet ki a késői megengesztelődést. De vajjon fellázadni, ellentállni nem tudó adatokból leszűrt új magyarázat számíthat-e az igazság döntő erejére?! Itt van minden monográfiának és történetírásnak — különösen ha antik folyamatokra vonatkozik — relatív értéke. S vajjon feladat-e a relatív igazságot kutató történetírásnak, hogy gyökeresen másnak igyekezzék bemutatni és elhíttetni személyeket, lelkeket, kikről

kiformált és lezárt véleményt kapott az egyik nemzedék a másiktól két ezredéven keresztül?! Különösen Nero esetében indokolt ez a kérdés.

A közmondásoknak döbbenetes hitelük van. Mert valami kollektív erő fogalmazta azokat. Weigall e Nero-könyve is hitelesíti az annyiszor idézett közmondást: Aki nagyon véd, az nagyon vádol. Túlzott ugyanis Nerónak tüzzel-vassal való igazolása. Anyja megöletésének okait például olyan sokszor, már-már fölöslegesen idézi, hogy az ember csak azért kételkedik a felsorakoztatott okok kényszerítő szükségességében, mert annyiszor olvassa. S így van a kortársak másik súlyos vádjával is: nyilvánosan énekelt, nem viselkedett császár módjára, komédiás volt! Weigall olyan erőltetett magasságokba akarja Nerót emelni e kérdés kapcsán is, hogy annak valósága már hihetetlen. Kevesebb több lett volna, s a könyv minden bizonyítása éppen ezzel a szüntelen ismétléssel, Nero fehérre mosásával, szinte szentté avatásával erőltetett. Az olvasó nem tud hinni az írónak, pedig a pszichológiailag kikövetkeztethető Nero-arc éppen Weigall idézett szerzőinek hatására, ha a szentről és a hófehér lélekről nem is, de Antikrisztusról, démoni tébolyodotról és szadista dilettánsról sem tanuskodik. Nerónak, az amator artisnak, talán tehetséges költőnek kellett lennie, akit azonban megrészegített a kor sűrű levegője és az az óriási hatalom, ami kezében volt s aki a Gens Júlia utolsó leszármazottja lévén, örökölte a nagy vér fényes kitűnőségeit, de lehúzó terheit is. Ez a Nero-arc azonban csak kikövetkeztetés, amelyről millió cáfolata és bizonykodása mellett sem szól a könyv.

S van még valami, ami ebben a műben zavarólag hat s ez a családfák és származások hihetetlenül kusza levezetése. Aki ismerte idáig a római

császári dinasztiák genealógiáját, az is összekeveri e könyv olvasása közben. Zavaró mozzanatok elkerülésére tehát célravezetőbb, ha az új igazságot bizonyítani kívánó, tudományos könyv táblázatokkal szemléltet. De vajjon tudományos könyv-e Weigall műve? ! Ez az a kérdés, amelyre nehéz a felelet, mert hiányzik belőle a stilusnak az a tudományosságra jellemző fölényes szilárdsága, komolysága. Regényes életrajznak viszont ez a könyv nem elég érdekes. Mindamellet nem hallgathatjuk el, hogy különösen a mű első részében néhány megkapó drámai jelenettel találkozhatunk.

Dénes Tibor.

A Halászó macska utcája és a nemzetközi pályadíj. Vannak közkeletű idegen szavak, amelyek magyar fordítása mégsem fejezi ki pontosan az eredeti fogalmat, árnyalatokban vagy néha lényegben is eltér amattól. Ilyen szó például az «emigráns», az «emigráció». Ez valami egészen mást jelent az élő nyelvhasználatban, mint például a megfelelő magyar kifejezés: kivándorló. Ez utóbbi elhagyja hazáját, esetleg kényszerítő anyagi körülmények között, de alapjában véve mégis jószántából. Igaz viszont, hogy az emigráns is olykor saját akaratából fordít háttal szülőföldjének, de még ilyenkor is előszeretettel próbál arra hivatkozni, ami az emigráció lényege: hogy elúzték otthonról, céltatosan és céltudatosan tették tartózkodását lehetetlenné. Az emigráció politikum vagy világnézet, a kivándorlás magánügy. A kivándorló az öncélú kisember, az emigránst a közélet rekeszti ki magától; ami viszont korántsem jelenti azt, mintha ez utóbbiak közt nem volna sok az ugyancsak öncélú és öncélúságában jelentéktelen kisember. De az emigrációnak mégis van némi romantikus mellékíze és légköre, míg a kíván-

dorlás a legjózanabb és olykor leg-sívárabb vállalkozás.

Mindezt jó előrebocsátani akkor, amidőn Földes Jolán riportregényéhez akarunk hozzászólni, amelynek megjelenését oly hatalmas reklámharsogás előzte meg és amely az olvasóközönség megfelelő rétegeiben, hála a budapesti sajtó bizonyos része támogatásának, valóságos tömeghisztériát váltott ki. «Az emigráció páratlan lélekábrázolása»: írta az ujjongó kritika, és ez az ígélet valóban méltán keltette fel mindenkinek előlegezett érdeklődését, sőt talán jóindulatát is.

Mert az emigráció, annak lélektana, megnyilvánulási formái, problémája és hangulata ma megint oly népszerű, mint volt évszázadonként váltakozóan sorsdöntő események pillanatában. Ezt az emigránst mindenhol ismerjük, itt él Budapesten, mint idevetődött külföldi, ott bolyong Párizsban, Brüsszelben, mint elsodort magyar. És kétségtelen, hogy van köztük hasonlatosság, lelki rokonság, magyarok, spanyolok és oroszok között, Párizsban, Svájcban és tengeren túl. Igen, nagyszerű és buzdító feladat volna író, művész számára megkeresni az emigránsnak lelki alaprajzát, úgy, ahogy a lélek berendeződése az emigráció hatása alatt azonos törvények szerint eltolódik. Meglátni, megfigyelni a sok különféle embert, más egyéniséget, más nemzetiséget, akik egymástól oly gyökeresen különbözök, de egyben-másban mégis azonosak. Hogy mi ez az egy és más, amely rokonná, testvérré, olykor marakodó és gyűlölködő testvérré alakítja őket az emigráció kohójában; hogy mi ennek a fájdalmas, gyűlölettel hazasíró hontalanságnak lényege és mindig, mindenütt egyazon alapja: olyan feladat, amely nagyszerű és igazi művészt igénylő lenne.

Földes Jolán könyvével csak

az a baj, hogy az írás központjában nem ez az emigráns áll, hanem mindössze a kivándorló, annak is egészen szürke és jelentéktelen alakja. A kis szücsmester, aki elindul munkát keresni a messze idegenbe apró gyermekeivel. Közben telik az idő, a gyermekek felnőnek, gyökeret eresztenek idegen földön vagy örök gyökértelenek maradnak, a történelmi események, amelyekhez semmi közük nagy szintelenségükben, ide-oda sodorják őket, érzik, hogy valami külső erő löki őket, irányítja sorsukat: a történelem árja elsősorban a hontalant sodorja manapság el.

Igaz, hogy a laza és lapos eseménytelenség szürkességéből alakok rajzanak fel a Halászó Macska utcájában élő magyar család körül, de ezek is oly zűrzavarosan, személytelenül, semmitmondóan keringenek a Barabás-család házi tűzhelye körül, mint rovarok a láng előtt. Papírmasé-figurák, akik elmesélik, hogy ki, honnan jött, miért menekült, így meg is tudjuk róluk a külsőségeket. De lelkükbe nem láthatunk bele, mert lelkük nincs. Riportregény a kötet, ez igaz; de ez még nem mentség a lélekábrázolás teljes hiányára akkor, amidőn a riport minden izgalma, színes és lendületes csillogása, robbanó feszültsége is teljességgel hiányzik.

Alapjában véve egészen szintelen, unalmas és jelentékeny könyv, amely felemlítést sem kapna, ha nem igényelt volna hosszú heteken keresztül a maga számára irodalmi babért és, ha nem akart volna fajára és műfajára jellemző szerénytelenséggel szenzációs eseménnyé feltolakodni. Földes Jolán regénye a Nobel-díjnál nagyobb nemzetközi pályadíjat nyert meg, amely most másodízben jut «véletlenül éppen» magyar szerzőnek.

Nem akarunk komolytalan irodalmi pletykákkal foglalkozni és elhinni a zsűriről azt a reá nézve sértő tájékoztatlanságot, hogy a Halászó

Macska névtelen írója mögött az «Idegen Emberek» kitűnő szerzőjét sejtette. A bizottság olvasott és döntött. Úgy a magyar, mint a számunkra ismeretlen zsűri London városában Földes Jolán Halászó Macskájának a nagydíjat, állítólág valami félmillió pengőt.

Földes Jolán egyszerűen befutott a legelső közté, szinte már nemzeti hőssé avatta őt a budapesti sajtója. Hogy ezek után a könyvsiker páratlan lett, az magától érthető. Mert derék pesti közönségünk ritkán olvas el egy könyvet, hogy meglássa, melyik az a művészet, amely félmillió pengőt ér; azonban lázas érdeklődéssel fordul a mű felé, hogy megtudja, mi az a munka, amellyel egyszerűen félmilliót lehet keresni. Egész bizonyos, hogy jövőre magyar amatőrirók százai ostromlandják meg London viharvert falait; ami azonban a Halászó Macska elolvasása után indokolt is.

N. M.

Fertsek Ferenc: Fickó meg a többiek. Szent István-Társulat. 1936.

Fickó angyalföldi legényke, egy a sok kicsi csavargó közül, aki előbb ismeri meg az életet, mint önmagát, aki előbb jut át a világ ordas bajai között egy boldogabb partra, mint a gyerekkor varázsos öntudatlanságából, szándéktalan jóságából-gonoszságából egy önmaga belső újságai felé figyelő ember első világosságára. Fickó romlott és angyal, amikor megkezdte a maga apró életét, eleven példája az érzelmesség nélkül rajzolt külvárosi gyerekeknek, a mezítelen grundok és keserves koldus-kalandok bajai közé kitett árva, gyommal benőtt léleknek. Nem gyerekek, hanem ember, s története egy ember önmagára eszmélésének eszményi fejlődés-regénye. Mert Fickó élete valóban az egyetlen igaz fejlődést mutatja: az öntudatlanságból az öntudatra. S ez a folyamat kerek

és lezárt. Egy ember születik meg ebben a regényben, s *Fertsek* Ferenc nagyon ért ahhoz, hogy ezt a kibontakozó életet mindenestül mutassa meg, úgy ahogy a környezet, a nyíló értelem kialakítja, mint a víz sodra egy gömbölyűre formálódó fényes kavicsot. Fickó legalul kezdi és állandó emelkedéssel — amely egyszer törik csak meg az író hibájából — jut följebb és följebb, a tettektől a tettek értékeléséig, a morális érzéketlenségtől az erkölcsi fogalmak szétválasztásáig. Megjárja az emberélet mélységeit ez a kcsi felnőtt, és próbát vesz rajta a magasság, amely az ő esetében: az emberi öntudat.

Ez az «ifjúsági» regény így aztán anyagában komoly «felnőtt» regény, a gyerek, akinek kezébe készült, nem alakítója, hanem csak olvasója. Az ifjúsági regények legtöbbje író és olvasó együttes mesterkedése, az olvasó igénye szabja meg az író lehetséges útját, vezeti az író kezét. A pedagógia — amely nélkül természetesen elképzelhetetlen gyerekek készülő olvasmány — kiszárítja az író képzeletét, megszegi merészségét. Mint pedagógia aztán legtöbbször szerencsés az így készülő mű, desztillált mondataival és sterilizált fordulataival, de nagyon kevés köze van az irodalomhoz. Az igazi ifjúsági regény ezzel szemben a felnőttön át jut a gyermek kezébe és az önkénytelenül előárulkodó pedagógiai érték fogadtatja el a gyerekszobákkal is. Ilyen pedagógiát közvetít *Fertsek* Ferenc könyve is: nevelő jótulajdonságai rejtőzködők, a tanulságot ki-ki saját igényei szerint hámozhatja ki belőle, hatása egyéniségenként különböző. Az «új» ifjúsági regény tehát? Ha nem is az, mindenestre az első jelentős lépés a Pálutcai fiúkkal megkezdett úton. Nem mese, hanem valóság, sebzőbben, nyugtalanítóbban, mint sok felnőtt regény valósága.

A valóságnak, ennek az illó, tünékeny anyagnak bemutatása külön értéke és érdekessége *Fertsek* Ferenc munkájának. A valóság kétféleképpen jelenik meg benne: mint időszerű helyzetkép és mint írói eszköz.

Fickó élete mélyen szociális aggodalmakat ver föl és *Fertsek* Ferenc megoldást próbál az aggodalmakra találni. A megoldás természetesen csak megközelítő, inkább az iskolát jelöli meg, melyben a szociális nyugtalanságra talán a felelet is megtalálható. Az író azonban társadalmi feladatot tölt be korával szemben akkor is, ha az aktuális társadalmi helyzetet híven és — a hűség: kegyetlenség — kegyetlenül mutatja be. Ez a pontos, erős körvonalú helyzetkép, a maga fénykép-hitelességével, sokszor elérzékenyülés nélküli naivságával, kitűnően sikerült.

A mélyen reális mondanivalónak pontos párja az író eszközeinek verbeli realizmusa. A drasztikus valóságot mutatja be, végig naturalista bőséggel, körülbelül Kassák szenvtelenségével, leszögező hidegségével, de ugyanakkor egy Móra — akire az író legjobban emlékezett — kedveségével, széles elbeszélő tempójával. Apró helyzet-jelentéseinek rajza megdöbbentően éles és valóságos, a kép, amit a világról kapunk nemcsak nagy vonalaiban, tendenciában az időszerű valóság, hanem írói megmunkálásában is.

Ebben a kertelés nélküli modorban gyakran elsikkad a pedagógiai kézenfekvőség és előtérbe kerül a mélyebb indítékú, gyökerig hatoló alapozású írásművészet, a komoly, felnőtteknek szóló szociális szándékú igazmondás, és éppen ez bíztat azzal, hogy *Fertsek* Ferencnek legközelebb még őszintebben, a stílus nagyobb fegyelmével sikerül pótolnia a magyar szociális alaphangú irodalom nagy hiányait. Tehetsége, írói képes-

ségeinek árulkodó céhbelisége már majdnem most bizonyosság a nagyobb arányok sikerének is.

Thurzó Gábor.

Tucci—Gheri: Kineses Tibet. (*Révy József fordította, Budapest, 1936. Franklin Társulat.*)

A távolkeleti Tibet, a dalai láma hegyektől elzárt országa, már hosszú ideje foglalkoztatja a tudományos világot. Tibet eddigelé, úgy jelentkezett az európai ember gondolatvilágában, mint csupán a külvilágtól való mesterséges és erőszakos elzárkózás sötét földje. Nagy része volt az ilyen gondolkör kialakításában azoknak az expedíciós útleírásoknak, amelyek elsősorban egzotikumot, a kalandokat emelték ki, azonban a tibeti néplelkivilágáról, életéről, keveset, vagy úgyszólván semmit sem kapott az olvasó. Angol expedíciók már jártak Tibetben s a kicsiny magyarság is meghozta érte az áldozatát. Kőrösi Csoma Sándor, a nagyenyedi kollegium híres diákja annakidején kezdetleges eszközökkel, anyagiakban nagyon szerényen vágott neki a messze Keletnek. Nem Tibet izgatta, hanem a magyarság nyomait próbálta megtalálni. Nem sikerült, de munkája még sem veszett kárba, mert ő lett «a tibeti tudományok úttörője». Amint hogy a könyv szerzője, Tucci, az olasz királyi akadémia tagja és Tibet egyik legalaposabb ismerője, ezzel a díszítő jelzővel az ő szellemének ajánlja könyvét. S egyik fejezetében külön is meghatottan emlékezik meg Kőrösi Csoma Sándorról, amikor meglátogatja azt a kolostort, ahol a lelkes magyar tudós évekig dolgozott. Tucci olasz tudós Gheri olasz orvossal volt a vezetője annak az expedíciónak, amely legutóbb bejárta Tibetet. Tucci nem azt a módot választotta, amit az eddigi tibeti kutatók. Ő nem mint fölényes idegen kíváncsi, hanem mint «hívó» közele-

dett Tibet misztikumaihoz s ennek eredménye, hogy beférkőzött mindenhova, ahova «hitelent» eddig nem engedtek be. Nemcsak turisztikai, földrajzi érdekessége van ennek a könyvnek, nemcsak növény- és állatvilágról számol be színesen, hanem feltárja a templomok és kolostorok rejtett kincsét, pontos adatokat ad a lámaizmus és budhizmus viszonyáról, Tibet történetéről, híres papjairól, és a mienktől elűtő világról. Ablak nyílik nekünk, amelyen át belátunk a tibeti ember lelkébe is. Ezt az expedíciót és a róla szóló följegyzéseket csak részletmunkának szánta Tucci, de már ez a könyv is nagy értéke Tibettel foglalkozó tudománynak. Lefordítani magyarra mindenképen érdekes volt. Még csak annyit említünk meg, hogy a könyvet remek és hű eredeti felvételek díszítik.

Mihály László.

Statkowski József: Lengyelország.

Angol eredetiből fordította és magyar használatra alkalmazta *Sántay Mária* Budapest (1935), Studium, 68 l.

Gyönyörűen kiállított, gazdagon illusztrált kis füzet Lengyelországról. Statkowski eredetileg az amerikai iskolák számára írta, egészen egyszerű, világos, közérthető stílusban. Elbeszéli a lengyelek történetét, röviden ismerteti a mai Lengyelországot és a lengyel népet. Sántay Mária ügyesen beleszötte az elbeszélésbe a magyar vonatkozásokat. Mindent megkapunk ebben a kis füzetben, amit minden magyarnak tudnia kell Lengyelországról. A műveltebb közönséget azonban ez a kis összeállítás nem elégítheti ki, Lengyelországról ennél sokkal többet kellene tudnunk, sokkal többet szeretnénk hallani és olvasni. Sántay Mária bibliografiai összeállítása egészíti ki a könyvet az 1901—1933. magyarul megjelent lengyel szépirodalomról.

S. O.

S Z I N H Á Z.

Az ördög cimborája.

G. B. Shaw melodráma a Művész Színházban.

Ritka színdarab bír ki három-négy évtizedet, úgy, hogy fordulatai hervadtakká, fogásai bántóan átlátszóakká ne váljanak. A hosszúéletű Shaw művei még írójuk életében megállhatják ennek az emberöltőnyi időtávolságnak próbáját. S valahogyan az derül ki, hogy szerencsésebb alkotásai ma többet mondanak és inkább elevenbe nyúlnak, mint újdonságkorukban. Akkor a finomabb szellemű kritikusokat tartózkodóvá, néha valósággal ingerültté tette sok nyersesége, nyelvöltögető vásottsága és műfaji tiszteletlenkedése. A mi Ambrus Zoltánunk végig hadilábon állt vele, noha annyit elismert: «Kétségtelen, hogy ez az eredetien gondolkodó, de szívesen pojácászkodó szociálpolitikus, agitátor, bölcsész, ujságíró és üres óráiban költő minden sok apró rosszhiszeműsége ellenére is kiválóan tehetséges író». Ma, az irodalmi nyerskoszt idején, már nem ijedünk úgy meg bárdolatlanságaitól, azt pedig egyre jobban észrevesszük, hogy fintorai mögött mennyi emberséges érzés lappang, érdes szavában mennyire észrevenni a szívdobogást. Hiába játssza a kiábrándultat, lénye szerint kemény és harcias moralista.

Az ördög cimborája annak idején hatástalan maradt a Vígszínházban, most Bárdos Artúr estéről-estére megtölti vele a színházat. Feszülten figyelünk a játékra, melyből az derül ki, hogy mindnyájunkat érhet olyan vészes óra, amikor egy elcserélt kabáttal együtt lelki valónk is kivallja igazi természetét, mely néha homlokegyenest más, mint aminővel a közvélemény nyilvántartójában szerepelünk. A halál árnyékában a hősiség megébredhet a sötét utakra tért csavargóban, ki a gyengédség és önfeláldozás hőségévé magasztosul, csakúgy, mint a kenetes lelkészben, ki a szabadság és a lesujtó igazság katonájává magasodik. Kettejük közt pedig ott látjuk a viharban remegő, férfitámaszra vágyó, szerelmes asszony örök alakját, ki erőt ad jobbra-balra, éppen, mivel ő maga annyira erőtelen.

Shaw dialektikája (melynek honfitársai felé irányzott fulánkja az utolsó felvonásban oly élénken emlékeztet a *Szent Johanna* vallatási jelenetére) most friss csengést kapott Hevesi Sándor új fordításában. A rendezést Kürti Pál vállalta, s különösen a második felvonásban oldotta meg mély hatással. A női főszerep megrajzolása Bulla Elma drámai bensőségének, éber képzeletének s a szavakkal egyidejű érzelmi, idegéleti folyamatok érzéttetésére való ritka képességének újabb bizonyágtétele. A tisztaság fénye és az egyszerűség ereje emeli megindító Juditját a művészet legelőkelőbb szintjére. A fiatal Békássy — ha még szorul is némi csiszolásra — a fő dolgokban meglep helyes ösztönével, pszichológiai érzékével. Mihályfi Béla nemes páthosza, meleg szava kitűnően érvényesül a tiszteletes alakjában. A második sorban Nagy György higgadt és szavakész tábornoka, Simon Zsuzsa vadóc kisleánya és Maklár János felkegyelműje kelt figyelmet. Gara diszletei egy kissé hidegek és feleslegesen «tárgyias»-ak.

Áruház.

Andai Ernő színjátéka a Nemzeti Színházban.

Verébre ágyúval lövöldözött a kritika, voltaképp megfeszítelve a szerzőt, amikor *drámabírálati* törvényt látott felette. Higgadtan és tárgyilagosan is megmondható, hogy a Nemzeti Színház rég nem ismerte félre annyira a maga hivatását, mint amidőn erőt ennek a vállalkozásnak szolgálatába állította. *Neki* kellett volna észrevennie, hogy ebben a darabban legfeljebb magánszínház kereshet — s az is inkább csak üzleti — sikerlehetőségeket; ha az üzleti siker a Nemzeti Színházban is melléje szegődik, annak csak az intézmény színvonala és tekintélye adhatja meg az árát. Andai nyilván tökéletes jóhiszeműséggel fordult megint ahhoz a színházhoz, melynek a könnyed és kedves zsánerben már korábban is szolgálatára volt. Most, hogy képességeit és becsvágyát messze a tulajdon mértéke fölé iparkodott felcsigázni, bizonyára úgy vélte: végre kamatostul meghálálhatja az íranta eddig tanúsított szíves vendégszeretetet. Csakhogy írói készsége a naivul nagyarányúnak, az «élet» és «sors» igézetével lenyűgözőnek vélt feladatban teljesen felmondta a szolgálatot. Árucikk-színművek, ujságosbódéban terjesztett regények és háztartási alkalmazotti színvonalon álló filmek indítékait zsúfolta egybe, abban a hiszemben, hogy így együtt majd a «vad, gyilkos iramú élet» sugallatát árasztják. Tőle magától jóformán csak az áruházi keret származik, ez részben szimbolumizű foglalatot, részben hatásos rendezésbeli, technikai alkalmakat kínált. A színház pedig vagy nem volt képes megítélni, hogy ennek a selejtes anyagnak semmiféle szimbolum hordozásához nincs

meg a teherbírása, vagy pedig azt remélte, hogy a rendezés mesterfogásaival elleplezheti az anyag silányságát s a fényűző csomagolással megtevesztheti a hiszékenyebb közönséget. Lehet, hogy ez be is következik, de a kritika az ilyen gondolkozást vagy éppen számítást sohasem szentesítheti.

Nem feszegetjük, mi történik a színpadon, nem mérlegeljük a ravaszul dugdosott s végül hamisan, érzélgősen elsütött «érdekességeket», a ponyvaregényhősök sötét botlásait és sugárzó megigazulását. A megigazulást inkább a színháztól várjuk, e végzetes botlás után.

A rendező Németh Antalt szem-melláthatólag feltűzelte feladatának bonyolult és drámaiságnak meg szín-padiasságnak állandó küzdelmével terhes újszerűsége. A drámaiság pillanatnyi káprázataról legfeljebb Góth Sándor játékmesteri ügyessége gondoskodott, a rendezés a színpadképekre vetette magát, el is érte a lehető legtöbbet, amennyire a színház a filmművészet nyomába kelhet. Mennyi hév, mennyi munka, mennyi ügybuzgalom, s aránylag milyen kevés művészi eredmény! Hiába: színpadon egyetlen szó nagyobb fényt áraszthat, mint a reflektorok légiói!

Mindenekelőtt ellenszenves pedig az egész mutatványnak kellemetlen reklám-mellézköngéje. A divat- és fodrászszalónok felvonultatása színpadon és színlapon. Erre való a Nemzeti Színház? Néhány éve leszerelték a reklámfüggönnyt, s most a száműzött üzleti hírvérés visszalopódzik a — színpadra!

A színészek — rengeteg a szereplő! — messze felette állnak garasos feladataiknak. Fogadják egyetemleges elismerésünket azért, amit az előkelőbbé és nemesebbé hamisítás terén nyujtanak.

PéNZ! PéNZ! PéNZ!

Barabás Pál komédiája a Nemzeti Színházban.

Némileg zavarban vagyok: az a gyanúm, hogy a szerző ú. n. «erkölcs-nemesítő» darabot akart írni, de valahogy nem érzem, hogy az erkölcsöm megnemesedett volna. Egy kopott kishivatalnok téves telefonkapcsolás következtében előbb nőismeretségre tesz szert, majd ennek folyományaképpen a vezérigazgató kegyébe és bizalmába jut, s ez a re-csegő-ropogó bank megmentésére akarja felhasználni. A váratlan szerencse előbb elundorítja huszonötéves családi otthonától, azután felébreszti benne a bosszúállás démonát lelketlen kenyéradóival szemben. Visszaél tehát ezek bizalmával, a bankot átjátssza a vetélkedő pénzérdekeltség kezére, de diadala tetőpontján rájön, hogy a «nagy élet» nem az ő fáradt csontjainak és rossz gyomrának való, felfedezi, hogy a pénznél többet ér a jószág, visszatér sápirozó felesége mellé, az ölébe hullt szerencsét pedig egykori bankkuli-társainak gyámolítására fogja felhasználni.

Hazugabb érvényesülést és hazugabb áldozatkészséget még nem igen láttam. Ez a szerző szinte csak úgy vaktában építette fel darabját, egykét, állítólag «hatásos» jelenetre, ezeket még látszatigazság sem fűzi egybe, hogy lélektani igazságról ne is beszéljünk. Sivár és üres játék ez, százszorosan elhasznált mozzanatokkal és indítékokkal, nem több laza kroki-sorozatnál, nincsenek főalakjai, nincsenek benne ellenjátékosok, és nincs benne köszönet. Ötletessége is kimerül néhány élben, rendszerint épp olyankor elsütött élben, amikor, a sorsfordulatokra valamiféle lelki ráfelelést várnánk. Napilap: szellemeskedés szintjén mozog az egész.

Németh Antal rendezése némileg

bizonytalankodik a játékoság, meg a realitás között, bár az is igaz, hogy az állásfoglalás hiányáért elsősorban a szerző felelős. A szereplők játékát is ez a tétovaság bénítja meg. Maklárly Zoltán a «kisember»-dráma felé hajózik, de az író nem ad neki hozzá vitorlát; így is akad nem egy megkapó jelenete. Dayka Margit kedves, friss, leleményes, de az alak hamis elgondolásáért neki sem sikerül helytállnia. Csontos meglehetősen félvállról veszi az egészet, pusztán egyéni tekintélyére támaszkodik. Így az egész előadásból inkább rutinmunka lesz, semmint művészi átélés.

Miért veti rá magát a Nemzeti Színház erre a jellegzetes magánszínházi műfajra és értékszínvonalra? Mit akar vele? Péntz, pénzt, pénzt? A bírálóknak ehhez nem lehet köze, de ahhoz igen, hogy az évszázados hivatástudat e veszedelmes felfogás következtében végkép el ne homályosodjék!

Társasjáték.

Fodor László vígjátéka a Víg-színházban.

Mai Pestnek a színpadi szerzők igen szeretnek «mai, pesti» világot mutogatni. Hogy azután a szemléletük erősen parciális, az egész fővárosnak csak egy kihalított részére, leginkább a Lipótvárosra (sőt e legújabb esetben már különlegesen az «Új-Lipótváros»-ra) vonatkozik: az nem kétséges. Ez már annyira megy, hogy voltaképp csak lipótvárosi kritikuskok lehetnének teljesen illetékesek ez érzelmi ügyek és gondolkodásformák mérlegelésére. Nekünk még mindig eléggé idegen az a szellem, mely a házasságokban épügy «partit» lát, akár a nőtlenségben, a feleségeket pedig a legrövidebb úton, egyenest magától a férjtől kéri nőül.

Most az utóbbi változatot kapjuk. Az «elhanyagolt» szépasszonyok vé-

letlen kis flörtje akad (no, a véletlent azért a barátnői ügybuzgalom is készségesen szolgálja), belemegegy egyetlen futó kalandba, minden kötelezettség nélkül. Nem jó a tűzzel játszani, — ahogy régebben mondták; ez a tétel úgy látszik még az Új-Lipótvárosban is érvényes. A flörtből annak rendje és módja szerint valódi romantikus, vizeszsemlyés, óbudai-mozis szerelem lesz, a társasjáték enyhe bridge-partijától a szórakozott figyelmező férj kel föl vesztesen, — úgy kell neki: sohasem vette komolyan a szerelmet. Bezeg a két fiatal komolyan veszi! Noha, megvallom, némi aggodalom azért szorongat, hiszen a darab végén már az amorózó is a legjobb úton van a vezérigazgatóság felé, ki tudja, egy szép napon majd az ő építészeti irodájában is nem jelentkezik-e az asszonyért egy újabb kérő, s nem kell-e majd neki is — csak úgy, két tervrajz megbeszélése közben — igent mondania?

Ne feszegessük. Erről majd talán egy újabb darabból értesülünk, s talán azt is Fodor László fogja megírni, mint ahogy megírta ezt a mostanit, tagadhatatlan ügyességgel, éles riporteri szemmel, s a szellemesség igényével jelentkező ötletességnek bő készletével.

A Vígszínház valóban ért az ilyesminek mutató felszolgálásához. Ezúttal még külön rangemelés is ad az előadásnak Darvas Lili színes, elegáns, előkelő játékművészi alakítása. Minden aláhúzatás és kirakatbelyezés nélküli, finom beszédművészetével valószínű színészpédagógiai érték. Kisebb és nem is nagyon újszerű feladatát vele egy szinten állóvá nemesíti Aczél Iлона főlényé és izlése. Ráday megnyerő, — csak kapkodó beszédjét fenyegeti a modorosság veszedelme. Somlay egy kissé kedvetlenül tért vissza a Nemzeti Színházról. Dénes György dekadens személyi titkárja kedves és mulatságos.

Hegedüs Tibor rendezése és Vörös Pál színpadképei kifogástalanok.

Megvédtem egy asszonyt.

Bókay János vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Dramatizált társaságbeli pletykaanyag. Mai, pesti emberek magánügyei, lelkes előadásban. Itt még csak szatirai él sem villog, az egész a megértés és megbocsátás szellemét árasztja. A szépasszony kedélytelen, minden igényt kielégítően «undok» férjét egy ismeretlen fiatalember nyilvánosság előtt felképezi, természetesen ezek után még a lovag tulajdon családja sem hiszi el érdekeletlen voltát, kivált mivel ezt a látszat párbajba is keveri. Ég és föld összeesküszik, hogy a látszathoz valószínű legyen, a fiatalok végül meg is adják magukat sorsuknak, annál inkább, mert a kikényszerített színre-házasság alatt egyre jobban rájöttek egymás izére.

Mindez valami nagyon új vagy nagyon izgalmas? Egyik sem. Annál inkább bizonyítéka, hogy a színpadon most először megszólaló szerzőnek kétségtelen az ügyessége, színpadi lélekjelenléte és hatáskeltő képessége. Még írói izlése, hangjának kedvessége is — melyet regényeiből már ismerünk — kellemessé teszi darabját, mely különben szintén regényből készült. Leköt és szórakoztat, mert minden fordulata olyan, hogy jó színészek biztos hatást csíholhatnak ki belőle. A Belvárosi együttese pedig több a jónál: ragyogó. Hermán Richárd rendezői leleménye és stílusérzke mindent érvényre juttat, szinte a legkisebb szemrebbenésig. A vezetőfeladatokban Lázár Mária és Páger csupa finomság, szeretetreméltóság, s — az eléggé szűkös lehetőségek közt — még jellemzésre is futja eleven színészi képzeletükből. Mezey Mária nagy művésze a csatta-

nókra kiélezett beszédnek, fanyar humorának pedig határozottan egyéni az íze. Beöthy Lidia megnyerő színpadi jelenség, előkelő a mozgása, választékosak az eszközei. Németh Romola szemmeláthatólag halad az ott-honosságban. A többiek közül leginkább Fenyő Emil és Z. Molnár tűnik ki egy-egy pompás charge-alakítással. Gara diszletei fölöttébb tetszetősek.

Szakítani nehéz dolog.

Csathó Kálmán zenés komédiája a Magyar Színházban.

Olcsó bohózatokban színpadjainkon nincs hiány, annál ritkább az olyan író, kitől nemesebb anyagú és dolgozásmódú vígjáték telik. Csathó Kálmán ezek egyike. Ezért nem örülünk, ha átsétál a másik tábor hadállásait erősíteni, mint most is, ezzel a féloperettel, melyet egy derűs elbeszéléséből, *A két táská-ból* hígított színpadra, úri szerénységgel megvallva, hogy ezúttal a könnyed szórakoztatáson kívül irodalmibb becsvágya nem volt. Az öncélú mókázásért megszámloltatni senkit sem lehet, ennek jogát Csathó tisztelői sem vonhatják meg kedvelt írójuktól. De mi őszintén megvalljuk: ezen a téren neki — hál' Istennek — kevésbé biztatók az esélyei, mint «forgalmi» színműveket gyártó társainak. Neki szemléletmást nehezére esik lemondania vígjátékírói rangjáról, s a harmadik felvonásban vannak is ilyen «visszaesésről» tanuskodó jelenetek: ezekben működésbe lép írói leleménye, megszólal a valódi hangja, s akkor visszamenőleg is még jobban sajnáljuk, hogy nem az egész estén ehhez volt szerencsénk.

Egyébként frissen, kedvesen perdül minden, a rendezés feladatát is maga a szerző látja el, kitűnően, csalhatatlan színpadi érzéssel. Hatásosak a fordulatok, hálásak a szere-

pek, a közreműködők derekasan ki is élvezik. Messze kimagaslik Aczél Ilona vénkisasszony-alakítása, a finom, nemes játéktílusnak ez az iskolapéldája; az ő jeleneteiben a darab valóban felemelkedik a *vígjátékíró* Csathó magaslatára. Kiss Manyi egyéni kedvességű, magával-sodró vérmérsékletű színésznő, van groteszk humora. Sennyei Vera és Bilicsi rokonszenves, noha az előbbinek az ilyen merőben súlytalan feladat mintha nem volna igazi területe. Az epizódban Szigeti, Bokor Mária, Pataky jó, Hajmássy pedig kiemelkedően az. Csak Törzsszel nem tudunk megbékülni: ez a jeles művész most jónak látta fölöslegesen pojacáskodni, sőt néhány mozdulattal még az ízléstelességbe is átcsapott; ilyesmire, mondjuk, egy Hegedűs Gyula, ki pedig sűrűn játszott ilyen ízű szerepeket, sohasem lett volna képes!

Szécsén Mihály verseire a tehetséges Buday Dénes néhány szellemes zeneszámot szerzett, s a darab kiállítására is nagyon szemrevaló.

T. Halmy Margit.

(1876—1936.)

Leánya volt Halmy Ferencnek, a Nemzeti Színház egyik legnagyobb művészenek, de már hatéves korában apátlanul maradt. Mégis lobot vetett benne a művésztér. Színésznővé lett, utóbb színész nejevé is: Tanay Frigyeshez, a Vígszínház kintű tagjához ment feleségül. Három fővárosi nagy színpadon működött. Élesrajzú, jellegzetes arca (ez is apai öröksége volt) hamarosan a hangsúlyosabb, markánsabb nőalakok szerepterületére ualt. Eszes, finom stílusérzékű színésznő volt, a szép, kristálytisza magyar beszédnek pedig egyik legelismertebb mestere. Két alakítása vésődött belém feledhetetlenül. A *Déryné ifjasszony* vígszínházi

bemutatóján ő játszotta *Szepessy* Theodor gróf feleségét, ki visszakéri az urát az ünnepektől. A külső megjelenésnek s a léleknek előkelőségét kevésszer éreztem oly meggyőző erejűnek, mint ebben a színészi remeklésben. A másik, még grandiózusabb alkotása *Peer Gynt* édesanyja volt, ez az erélyből, szeretetből és meseképzeletből egybeszőtt alak, melynek ő egyetlen árnyalattal sem maradt adósa. Mély hatással játszotta már a Magyar Színházban is s utóbb talán még gazdagabb benső-

séggel a Nemzetiben. Itt a legutóbbi években jórészt apró feladatokban láttuk — nagynak és jelentékenynek. Ebben az idényben Török Sándor *Komédiás*-ában bámulhattuk meg művészi tökéletes igazságát. Azt lehetett várni, hogy öreg korára méltó utódjává lesz a felejtethetlen Rákosi Szidinek. Fájdalom, rá nem várt ily termékeny öregség, már a küszöbén kidőlt a sorból. De négy évtizedes pályájának emléke így is megbírkózik a színész munkájára leselkedő enyészettel. *Rédey Tivadar.*

FILM.

A TÖRTÉNELEM, A MESE, A DERŰ ÉS A FILM.

A történelem a film számára kettő lehet: téma, vagy környezet, ok vagy ürügy. Ahogyan ma megjelenik a filmben: többnyire környezet és ürügy. A filmnek nem annyira történelmet adnak, hanem inkább azt, amit a közönség a történelemből látni kíván. A történelmi közhelyeket, amelyekben, mint minden közhelyben, természetesen van valami az igazságból is. Nem «a» történet, sohasem a történet a fontos, hanem a díszletek, melyeknek használatára a történelmi ürügy alkalmas ad. A szereplők, akiket ilyen alkalmakkal érdekes kosztümökbe lehet gyöngyölni, gyöngyös ruhákba bugyolálni. Nagyon nehéz lenne eldönteni, hogy a Stuart Mária életéről készült film keletkezésénél ki volt előbb: Stuart Mária, akinek szerepét kiosztották, Katherina Hepburnnek, vagy Hepburn, akit érdemesnek látszott stuarti ruhákba öltöztetni.

Az igazság és hamisság

harcára jó példát talál Mária skóciai és Erzsébet angliai királynő harcában az, aki a történelemből elsősorban a tanítómesét keresi. Az angol multnak ez a fejezete, úgy, ahogy a közvéleményben él, szinte született filmtéma. Törékeny királynő kerül zordon urak közé, török villannak és testek zuhannak, komor, feketekövű várakban hatalmas kandallókban lángolnak a fahasábok. Trón és szerelem együtt mindenkor vonzó téma voltak, koronás asszonyok szerelme pedig mindig a legvonzóbbak közül való. A «Stuart Mária» téma-választása a nagyközönség szempontjából olyan volt, hogy sikere nem is lehetett kicsiny. Különösen azért, mert Hepburn játssza a királynőt. Törékeny és gyöngye asszony, szép pillanatok után sóvárgó, de néha hősiesség és elszánt, olyan, amilyennek Stuart Mária a moziban ülő néző látni akarja. Arca sokféle indulat és érzés kifejezésére teremt, szinte minden arcizma külön tud megrándulni, sírásra, vagy mosolyra, öröme, vagy rettegésre. Néhány szájremegése sokáig megmarad a néző emlékezetében és nehéz elfelejteni azokat a képeket, melyeken fölveti a szemét és úgy figyel, ahogy megrémült özek szoktak figyelni a vadászra. De mindaz, ami körülötte van,

már kevésbé tökéletes. A rendezés meglehetősen ósdi, csak néha jutnak jobb ötletek a rendező eszébe. Ilyen, hogy Bothwell folyton egy sereg skót dudással vonul fel és le, hogy a dudászenekar furcsa melódiai szinte visszatérő motívumai a filmnek. Az azonban, amivel történelmet akarnak ábrázolni, félresikerült. A protestáns prédikátor nagyon túlzott és ripacsmódon játszik, Skócia urai túlságosan mordak, egyiküknek viszont hűségnyilatkozata megindítóan naiv. Igy csak ifjúsági regényekben fogadnak hűséget a királynőknek. Erzsébet inkább egy huszadik századbeli újgazdag hisztérikus lányához hasonlít, mint királynőhöz, amint mérgesen jár-kei föl és alá. Ezen nem sokat változtat az, hogy ruhája a híres eredeti Erzsébet-kép után készült. És a külső felvételek díszletei mind papírmásébol vannak. A bokrok is, a fák is. Ámbár ezekből nincs sok, mert «Skócia földje komor» és inkább sziklák, mint növények teremnek rajta a közhit és a filmrendező tudomása szerint. A hajó, amelyen Mária megérkezik erre a földre, olyan, mintha az egykori Aller Képes Családi Lapja egyik romantikus kalózcímkéjéről fényképezték volna. A várak olyanok, mintha gyerekek állították volna össze őket, festett keménypapír-lapokból. Terjedelmes és romantikus történelmi olajnyomatokhoz hasonlít a film és méltatlan kerete Hepburn kitűnő és nagyigényű játékának.

Kismacsák, kiskacsa, kismalacok és ólomkatonák

a szereplői és sztárjai azoknak a trükkfilmeknek, melyeket egyik filmszínházunk külön műsorban mutatott be karácsony előtt, ajándéku! a gyerekeknek és azoknak a felnőtteknek, akik érteni és értékelni tudják a mese művészetét. Tulajdonképpen minden egyes darabról külön tanulmányt kellene írni, Walt Disney a mozdulat ez utólrhetetlen művészetű karrikaturistája megérdemelné. A trükkfilm nagyon nagy vívmány, sokkal nagyobb, mint amennyire minden sikere mellett is értékelni szokták. Mert rajtot ad, mely sok tekintetben jellemzőbb, mint a fénykép, karrikaturát, mely szinte igazabb és találóbb, mint a hű ábrázolás. Mesét mond, mely sokszor érdekesebb, mint a történet és modern kifejezési formát adott Aesopus és az ezeregyéjszaka műfajának. A rajzolóművész itt megörökíti a mozdulatot, anélkül, hogy megmerevitené. Walt Disney műfajának hallatlan jelentősége az, hogy a mozdulatot a trükkfilmben nem a fényképezőgép, hanem az ecset örökíti meg, a figurát nem a fényképezőgép közvetíti, hanem egyenesen az emberi találékonyosság és jellemző művészet.

Az új trükkfilmek szinte egytől-egyig tökéletesek. A néző nem tudja mit csodáljon bennük inkább: a kidolgozás nagyszerűségét, vagy a remek ötleteket, például a kismalacok építette farkas-pacifikátorgépet. Ez tökéletesen adja azt a raffinált kegyetlenséget, mellyel a gyermek el szeretne banni azokkal, akiktől fél. A tűzoltás nagyszerű szatiráját bámulja inkább, vagy a karácsony bűbajos meséjét, amelyben játékkatonák játékgyukból lövik a karácsonyfadíszeket a játékkarácsonyfára? A Walt Disney rajzolta kismacsák utólrhetetlen mozdulatait, csodálatos kalandjait a zongorával is nehezen fogjuk elfelejteni.

66 fordítva 99,

erre az ötletre épül az «Esős délután» meséje. Ennél a filmnél bájosabbat és kedvesebbet keveset láttunk a multban, ha ugyan láttunk egyáltalában. Ezzel kezdődik: a fiatal színész a fiatal hölgygel moziba megy. A hölgy azonban nagyon fél, hogy felfedezik kettőjüket együtt és ezért külön-külön men-

nek helyeikre. A színész 66-os jegyét a jegykezelő 99-esnek nézi és innen kezdődik a baj. A hős egy másik hölgy mellé kerül és a legérzelmesebb jelenetben ezt a hölgyet csókolja meg. A következmények: pofon, erkölcsvédő hölgyek közbelépése, bírósági tárgyalás, ujságírók hada és más ilyenek. De mindez nem is nagyon fontos. A fontos: a szellemesebbnél szellemesebb vígjátéki ötletek, az, hogy a mese pillanatig sem lankad és pillanatig sem vesz a derűjéből. Mellekesen kigúnyolja a film a bürokráciát, mellekesen a legjobb művészi igényekkel ad jellembrázolást, például a tárgyalástvezető bíró alakjában. Ennek arcjátéka a tárgyalás alatt a legjobb filmszínészi alakítások közé tartozik. Minden szereplő tökéletesen játszik és a film maga is remekmű ebben a műfajban. Nagyszerű, ahogyan a bíró, a megcsókolt lány apja és a többiek küzdenek azért, hogy bizonyos erkölcsi felháborodásnak legalább a színezetét megtartsák. Nagyszerű, ahogyan ez nem sikerül nekik és láthatóan egyre jobban élvezik a történetet. Semmi nagyképűség nincs ebben a filmben, semmi csinált vígjátékiság, természetes és egyszerű, olyan bájos, mint a valóságnak csak néhány ritka pillanata.

Szabó Zoltán.

Z E N E.

ÚJ MAGYAR BALETT HUBAY CSÁRDAJELENETÉBEN, Horthy Miksós kormányzó névünnepét a Magyar Diákszövetség különösen sikerült operai est keretében ülte meg az idén. Az Egyetemi énekkarok Vaszy Viktor vezényletével kitűnően tolmácsolták a Kölcsey «Huszt» című költeményére írt gyönyörű Kodály-kórust. A társadalom ünnepének pompásan megfelelt az ezután színrekerülő bájos kis pástortjáték a Gluck zenéjéből összeállított «Május Királynője» és a Hubay Csárdajeleneteire komponált új magyar balett bemutatása. Bár Gluck kis operájában a nagy operareformátornak éppen a legfőbb vívmányait a zenei jellemzés biztonságát, a szöveg és a zene szoros összefüggését az ad hoc zeneszámok miatt nélkülöznünk kell, még így is igazi művészi élményt nyújt finom, tiszta vonalú melodiáival, zenekarának nemes egyszerűségével, derült könnyed színeivel. Ebben a játszói, kecses világban nem történhetnek tragédiák; Philine, a szerelmes pástori szívére csak muló felhőt borít a szép pástortlány, Helena, látszólagos hűtlensége, a végén min-

den jóra fordul, azaz mindenki megtalálja a maga párját. De a szerelmes áriákban már minednűtt az igazi érzés őszinte, természetes hangja jut szóhoz, amely a végső duettben elbűvölő finomsággal olvad fel a boldog együttérzésben. Nagy vívmány volt ez Gluck elődeinek mesterkéltnél tisztán csak bravuros énektechnikára épített operastílusával szemben.

A művet gyönyörű kiállításban adták elő. A rokokó porcellánfigurák minden kecses bája, finom színei, a decens formaszépség, pointírozott táncmozgások, a tökéletes illuziót nyújtó porcellánstílusú keret harmonikusan olvadtak össze a valóban művészi hatás elérésére. *Oláh Gusztávnak* nem kis része volt a felújítás szép sikerében, amelyben a kitűnő szereplők *Rigó Magda*, *Réthy Eszter*, *Dobay Livia*, *Laurisin* és *Koréh* osztoztak.

Igen ügyes ötlet volt *Hubay Jenő* közismert népies dallamokat feldolgozó *Csárdajeleneteiből* olyan tánc-kíséretet összeállítani, amely alkalmas szolgáltató az Opera egyik legtehetségesebb szólótáncosának, *Harangozó Gyulának* arra, hogy ko-

reografikus tehetségét is bebizonyíthassa. A cselekmény kitalálása szinte önként adódott: egy kis cigányromantika holdfényes cigánytanyán, majd a csárdai élet napfényes derűje kackiás csaplárosné, lókupec, parasztlányok, legények, pandurok, cigánybanda szereplésével. De ahogy ez a fiatal művész az egyes zsánerjelenségeket megtöltötte mozgással, igazi vérből-húsból való pezsgő étellel, groteszk felé hajló friss humorral, ez már az igazi tehetség munkája volt. Mind ő, mind a ruhák tervezője sokat tanult a «Gyöngyös bokrétá»-ból, az igazi művészi ösztön megtalálta ezzel a leghivatottabb ihletőjét, a hamisítatlan népi forrásokat s ennek is tulajdoníthatjuk, hogy egy pillanatra sem lankad az egymásután következő jelenetek pompás lendülete. Harangozó maga a lókupec szerepét alakította a groteszk jellemzésére különösen rátermett nagyszerű tánctechnikájával. De kitűnőek voltak a többi főszereplők is: *Vera Ilona*, a szerelmes cigánylány, *Bordy Bella* a tüzről pattant csaplárosné, *Zsedényi* a cigánylegény szerepében stb. — A jólismert dallamokat *Kenessey* meglehetősen vérszegény fantáziával hangszerelte. Szerencsére a szemnek annyi élvezetet nyújtott a színpad, hogy az egyes részleteiben különösen üresnek és banálisnak ható zenekar nem okozott nagyobb feltűnést. Az előadást *Rubányi Vilmos* vezényelte.

* * *

C. M. WEBER, a nagy német operaköltő születésének 150. évfordulójáról Operánk «A bűvös vadász» felújításával emlékezett meg. A szöveg démoni fantasztikus jellege, a kereszt diadala a sátáni mesterkedésekkel szemben, szörnyű éjféli látomások, álmodozó szerelmek, erdei idyllek, mind a legtisztább német romantikus szellemből táplálkoznak.

Ennek a szellemnek ez az opera volt a zenében is úttörő vezérműve s bár ma már a szöveg valószínűtlenségeit csak a rendező technika virtuoz megoldásaiban tudjuk élvezni *Weber* zenéjének friss színei, jellemző, illusztráló készsége, pompás kórusai még ma sem veszítettek vonzóerejükből.

Az előadás igen gondos előkészületre mutatott. *Báthy Anna*, *Réthy Eszter*, *Rössler Endre*, *Kálmán Oszkár*, nem csak jól énekelték, hanem jól is alakították szerepeiket. Az első felvonás gyönyörű erdei képe — igazi thüringiai hangulat — a festői csoport-jelenetek, az éjféle jelenet bosszorkányos színpadi machinációi, amelyekkel mindenféle szörnyalakok, tüzes karikák száguldanak át a színpadon, halottak emelkednek fel kopersóikból, hidak, sziklák, falak omlanak le szörnyű robajjal, ahogy *Samiel* sátáni alakja kísérteties fényben hol itt, hol ott bukkan fel a sötétségből, még a legromantikusabb igényeket is kielégíthetnék. — Általában a legnagyobb elismerés illeti a darab rendezését. *Nádasdy Kálmán* a műhöz valóban méltó gazdag fantáziával és ötletességgel oldotta meg feladatát. — A zenekart *Ferenčík* friss lendülettel vezényelte.

* * *

A BUDAPESTI NŐI KAMARAZENEKAR igen szép műsorral rendezte ezidei első hangversenyét. *Bach*, *Haendel*, *Corelli*, *Vivaldi* koncerteket adtak elő igen gondos, szép kidolgozásban, de túl nagy hangerővel. Sajnos, egyes karmesterek még mindig a zenekar nagyságával akarnak hatást kelteni s nem törődnek a történeti követelményekkel, amelyek már a mű formájában gyökereznek. Így *Bach* és *Corelli* Concerto grossoiban olyan nagy zenekar állott a szólóhangszerekkel szemben, hogy a két koncertáló hangszer-csoport között a legnagyobb aránytalanság ál-

lott elő. Kisebb zenekarral sokkal finomabb, mélyebb művészi hatást tudtak volna elérni. — A műsor kiemelkedő száma volt *Vanda Landowska*, a világhírű cembalo művész nő szereplése, aki Bach és Haendel cembalo versenyét adta elő. A Főiskola nagytermében itt is sok elveszett a művész nő finom, kristálytisztá stílusú játékából. Csak a lassú tételekben bontakozhatott ki ez a nemesen tartózkodó, tökéletes formaszépségben ragyogó művészet: régi századok zongorastílusa; a zenekar itt ugyanis jobban háttérbe szorult és nem nyomta el a kíséretével a diszkrét tónusú hangszert.

Kívánjuk, hogy szépen fejlődő, lelkiismeretes, komoly munkáról tanuskodó női zenekarunk minél előbb megtalálja a neki megfelelő női karmestert is, hogy így nem férfiakat utánzó, hanem valóban új, sajátos, egységes stílust képviseljenek a magyar zenevilágban.

* * *

A SZÉKESFŐVÁROSI NÉPMŰVELŐ BIZOTTSÁG BARTÓK-estet rendezett a székesfővárosi zenekar és a Palestrina-kórus közreműködésével. Külön ki kell emelnünk a szép és nagy műsorból a minap bemutatott «Cantata profana» kitűnő előadását. *Vaszy Viktor*, ez a nagytehetségű, lelkes, fiatal karmester nagyot nőtt ezzel a művel. A szkeptikusokkal szemben ő volt az, aki fanatikus hitel és semmi fáradtságot nem sajnálva, neki kezdett a kórus betanításának s meg is volt nagy munkájának gyümölcse. Legnagyobbbrészt az Ő érdeme, hogy ez a hatalmas alkotás megszólalhatott s most, hogy zenekart is keze alá kapott, teljes mértékben bebizonyíthatta a nehéz feladatra való rátermettségét, rendkívüli beleélő képességét. A kórus a szövegkiejtésben, a belső témák plasztikus kirajzolásában annyit fej-

lődött, hogy meglepetésszerűen nyilatkozott meg általa a csodálatos mű eddig sok, még rejtett szépsége. Bár hallhatnánk újra, nemsokára! Az est a forró siker és ünneplés jegyében folyt le, ami bizonyítja, hogy a székesfővárosi hangversenyek közönsége a legnagyobb fogékonysággal a valóban új zenei értékekkel szemben, szeretettel és megértéssel fogadta szívébe a világhírű bartóki muzsikát.

* * *

A IV. FILHARMÓNIAI hangverseny egyike volt azoknak a ritka hangversenyeknek, amelyek stílusban, előadásban egyaránt zavartalan élvezetet nyújtanak. Ez természetes is volt ott, ahol egész estén át Dohnányi Ernő beethoveni zenét dirigált és játszott. A legtisztább, a legmélyebb művészi áhitat sugárzott vissza a III. Leonora-nyitány a G-dur zongoraverseny és a IV. szimfónia előadásában. A Dohnányi interpretációk hasonlíthatatlan költőisége ezen az estén legigazibb talajából virágozhatott ki a három mű túlnyomóan költői lírai jellegű szépségeinek visszatükrözésére

* * *

Örömmel emlékezünk meg a Zene-művészeti Főiskola *egyházzenei tan szakának* tízéves jubileumáról. Huszonhárom egyházi karnagy nyerte ez alatt az idő alatt kiképzését, akik mindenütt előharcosai annak a friss lendületű mozgalomnak, amely élén Harmat Arthurral és Bárdos Lajossal, a mai magyar katolikus egyházi zenét annyira felvirágoztatta. Legfőbb organuma a «Magyar Kórus» című folyóirat, alig öt éves multja alatt igen nagyszámú értékes magyar és régi nagy mesterek karkompozícióit adta ki, miáltal az egyházi kórusok számára országsszerte hozzáférhetővé tette a legértékesebb kórus-

anyagot. Ennek a lelkes munkának legszebb eredménye volt a közel-múltban az a páratlan nagy külföldi siker, amelyet a magyarok Frankfurtban, a katolikus egyházi zenészek nemzetközi kongresszusán arattak. Itt tíz napon keresztül majd 200 kompozíció került előadásra. A kongresszus hallgatósága 28 hangversenyt ült végig már, midőn a maroknyi 24 emberből álló magyar társaságra — a ferencvárosi plébánia kórusa — került a sor. A 80—100 tagú idegen együttesek után, bizony ezektől nem sokat vártak. Annál nagyobb volt a meglepetés! A frankfurti lapok egyöntetűen megállapítják, hogy az ünnepi hét legnagyobb sikere mind külsőleg, mind értékben, a magyaroké. Már Szokolczay-Riegler orgonaművész bevezető számát lelkes tapssal fogadják, az egymásután felhangzó magyar kóruskompozíciók után a lelkesedés csak fokozódik, Kodály «Jézus és a kufárok», Harmat 150. zsoltára szinte a végéig fokozza a közönség elragadtatását. S ez a nagy siker most már el

nem hagyja a magyarokat legutolsó szereplésükig sem. *A komoly német kritika himnuszokat zeng a magyarok friss egészségi faji szelleméről, etikai komolyságukról, arról a nagy művészetéről, amellyel a magyar népi és egyházi zenét egybe tudták olvasztani. Ezek a tulajdonságok mutatják a modern egyházi zene igazi útját.* Ime, hiába állnak olyan közel egymáshoz az ősi gregorián stílus egyszólamúsága, díszítései és az ősi magyar népdal-stílus. A gregorián korális és a Palestrina-stílus tanulmányozása, a folklóre kutatások nyomán felszínre került ősi magyar zenei elemek — legnagyobb részét Kodály Zoltán pedagógiai zsenijének útmutatására vitték véghez ezt a csodálatos újjászületést. Magyar tehetségekben ezen a téren nincs hiány s mi büszkén könyvelhetjük el a magyar szellem világsikerét, amely éppen azért, mert *tiszta szellemi siker volt, mélyebb és maradandóbb hatású minden másfajta sikernél: egy eltiport nemzet szellemi fölénye* nyolc európai nemzettel szemben.

Prahács Margit.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T.

A NEMZETI SZALON-ban a «8 festő — 8 szobrász» néven már ismert, fiatal művészekből álló együttes kiállítását láttuk. Nagyrészt a Római Magyar Intézet fiatalabb ösztöndíjasaiból tevődnek össze. Ezek a fiatal művészek nem tekinthetők sem maradiaknak, sem forradalmároknak. Róma nagysúlyú művészi hagyományának hatása alatt váltak higgadt, nyugodt, de kétségtelenül modern művészekké.

A festők közül elsőül Bartha Lászlóról emlékezhetünk meg, mint az együttes legjobb festőjéről. Sötét barnás tónusú képei, melyeken Szőnyi és Derkovits festői elemeinek ügyes, egyéni stílussá való összeolvasztását

látjuk, elsősorban a paraszti munkát ábrázolják. Művészi tehetsége mellett mély szociális érzékről tanuskodnak. — Kellemes benyomást keltenek Udvary Pál erősen színes, némileg impresszionista képei, Say Géza leegyszerűsített tájai, valamint Gallé Tibor egyik-másik vízfestménye. Nem elégítik ki a hozzáfűzött várakozásokat Basilides Barna illesztetvén-dekoratív jellegű vásznai. Ezeket a népi jeleneteket ábrázoló festményeken már-már túlságosan előtérbe lép az üres dekoráció, a sablonos ipari jelleg. Heintz Henrik még mindig nem tudott kibontakozni az olasz korai reneszansz nyomasztó hatásából.

A szobrászok jóval többet nyujtanak, bár ők sem szolgálnak olyan meglepetésekkel, mint tavalyi kiállításukon. Szomor László legutóbbi gyűjteményes kiállításával (Tamás-Galéria) többet ígért, bor «Munkás»-a és «korsós nője» a kiállítás legjobb darabjai közé tartoznak. Grandtner Jenő kétségtelen hanyatlást árul el. Örvendetes fejlődést láthatunk Boldogfai Farkas Sándornál: Tanulmány Éváról című szobra kiegyensúlyozott, nemesen leegyszerűsített alkotás, míg Tüköry bronz mellszobra újabb emlékműszobrászatunk kellemes meglepetése. Antal Károly két Szent Lászlója és Szent Pétere meglep tudatos archaizálásával, s éppen ezen keresztül mutat rá középkori plasztikánk értékes hagyományaira (Szent László herma, Győr). Arcképein szívesen elnézegetjük a megmintázás őszinteségét, s némileg idealizáló törekvésének melegségét. Vitéz Szabados Béla különösen portréinak szűkszavú, de kifejező egyszerűségével hat a szemlélőre, míg Ispánki József nagyméretű pilótájával érdemel különös figyelmet. *Madarassy Walter* kiplasztikai művei bájos, ritmusteli alkotások. Érménetében a magyar hagyományok mellett sokat tanult az olasz reneszanszkorbéli érménektől, de csak technikai-elvi szempontokból. Stílusa kiforrott és egyéni, s ma már legjobb éremművésznünknek számít. Végül meg kell állapítani azt, hogy régen nem volt részünk ilyen kiválóan, mondhatn mintaszerűen rendezett kiállításban, ahol a különböző egyéniségek előtérbe hozása mellett is nagyszerű harmónia uralkodik. Ami Kopp Jenő dr.-nak, a Fővárosi Képtár vezetőjének az érdeme.

* * *

A FRÄNKEL SZALON-ban *Huby Andor*, a Nemzeti Szalon igazgatója, mutatja be legújabb alkotásainak gyűjteményét. A skandináv

félsziget szépségei tűnnek elő ezen a kiállításon. Plasztikus, szobrászi tájak, szaggatott, konturos sziklaparok, színes halászfalukkal — mindez nagyon jól megfelel a művész rajzos-plasztikus látásának, nyugodt, kiegyensúlyozott egyéniségének. Ezüstös szürkéi és zománcos kék színei is fedik a művész finom lelkivilágát. De örömet okoz a szemnek néhány magyar tája is, mint például a «Kalászosok», amely egyike legjobb alkotásainak. A művész alkotásait általában a kiegyensúlyozott, rajzosan komponáltság, kissé zárkózott derű, a napsütés szeretete jellemzi korábbi sötétebb színeihez képest határozott kitisztulást, nagy fejlődést mutat.

* * *

A FŐVÁROSI KÉPTÁR termeiben gyűjtötték össze az idei Ferenc József-díjra pályázó festők képeit. A díjat *Jeges Ernő* nyerte történelmi tárgyú képeivel: Bakócz Tamás bevonulása Rómába és Buda visszafoglalása 1686-ban. Előbbi szokatlanul nagyméretű kép, harsogó színekkel. Bár lehet, hogy ez is elősegíti a történelmi tény fontosságának kibontakozását, mégis ennek rovására kell írunk a kompozíciónak a nagy méret mellett egyébként is érthető szétcsúszását. Sokkal egységesebb, s festői megoldásában is jobb Buda visszafoglalása. Meg kell jegyezni *Jeges Ernőről*, hogy jóformán egyedüli modern magyar festő, aki a l'art pour l'art korszaka után határozott szándékkal fordul az úgynevezett tartalmi művészet, a történelmi ábrázolás felé. *Medveczky Jenő* és *Kontuly Béla* régebbi, neoklasszikus képeikkel pályáztak, s mint a pályázat más résztvevői is mutatják, már széleskörű, elég gyakran modoros, iskolát teremtettek. Ki kell emelni, mint a múlt évi kiállítások legnagyobb meglepetését, *Mágori Vargha Bélát*. Eddig alig hallottunk róla, s most

egyszerre határozott, bár teljesen ki nem forrott egyéniségként jelenik meg. A Kubikusok, az Építkezés című képek döbbenetes erővel tárják elének a munka küzdelmes erőfeszítéseit, de előtűnik a nekilendülő, izmos, bár olykor érthetően fáradt alakokon keresztül a munka csodálatos mélységű, sok szenvedést sejtető üteme. Vargha Béla, akire nem régen figyelt fel Róma művészi kritikája, külön gyűjteményes kiállításon mutatkozik be az International Club kiállítási termeiben. Erdélyi élményei, a romantikus hegyvidék hangulatai mellett itt is elsősorban munkát ábrázoló képeket látunk. Vargha Bélának a magyar művészeti életben való megjelenése nagy nyereség: Erdély ismét kiváló tehetséggel ajándékozta meg a magyar kultúrát.

* * *

A DUNA SPORT CLUB (Sas-u. 15.) dísztermében egy egészen fiatal, de kétségtelenül tehetséges festő, Csikós Miklós mutatkozik be. Némelyik képén előtűnik Rudnay Gyulából való kiindulása, ami érthető, hiszen Csikós is Hódmezővásárhelyről származik, ahol pedig még a határban is benne zizeg a nagy mester hagyománya. Az ő lelkét is a Tisza

és Maros szögletének füzes-borongós, máskor pörkölő napsütéses tája termékenyítette meg. Tájékein ennek a látszólag egyhangú vidéknek, az Alföldnek pompás sokfélesége bontakozik ki. Marosparti füzesének sötétes kékje alól misztikusan tör elő a nap vakító világossága — ez a kép Rudnayra utal, de olyan nagyszerűen festé meg, hogy a mester sem szégyenkezne miatta. Ezt a meggyőződést csak fokozzák ceruza- és szénrajzai — vásárhelyi paraszt-típusok — nagyszerű karakter-képek.

* * *

A TAMÁS-GALÉRIÁBAN Bolmányi Ferenc rendezett gyűjteményes kiállítást. Eklektikus művész: Bernáth Aurél, Egry József és Szőnyi István stílusának, úgynevezett spirituális «abszolút» festőiségének követője. Az ő stíluselemeiből olvasztotta össze a maga édeskésen piros, sárgás-zöldes színezésű stílusát. Furcsa, dekadens és dekoratív színkompozíciók, amelyeknek különös címeket ad. Beállítása kulisszaszerű, s veszedelmesen közeledik a Nemzeti Szalonban nem régen látott «Les Artistes Musicalistes» elv-művészetéhez.

Dr. Nagy Zoltán.

LUIGI PIRANDELLO.

Irta: *Boros Ferenc.*

A római Via Bosio egy csöndes villájában egy zúzmarás decemberi reggelen két művészfia s leánya karjai közt meghalt Luigi Pirandello, a modern Itália legnyugtalanabb, legnyugtalanítóbb s vagy másfél évtized óta a legtöbbet vitatott írója. Halálának hírére megpercentek a tollak szerte a zilált Európában s az írástudók szerepük szerint elsiratták az elköltözöttet. A veszteség nyilvánvaló, a megemlékezések ellenmondásaiban viszont ott remegett a hiánya annak a latin szellemnek, amely a humanumhoz való ragaszkodásával annyiszor segítette át válságain a vergődő világot.

Polgári szemmel nézve, Pirandello boldog embernek mondható: egy küzdelmes élet után elért mindent: vagyont, hírt, dicsőséget. Művészi szempontból boldogtalan író volt: mint a latin szellem hűséges képviselője, a legelsőik közt vette észre a körülötte összeomló világot, de tragédiája, hogy az új élet harmoniait már nem tudta elharsogni.

Egyszerű életével, csodálatos kitartásával, a földi hiúságok megvetésével, virágtalan koporsójával, két félbemaradt könyvével, melyeken az utolsó pillanatig dolgozott, az élet XX. századbeli állomásáról a középkor kodexíró fráterei felé int, akik egész életükre eljegyezték magukat a betűvel. A középkori barát egy emberöltőn át írta Isten és szentjeinek himnuszait, legendáit, minden sora az ég titokzatossága felé vitte, a XX. század modern embere Pirandellóban az új világ igazságát, törvényét kereste földi vándorútján s aki az igazságot keresi, az vallásos lélek.

* * *

Tizenkét-tizenhárom éve az európai fülnek kissé szokatlan amerikai reklámdobokkal váratlanul fölfedezték. A fölfedezés szenzációjával egy egész sereg kiirthatatlan tévedés került köztudatba. A harsogó cikkek fiatal íróról, az olasz irodalom nagy ígéretéről beszéltek, aki máról-holnapra lépett elő az ismeretlenség homályából. Az igazság az, hogy Luigi Pirandello a fölfedezés idejében már közeljárt a hatvanhoz, munkássága a 90-es évek óta a közönség előtt folyt le. Nagy sikerekre ugyan nem tekinthetett vissza, de írotársai megbecsülték, a fiatal írók legtehetségesebbjei melléje sorakoztak s őt tartották vezérüknek. Akad akárhány kiváló író, kritikus, aki ma is mint novellistát s mint regényírót tartja Pirandellót igazán kiválónak, pedig nyilvánvaló, hogy szinpadi művei szereztek meg neki a világsikert. És amit legelőször kellett volna említenem, bár az utolsó években rengeteget dolgozott, Luigi Pirandello mögött a fölfedezés pillanatában is egy egész könyvtár állott, verseskötetekkel, egy polcra való novelláskönyvvél, regényekkel, szindarabokkal, sőt két tudományos munkával. A már megjelent munkái közt voltak életének legnagyobb eredményei, a Forog a film, a Néhai Pascal Mátyás, a Hat szerep keres egy szerzőt, a IV. Henrik.

A hosszú, majdnem négy évtizedig tartó sikertelenség legfeljebb az olyan szaktudósnak érdekes adat, aki az irodalmi mű s a közönség viszonyát kutatja.

Luigi Pirandello esetében, gazdag munkássága ellenére, csak a közönségsiker hosszú ideig való elmaradásáról lehet beszélni. Tanártársa, a nálunk is jól ismert kitűnő író, Luigi Capuana már az indulás éveiben fölfedezte benne a kitűnő elbeszélőt.

A fiatal Luigi Pirandello irodalmi működését három verseskötettel s Goethe Római elégiáinak lefordításával kezdte meg. (Mal giocondo. 1889. Pasqua di Gea 1891. Fuori di chiave. 1912.) Költeményei aktivitásukkal, szerzőjük erkölcsi állásfoglalásával, itt-ott szatirisztikus hangjukkal erősen kihangzanak a korabeli lírai termésből. Nem olyan íróként jelentkeznek, mint aki lejegyzí szenvedő alanyként finomrínű versekben hangulatait, bár nagyszerű tájszemlélete s finom hangulati elemei vannak; ez a fiatal költő nem a parnassienek zászlójára fog esküdni, rokonszenvvel, szeretettel, haraggal, megvetéssel, rosszalással, erkölcsi állásfoglalással áll a világ dolgai közt.

Elbeszélései, melyeket *Novelle per un anno* című sorozatban adott közre, talán legsikerültebb alkotásai. Az olasz veristákon s a francia naturalistákon pallérozódott kitűnő megfigyelő ereje. Sokoldalúsága, leleményessége a tárgyválasztásban, szellemes, ötletes előadása a legkiválóbb modern elbeszélők közé sorolják. A novellát, mint műformát, nem borítja föl a szerző filozófáló hajlama, amit a metafizikai, vagy főleg esztétikai problémákat kedvelő Pirandellónál drámáiban még a barátságos kritika is unos-untalan felhánytorgatott. Válogatott elbeszéléseinek gyűjteménye már túljutott a tizennegyedik kötetten.

Hat regénye közül kettő (Forog a film, Néhai Pascal Mátyás élete) magyarra is le van fordítva. Tárgyát abból a polgári rétegből veszi, melyben élt s amelynek nagyszerűen ismerte erőnyeit, előítéleteit, rögeszméit, kép-mutatását, pletykálgodását, bűneit és gyarlóságait. Az *Il fu Mattia Pascal*, melyet Pirandello legjellemzőbb munkájának tartanak, meglepő groteszk-ségével egész iskolát teremtett az olasz irodalomban.

Van két tudományos kötete is. Az egyiket a humorról, a másikat a tudomány és művészet viszonyáról írta. (*L'umorismo*, 1908. *Arte e scienza*, 1908.)

Utoljára hagytam színpadi munkáit, melyek világhírűvé tették nevét s megszerezték neki a Nobel-díj dicsőségét. Enemű alkotásai több mint 30 kötetet töltenek meg. Legismertebbek: a *Hat szerep keres egy szerzót*, a *IV. Henrik*, *Öltöztessétek föl a mezíteleneket*, *Az ember*, *az állat és az erény*, *Gondold meg Giacomino*, *A becsületesség öröme*, *A csörgősipka*, *Igy van* (ha így látszik).

Színpadi műveiben az európai irodalomból Schaw, az expresszionisták, Sternheim, Frank Wedekind, Georg Kaiser stb. állnak hozzá közel. Munkáiban a polgári dráma halálára érkezett. Nem annyira a társadalmi, inkább az erkölcsi kérdések izgatják s főleg a formaiak: az élet és a művészi kifejezés viszonya, az élet és a formák. Alakjai valamikor az életben jártak-keltek, aztán az író fantáziájába kerültek, végül innen is elszakadtak s most már az írótól elszakadva élnek külön életüket.

Pirandellónak, aki a polgári élet élesszemű kritikusanak született, nagyszerű érzéke van ahhoz, hogy a polgári erkölcs hazugságaira rámutasson. Alakjai a polgári világnézet uniformizáló maszkjában járnak, de valami szerencsétlenség éri őket, lehull róluk az álarc. Az író nem is annyira az emberek, mint az álarcos és a mezítelenné vált ember drámáját írja darabról-darabra.

Alakjai szerepet játszanak, de a tragédia pillanatában kilépnek szerepköből. A szerep összeütközik a lényeggel, a képzelet a valósággal, a forma az anyaggal és így tovább. Ez a pirandellói expresszionista dráma, melynek a IV. Henrik s a Hat szerep keres egy szerzőt a legsikerültebb alkotásai.

* * *

Könyvtárra menő színpadi munkáinak művészi eredménye, hogy szétvetette a polgári drámát s Európa legújabb művészeivel karöltve, megteremtette a modern dráma kifejező formáit. Az eljövendő világ színpadi szerzői sokkal tartoznak majd Luigi Pirandellónak, akinek a szerepe azonban a formák felborításával lejárt. Világraszóló sikere óta ugyanabban a testtartásban állt s bár folyton dolgozott, meglepetéssel, új szintézissel már nem szolgált.

Színpadi törekvéseinek hatékonyabb szolgálata céljából 1924 telén társulatot szervezett s Teatre d'arte néven Rómában színházat nyitott, ahol olasz szerzők mellett a modern Európa külföldi íróit is szóhoz juttatta. Tervbevette egy-két magyar darab bemutatását is. Rendezési, színjátszási elveiben következképpen a naturalizmus ellen harcolt.

— A naturalizmus nem művészet — mondotta több mint tíz esztendeje e sorok írójának —, a naturalizmus művészi tévedés. Az élet folytonos változás s nem lehet állóképpé merevíteni.

Játékban a commedia dell'arte stílusát hangsúlyozta s eltörölte a sűgót.

— A naturalista színházban a színész a sűgő nélkül meg se moccan — mondotta Pirandello. A sűgő lélektelenül darálja a szöveget, a színész ugyanígy szintelenül mondja utána. Így aztán tulajdonképpen a sűgő játssza végig az egész darabot.

Természetesen a díszletekben, világításban se a valószerűsége, hanem az illúzió volt a hangsűly.

Társulatával annak idején világgörűli útra indult s Budapestre is eljutott. Pirandello színészei — tíz esztendeje éppen — a Városi Színházban mutatkoztak be a budapesti közönségnek. Az erkölcsű siker nagy volt, ami azonban fontosabb lett volna, publikum csak az első sorokra jutott.

* * *

Élete végén mint ember s mint művész — ez egyet jelentett nála — hosszú és eredményes pályára tekinthetett vissza. Küzdelme hűsies, kitartása emberfeletti. Tanár volt s megadatott neki, hogy öreg korában is a fiatalokkal együtt haladhasson. Tizenkét éve múlt, egy római kísérleti színház előcsarnokában találkoztam vele először. Fiatal írók közt állt, akik vezérüknek tartották és tartják ma is. A jövű az ő kezéből veszi át a stafétabotot.

St. Joan of Arc. Irta : V. Sackville-West. Kiadta Doubleday, Doran & Co. Garden City N. Y. 383 oldal.

Kár, hogy a szent Jeanne d'Arc-kérdésnek magyar irodalma nincs. Vagy negyven évvel ezelűtt egy finom kis francia munka magyarul is

megjelent ugyan, de aztán ez az egész. Még Jeanne d'Arc szenttéavatásának évében, 1920-ban, is csak rövidke cikkek foglalkoztak a hűslelkű francia leány történetével. — Külföldön évről-évre a biográfiák sokasága jelenik meg róla s nem

Schiller és Shaw az egyetlen, aki drámai keretbe állította alakját.

Miss *Sackville-West* most prominens munkával gazdagította a szent Jeanne d'Arcról szóló amerikai irodalmat. A jeles írónő meggyőző közvetlenséggel, érdeklenséggel, tökéletes részletességgel, gondos tanulmányok alapján, csillogó szépséggel s nagy tisztelettel írta meg könyvét, melyből a szentimentalizmusnak még csiréja is hiányzik. Az eredmény tiszta arany. A szekuláris történelem legdrámaibb, legjelentősebb, legmeghatóbb s legmegmagyarázhatatlanabb élettörténetét mondja el nyugodtan és hitelesen, nem elbeszélő modorban, hanem azzal a komoly oknyomozással és méltóságos előadásban, amely hozzátartozik a történelemhez.

Jeanne d'Arc írástudatlan parasztleány volt, de megmentette Franciaországot. Amikor reménytelen roueni pörében bírái előtt állt, mindenki tudta, hogy «ez a leány vagy szent vagy boszorkány. Más eset lehetetlen». Legendák virágoztak ki alakja körül s heves viták tüzeltek életének egy-egy epizódja fölött. Hiteles arckép nem maradt róla, de a művészet minden eszközével lefestették, a falusi magányban élő gyengéd, szép pástorleányt épűgy, mint a kardját villogtató dicsőséges vezért. Csak pár hónappal ezelőtt Angliában egy könyv jelent meg, amelynek szerzője azt mondja, hogy a történelem nőalakjai közül szent Jeanne d'Arc a legnagyobb. Amikor elindult, hogy Orleansban diadalra vigye a francia zászlót s «újáteremte a fáradt Franciaország lelkét», magával vitte a paraszti nyerseséget és józan eszt, a makacs céltudatosságot és gyakorlati gondolkodást. De vitt magával még valamit. «Mevolt benne — mondja Miss *Sackville-West* — a paraszti okosság és a misztikus lélek inspirációja. Azt hiszem, ebben volt igazi ereje.»

«Amit célul maga elé tűzött, végre tudta hajtani. Bátorsága és meggyőződése emberfeletti volt. — Szíve nyíltságával felemelte az elcsüggedt férfiakat s akarata alá hajtotta a vonakodó hercegeket.» Ha végigtekintünk életén, igazat kell adnunk Miss *Sackville-West* befejező mondatának: Jeanne d'Arc egész pályafutása csoda volt.

Élete megmagyarázhatatlan, de nem homályos. Passzív gyermekkorának minden részletét ismerjük. Néhány hónapra terjedő aktív pályafutásának részletei annyira bizonyíthatók, hogy pontosan tudjuk, kiknek társaságában, hogyan töltötte minden napját, hogyan öltözködött, milyen lovat ült, milyen fegyvert hordott, mit evett-ivott.

Kétségtelen, hogy az egykorú feljegyzésekben van némi kétértelműség, a roueni perben elhangzott vallomások és a tizenkilenc évvel későbbi rehabilitáló eljárás adatai közt sok az ellenmondás. Véleménykülönség van pl. arra nézve, hogy bőjtölt-e azon a napon, mikor először hallotta a hangokat? Egyszer vagy kétszer látogatta-e meg Robert de Bauricourt-t, mielőtt az hozzájárult volna chinoni utazásához. De, bár az írónő ezeket a bizonytalan kérdéseket mind megvitatja s nemcsak a saját forrásait nevezi meg pontosan, hanem mérlegeli a vita tárgyát képező feljegyzéseket, magyarázatokat, híreket és legendákat is, ezek az ellentétek nem szembetűnők s nem is fontosak.

Az ellentétek magva egészen mássútt van. Miss *Sackville-West* behatóan foglalkozik azzal a kérdéssel, vajjon magyarázhatók-e a «hangok» subjektive. Az írónő azt mondja: «Nem». Semmiféle dogmatikai vagy teljességgel pozitív, alternatív választ nem mond. Könyve biográfia, nem pedig elmélet vagy meggyőződés kifejezése. De rámutat arra, hogy amikor Jeanne d'Arc nem engedel-

meskedve az angyal parancsának, kétségbeesetten leugrott Beaurevoir várának tornyából, épp ez a legerősebb bizonyíték, amely inkább az objektív, mint a szubjektív befolyás mellett szól. Az engedetlenség *ipso facto* tanúsítja, hogy Jeanne «hangja» nem saját vágyainak szubjektív kifejezései voltak. Jeanne d'Arc gondolkodóba ejti az embert s kérdéseket támaszt. Feltárja azokat a mélységeket, amelyekbe letekinteni nem merünk. Olvassuk életét s olvasás után a lényeges kérdésekkel magunkra maradunk. Miért éppen ehhez a parasztleányhoz szóltak az angyalok? Miért éppen ő és nem más volt Franciaország felszabadításának eszköze? Meglepő eseményeiben, győzelmében és tragédiájában, gyors és halhatatlan diadalában szent Jeanne d'Arc élettörténete olyan, mint valami csodálatos allegória, amely mindenkor túlesik a téveteg és ingadozó emberi magyarázatok határán.

Bár Jeanne d'Arc nagy géniusz volt, Miss Sackville-West nem osztja azok véleményét, aki Jeannet nagy katonai géniusznak tartják. Mint stratégá, Jeanne gyakran tévedett. Az orleansi nagy győzelem inkább pszichológiai, mint katonai volt s százéves fárasztó háborúskodás után egész Franciaországra nézve a maga inspiratív erejében sokkal nagyobb valaminek volt szimboluma, mint pusztán a katonai géniusznak. Az orleansi egész győzelem történetét Miss Sackville-West könyve világosan és élénken ismerteti. S ebben a fényes győzelemben, miként máshol is, Jeanne mindent meghódító tehetősége volt az ellenállhatatlan erő, mellyel csodálatos küldetését kezdettől fogva elvégezte. Hogy megismételjük a könyv végső mondatát, «az igazi csoda Jeanne d'Arc egész pályafutása volt. Jeanne d'Arc életében nemcsak heroizmus és tragédia, hanem igazi nagyság van».

Miss Sackville-West könyvében Jeanne d'Arc egész története frissen él Látjuk a határozott modorú, makacs, fiús leányt, aki éppenséggel nem éteri, mégis az emberek érzik rajta a szentség lehelletét s amikor kellemes hangján parancsolóan megszólal, engedelmeskednek neki. Látjuk, milyen egyenes, folyékony, eszes, szenvedélyes, nyájas és tréfás. Látjuk szüleit, anyját, aki évekkal utóbb oly erélyesen és bölcsen kitartott leánya rehabilitációja mellett; apját, aki különösképpen megálmolta, hogy leánya «katonákkal megy el». Látjuk azokat a kapitányokat, akik Jeannet támogatták és nagyon tisztán látjuk a dauphinet, akiből ő csinált királyt. A háttérben pedig látjuk Domrémyt, aztán Vaucouleurst és Chinon várát, a Loire-menti győzelmet, a reimsi megszentelt diadalt, amely után jön a — vég.

Emberi lény nem olvashatja Jeanne d'Arc perének és kivégzésének száraz leírását könnyek nélkül. Miss Sackville-West ezt egyszerű szavakkal, részletesen, mély együttérzéssel, gyönyörűen mondja el.

«Tudom — szokta Jeanne ismételni —, hogy az angolokat kiverjük Franciaországból.» «Menjetek vissza hazátokba» — mondta nekik nem egyszer ő, aki a francia föld lelke volt. És ha benne a paraszti erő nagyobb áhítatba, nagyobb inspirációba is formálódott át, mint aminőt paraszt valaha is ismert, mindig gyakorlati maradt. Ahogy Miss Sackville-West mondja, «minden szent közül a legkevésbé szentimentális s a leggyakorlatibb volt». «Tartozunk azzal emlékezetének, hogy meg nem illettő módon nem romantizáljuk alakját» — teszi hozzá. S könyvében nem is romantikát, hanem tényeket ad s a sugalmazott szent leánynak megértését úgy, ahogy Jeanne d'Arc élt s él ma is.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Contes et Légendes de Hongrie.

A francia könyvpiacra Jean de la Pradeile igen előkelő sorozatában a Collection de Folklore-ban külsejében is impozáns magyar tárgyú könyv jelent meg, Magyar mesék és legendák címen. Ez a vaskos, közel ötszáz oldalas, nagy kvart formájú kötet összegyűjtötte mindazt a szép mondát, regét, legendát és népmesét, amelyet a magyar nép gazdag mese-képelete alkotott. Sőt még a székely népballadákban is ad izelítőt. Bevezetésül a kötet rövid összefoglalását adja a magyar nemzet ezeréves történetének, ami különösen a mondák és legendák történetéhez föltétlenül szükséges. Az anyag Solymossy Sándornak, az Akadémia tagjának gyűjtéséből és feldolgozásából való és ő is látta el jegyzetekkel.

Előszót a két világhírű francia író, Jérôme és Jean Tharaud írt a kötethez. Az előző többek közt ezt mondja: «Egészen bizonyos vagyok abban, hogy senki nem olvashatja ezt a gyűjteményt anélkül, hogy ne érezne azok tartalmának költői varázsát, igen egyszerű ez a költészet, nagyon kezdetleges, harcosok, parasztok, pásztorok költészete, én magam is teleszívtam magam ennek a költészetnek levegőjével. Eötvös kollégista barátaimmal a Hortobágyon, ahol a pásztorok lobogó fehér ingujjban, és virágos kalappal járnak a gémes kutakhoz megitatni a jószágot és a budapesti kiskorcsmákban, ahol hajnalig hallgattuk az édesbús melódiákat, amelyek szintén a Folklorhoz tartóznak, mert más formában ugyan annak a nemes és tüzes népleleknek alkotásai.

A Tharaud testvéreknek igaza van, ennek a csodálatos költészetnek va-

rázsa alól senki sem vonhatja ki magát és ez a szerencsés ötlettel megalkotott és szerencsés kézzel összeválogatott gyűjtemény valóban alkalmas lesz arra, hogy meggyőzze a nyugatot a magyar nép veleszületett ősi kultúrájáról, szívének nemes melegéről, képzeletének ékes és szárnyaló gazdagságáról s ezzel barátokat szerezzen neki.

A külsejében és a tartalomhoz méltón díszes megjelenésű kötet szövegét L. Molnos-Müller, a Magyar Tanulmányi Központ párizsi igazgatója válogatta össze s a kiadásban közreműködött Louis Villat a toulousi egyetem irodalmi fakultásának tanára. A kötetet Bartoniek Géza és Gombocz Zoltán, az Eötvös-kollégium első igazgatói emlékének ajánlották és Benyovszky István huszonnégy színes kompozíciójával ékesítették fel.

Liszt emlékének külföldi ünnepléséről még egyre érkeznek hírek. November 8-ikán Rigában ülték meg mély kegyelettel a nagy magyar zeneköltő centenáriumát előkelő közönség jelenlétében. A lett és magyar színekkel felékesített hangversenyteremben Liszt Ferenc ifjúkori arcképe állt a zongora mellett. E. Virza jeles lett költő szárnyaló beszéde vezette be az ünnepséget. A kar tagjai lett nemzeti viseletben énekelték el a lett és magyar himnuszt. Azután W. Passuchow, az európaszerte ismertnevű zongoraművész és zenepedagógus, aki maga Liszt egyik kiváló tanítványának, Zilotinek a tanítványa, egész sereg Liszt-művet adott elő, ezek közt a Sposaliziot, a Canzonetta del Salvatore Rosat és az Appassionatát. A hangverseny után ünnepi vacsora volt.

Az Associação Brasileira de Musica Rio de Janeiróban az ottani Zeneakadémia hangversenytermében sorozatos Liszt-ünnepségeket rendez, amelyeknek lelke és rendezője az intézet igazgatója Octavio Bevilacqua professzor. Az első ünnepséget okt. 11-én Bevilacqua professzor nagy beszéddel nyitotta meg, amelyben arról beszélt, mért volt nagy Liszt, s kiemelte, hogy Liszt magyarsága óriási propaganda nemzetének. Az ünnepségen részt vett Szentmiklóssy magyar követségi titkár és köszönetet mondott a professzornak.

Rokonnépek napját Helsinkiben október 17-én ünnepelték meg az ottani Konzervatórium eszt, finn és magyar színekkel díszített termében. Az ünnepségen a tartúti egyetem vegyeskara magyar, finn, eszt dalokat adott elő. Azután Vainő Musica rektor tartott nagy beszédet, majd Toivo Jankonen szociális miniszter beszélt. Jelen volt a finn kormány számos tagja s megjelent Kiss Sándor követünk Walter követéségi titkár kíséretében.

Arab könyv Magyarországról. Amin Hassuna, a fiatal egyiptomi írógárda tagja érdekes útirajzot adott ki arab nyelven, amelyben Görögországon, Törökországon és Románián kívül részletesen foglalkozik Magyarországgal is. Elragadtasással ír Budapest szépségeiről és kultúrájáról s a magyar táj és élet érdekességeiről. A kötetet számos sikerült felvétel is illusztrálja. Ez az egyetlen mű arab nyelven Magyarországról.

Manninger filmje a rákkongresszuson. A Wilnóban megtartott rák-

kutató kongresszuson nagy hatással mutatták be dr. Manninger professzornak, a Rádium-intézet igazgatójának két rákoperációról készült filmjét.

Ebnet Lajos kiállítása Hágában. Ebnet Lajos jeles magyar építész és festőművész november folyamán kiállítást rendezett képeiből a Kleykamp előkelő kiállítási termében. Ebnet jeles portretista, aki lefestette a hágai előkelő társaság számos kiváló tagját, köztük Adlerkreutz svéd követet a diplomáciai kar doyenjét. A kiállítást Magyary Antal követ személyesen nyitotta meg. A katalogushoz az előszót Cornelius Veth Hollandia legkiválóbb műkritikusa írta. Ebnet elismert művész Hollandiában és kiállításának nagy sajtó- és közönség sikere volt.

A Hungária hangosfilm a Comói Filmkiállításon kitüntetésben részesült, az Azienda Autonoma di Soggiorno e Turismo serlegét kapta meg, amelyet Como város polgármestere a minap adott át.

Magyar szépirodalom német nyelven. A bécsi Zsolnay Verlag újabban programjába vette a mai magyar elbeszélő irodalom legjobb alkotásainak németre való áttünetését. A karácsonyi könyvpiacra két kitűnő magyar könyvvel jött már ki. Az egyik Móricz Zsigmond hatalmas történelmi trilogiájának, az Erdélynek német fordítása, a másik Zilahy Lajos kis regénye, a Halálos tavasz, amely Tödlícher Frühling címen jelent meg németül. Mind a két kötet szinte fényűző kiállításban jelent meg.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFF. KOHL FERENC.